

ZIMÁNYI VERA
LEPANTO, 1571

TARTALOM

ELŐZMÉNYEK

**II. FÜLÖP ÉS SPANYOLORSZÁGA
A FÉLELMETES TÖRÖK ELLENSÉG
VELENCE HATALMA VESZÉLYBEN**

**V. PIUS PÁPA SZENT LIGÁJA
A HAJÓHAD FELSZERELÉSE
DON JUAN DE AUSTRIA
A FLOTTA ÖSSZEÁLL**

CIPRUS SORSA

**TERVEK ÉS PARANCSNOKOK
A TÖRÖKÖK KÉSZÜLŐDÉSEI**

A BALKÁNI NÉPEK MEGMOZDULÁSAI

TÖRÖK TÁMADÁS

A SZENT LIGA FLOTTÁJA KELET FELÉ INDUL

AZ UTOLSÓ ELŐKÉSZÜLETEK

A TÖRÖKÖK TANÁCSKOZÁSA ÉS A DORIA-EPIZÓD

A CSATA ELŐTTI SZERTARTÁS

AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁS

A BALSZÁRNY HARCA

A DERÉKHAD KÜZDELME

A JOBBSZÁRNY SORSA

A CSATA VÉGKIMENETELE

A CSATA UTÁN

A GYŐZTESEK ÜNNEPLÉSE

MAGYAR SZERZŐ DICSÓÍTÓ MUNKÁJA A LEPANTÓI CSATÁRÓL

NÉZETELTÉRÉSEK A GYŐZTESEK KÖZÖTT

A TÖRÖK HADERŐ ÚJJÁSZERVEZÉSE

AZ 1572. ÉVI HADMŰVELETEK. VELENCE BÉKÉT KÖT

A LEPANTÓI CSATA JELENTŐSÉGE

ELŐZMÉNYEK

A Lepantói-öböl a Jón-tengerből kelet felé nyíló hosszú, szabálytalan alakú tengerszoros, amelynek északi partján fekszik a kis kikötőváros, Lepanto. A kelet-nyugati irányban elterülő öblöt északról is görög partok határolják, kelet felé mélyen benyúló folytatását már Korinthuszi-öbölnek nevezik, délről pedig a Peloponnészosz félsziget övezi. Ha a Peloponnészosz félszigetet egy kesztyűhöz hasonlítjuk, akkor a Lepantói-öböl a kesztyű csuklóra simuló részén helyezkedik el. A lehető legjobb védelmet biztosítja egy hajóhad számára, oltalmat nyújtva a Jón-tenger háborgásai ellen.

Itt játszódott le a világtörténelem egyik legnagyobb tengeri csatája, amelyet 1571. október 7-én a Szent Ligában tömörült spanyol, velencei és pápai hajóhad vívott a török flottával. A csata a keresztények elsőprő győzelmével végződött. A regényes életű, fiatal főparancsnok, Don Juan de Austria az európai közvélemény szemében az ifjú keresztény hős megtestesítője lett. Legendássá vált alakjára még a XX. század elején is emlékezett a spanyol és az itáliai népköltészet.

Úgy szokták emlegetni ezt a nagy tengeri ütközetet, mint amely döntő fordulatot hozott: megtörte a törökök tengeri hatalmát, és lefékezte a törökök földközi-tengeri terjeszkedését. Úgy is számon tartják, mint az utolsó „klasszikus típusú” tengeri csatát, amelyben a küzdelem az egymást teljesen megközelítő ellenséges hajók legénysége között lényegében kézitusaszerű formájában dőlt el: rohampallókon nyomultak egymás hajóira, ahol azután kézfegyverekkel küzdöttek. A tüzérségi előkészítésnek még csak járulékos szerepe volt. A nehéz vitorlás hajók mozgatásához még evezősök tömegét is felhasználták, a nagyszámú legénységnek így csak egy része vett részt a harcban.

E vélekedések ellenére sem állíthatjuk azonban, hogy a csatának döntő szerepe volt, és a törökellenes harcokban új korszakot nyitott volna. A nagy győzelem után egy évvel ugyanis a törökök az elvesztéssel szemben hatalmasabb új flottát állítottak fel, és segítségével észak-afrikai területeket foglaltak el. De ha a lepantói csata nem is hozott olyan látványos fordulatot a földközi-tengeri erőviszonyokban, mint ahogyan azt a győzelem első mámorában gondolták, valami mégis megroppant a török birodalomban. Tengeri hatalma ettől kezdve kétségtelenül hanyatlásnak indult. Mire a XVI. század végén az angolok átvették a spanyoloktól a vezető szerepet az Atlanti-óceánon, a Földközi-tengeren a meggyengült török hajóhad nem jelentett már életveszélyes fenyegetést a spanyolok hátában.

Idáig azonban hosszú út vezetett.

Lepanto előtt a török hadsereg és hajóhad a legyőzhetetlenség hírében állott, az európai hatalmak immár jó két emberöltő óta kénytelenek voltak tudomásul venni az Oszmán Birodalom folytonos terjeszkedését. Sokáig csodálatosnak, érthetetlennek, de mindenképp féltelmesnek tartották ezt a fegyelmezett, bátor, fanatikus hadsereget, kitűnően megszervezett ellátásával, katonáinak nagy harci értékével és józanságával. Csodálták, gyűlölték és féltek tőle.

Erre minden okuk megvolt, hiszen az évszázad elejétől fogva lépésről lépésre kellett visszavonulni előlük. Miután a törökök 1516-ban Szíriát, 1517-ben pedig Egyiptomot elfoglalták, 1520-tól Nagy Szulejmán (Szolimán) személyében kiemelkedően tehetséges vezető került az erősen terjeszkedő birodalom élére. 1521-ben Nándorfehérvárt, a mai Belgrádot, Magyarország kapuját vette be, a következő évben pedig a Földközi-tengeren Rodosz szigetét foglalta el. 1526-ban a mohácsi csatában az önálló, egységes magyar államot szüntette meg, 1541-ben

pedig Buda elfoglalásával állandósította Magyarország három részre szakadását, másfélszáz évre megszállva középső részét.

A törökök magyarországi terjeszkedése erősen foglalkoztatta az európai közvéleményt, de földközi-tengeri előnyomulásuk még ennél is nagyobb riadalmat keltett. 1538-ban elesett a görögországi (epiruszi) Préveza tengeri erőd, a velenceiek birtoka, és a következő évtizedben a törökök az afrikai „kalózkirályokkal” szövetkeztek, hogy egyesített erejükkel a Földközi-tenger feletti uralmat is megszerezzék. Ez már több európai nagyhatalomnak a létérdekeit veszélyeztette.

A Földközi-tenger Szicília és Tunisz között annyira összeszűkül, hogy ezáltal természetesen tagolódik két jól elhatárolható részre. A keleti medencében a törökök már jó ideje megfeszítették Velencét attól a kizárólagos hatalmától, amelyet korábban e térség fölött gyakorolt. A Földközi-tengerhez tartozó Adriai-tengert Velence saját beltengerének tekintette. Jelentős hajóhadával, valamint az albán, görög partoknál egy sor kisebb szigeten és parti településen épített erődök sorával biztosította itt szilárd uralmát. Kulcsfontosságú stratégiai szerepe volt Korfu szigetének, amely az Otrantói-szorosnál mindössze 72 kilométernyire összeszűkülő Adriai-tenger bejáratát őrizte. A törökök sokáig nem merészkedtek nagyobb hajóhaddal a velencei „beltengerre”. De a Kelettel folytatott kereskedelem révén meggazdagodott Velencének ennél sokkal több és messzebb fekvő támaszpontra is szüksége volt ahhoz, hogy biztosítsa áruinak folyamatos szállítását. Ezt a célt szolgálta egy sor kisebb sziget, majd a Peloponnészosz félszigettől délre fekvő Kréta szigete (akkor Kandíának nevezték) és mindenekelőtt Ciprus. Ez a messzi keleti támaszpont, amely a Közel-Kelet nagy kikötőinek (elsősorban Tripolisznak és Tirusznak) mintegy a szájában feküdt - 93 kilométernyire a szíriai partoktól -, nagyon megkönnyítette a velencei hajók közlekedését. Itt vették fedélzetükre a Távol-Keletről karavánokon szállított selymet, drága fűszereket és ékszereket. Az egykor virágzó rézbányáiról híres Ciprus, ez a bizánci birodalomtól függetlenné vált szigetország évszázadokon át több-kevesebb önállósággal rendelkezett. Velence azonban elhatározta, hogy megszerzi magának e fontos támaszpontot, amely egyben viruló gazdasága miatt is kíváncsán hódítási cél volt: a szigetlakók cukrot, sót, gyapotot és különféle élelmiszereket termeltek. A nagyon nehéz munkát igénylő cukortermelést nem is akármilyen módszerekkel folytatták: Cipruson, valamint a genovaiak Fekete-tenger melléki birtokain már a XV. században rabszolgákkal műveltették a cukornádültetvényeket. Az amerikai gyarmatokra ezt a mediterrán világban kialakított újkori rabszolgarendszert ültették át és terjesztették el széleskörűen a következő évszázadban.

Velence nagy mestere volt a diplomáciának; ha tehetett, hadakozás helyett inkább politikai eszközökkel terjeszkedett. Ciprus megszerzése irányában is sikeres lépéseket tettek: II. Jakab ciprusi király feleségül vette a szép és sugárzóan okos, művelt velencei patríciust lányt, Cornaro Katalint, akitől fia is született. Az államérend azonban mindenekfelett állt a kalmár-köztársaságban, és jól bevált módszer szerint, egy kis méreggel hamarosan özvegyet csináltak honfitársnőjükből, a ciprusi királynéból, aki hű alattvalóként (és a velencei szenátus eszközeként) 1489-ben lemondott örökségéről Velence javára. Így lett az egész sziget a köztársaság tulajdona. Hogy alapos munkát végezzenek, meggyilkolták Katalin kisfiát is; ezzel elejét vették annak, hogy később trónkövetelő váljék belőle. A szép és szerencsétlen özvegy visszatért hazájába, ahol birtokkal, kastéllyal jutalmazták: élete végéig művészekkel, tudósokkal népesítette be udvarát, és társaságukban elmélkedett az élet forgandóságáról. Most ez a fondorlatosan megszerzett sziget került veszélybe, mert a törökök is szemet vetettek rá.

A Földközi-tenger nyugati medencéjében viszont más államok versengtek a hatalomért. Bármennyire félelmetes volt a török birodalom ereje a XVI. század közepén, V. Károly német-római császár és spanyol király országainak gazdasági és katonai erejével, politikai

tekintélyével a török Portának is messzemenően számolnia kellett. V. Károly óriási, de lazán összefüggő tartományokból álló birodalmat örökölt. Nagyapja Habsburg Miksa császár volt, aki burgundiai Máriát vette feleségül, megszerezve így a burgund tartományok nagy részét. Fiuk, Szép Fülöp politikai tekintetben ugyancsak rendkívül előnyös házasságot kötött: a két hatalmas spanyol tartományt egyesítő frigyből, aragóniai Ferdinánd és kasztíliai Izabella házasságából született Johannát vezette oltárhoz. A szerencsétlen királylányon azonban már kora fiatalságában kiütköztek az idegbaj tünetei, amelyek élete további során csak súlyosbodtak. Ennek ellenére olyan mélyen ragaszkodott férjéhez, hogy amikor megölte, egyszerűen nem volt hajlandó megválni Szép Fülöp holttestétől, azt évekig nem hagyta eltemetni. Tizenegy évi boldog házasság után csaknem ötven évig élt férje emlékének, egyik kastélyába elzárkózva, örülten.

E házasságból származott V. Károly, aki mindkét szülője révén hatalmas tartományokat örökölt. Egyik nagyapjának a sírbaszálltakor, 1516-ban ő örökölte a spanyol királyságot a hozzá tartozó Nápolyal, Szicíliával, Szardíniával, valamint az újonnan meghódított spanyol gyarmatokkal együtt. Másik, Habsburg nagyapjának a halála után Németalföld, az akkori Európa legdinamikusabban fejlődő országa, továbbá a mai Franciaország Svájjal határos keleti felén elterülő Franche-Comté tartomány, valamint a német-római császári korona szállt rá.

A francia királyok aggodalommal figyelték a Habsburgok családi hatalmának ezt a félelmetes megnövekedését; joggal érezték úgy, hogy a Habsburg-hatalom bekerítette országukat. Hátukban az évszázadok óta ellenséges angolok, északon és keleten Németalföld és a császár főhatósága alá tartozó német államok, délen pedig Spanyolország: ebből a gyűrűből egyedül Itália felé reméltek kitörni. A helyzetből következett, hogy a francia és a spanyol uralkodók több mint egy fél évszázadon keresztül elkeseredett harcokat vívtak egymás ellen Itália földjén, amelyet alaposan tönkretettek. A pápák hol az egyik, hol a másik fél mellé álltak, a helyzet diktálta kényszerűség szerint. A mindkét felet alaposan kimerítő küzdelemnek végül az 1558. évi câteau-cambrésis-i béke vetett véget. Ennek értelmében Nápoly, Szicília, Szardínia közvetlen spanyol uralom alatt maradt, Milánó az alá került, és a többi itáliai államban is nyomasztó spanyol befolyás érvényesült. Egyedül a Velencei Köztársaság tudta megőrizni teljes függetlenségét az itáliai államok közül.

V. Károly szemben találta magát a török tengeri hatalommal is. A Spanyolországból kiűzött és Észak-Afrikában megtelepedett mókók elismerték a törökök főhatóságát, és állandó kalózkodással fenyegették a földközi-tengeri spanyol hajózás biztonságát. Leghíresebb kapitányuk a görög származású Hajreddin Barbarossa, a vörös szakállú „kalózkirály” volt; ő szervezte az addig jelentéktelen török hajóhadat ütőképes flottává. De V. Károly is tudatában volt a tengerészlet fontosságának. A spanyol állam tulajdonában levő hajókon kívül vagyonos genovai kereskedőktől bérelt hajókkal is növelte flottáját. Károly folytonos hadakozásához semmi pénz nem volt elegendő: sem a gazdag Németalföld adói, sem az amerikai nemesfémszállítványok. Itáliai bankárokhoz kellett fordulnia kölcsönöért. Egy alkalommal az egyik legvagyonosabb és legelőkelőbb genovai arisztokrata és pénzember, egyben kiváló hajós, Andrea Doria látta vendégül V. Károlyt és fényes kíséretét. Tudta, hogy megcsinálhatja a szerencsét, ha jó benyomást tud kelteni a hatalmas uralkodóban. A kikötő egy részét elrekesztette, és megtöltötte borral, abba állított egy díszes hajót, amelynek a fedélzetén rendezte a vendégséget. Valahányszor lakoma közben kiürítettek egy kupa bort, a remekművű aranyedényt a tengerbe dobták, és újat hoztak helyette az egész vendégsereg részére. Ez az elképesztőnek tűnő gazdagság még V. Károlyt is elkápráztatta. Azt természetesen már nem mondták meg neki, hogy a hajó körül egy hálót feszítettek ki a bortengerben, és később innen szépen összeszedték a mesés kincseket. Az összbenyomás mindenesetre igen kedvező volt, és a tehetséges Andrea Doria nemcsak nagy pénzügyleteket bonyolított le, hanem V. Károly

flottájának a főparancsnoka is lett. Ő vezette 1535-ben az uralkodó győzelmes hadjáratát Tunisz ellen, és ugyancsak ő mentette meg 1541-ben a tanácsa ellenére folytatott sikertelen algériai hadjáratban a császári sereg maradványait.

A hatalmi vetélkedéseken kívül a vallási kérdések is megosztották a nyugati államokat. A reformáció nemcsak egy sor német fejedelemségben, Svájcban, Skóciában, Angliában, Németalföldön terjedt el, hanem Franciaországban is erős gyökereket vert. A hamarosan meginduló ellenreformáció ügyét a spanyol Habsburg uralkodók tették a legnagyobb buzgalommal magukévá. V. Károly azonban úgy érezte, hogy hosszú uralkodása alatt már túl sok problémával kell viaskodnia. Megfáradva, 1555-ben lemondott trónjáról, és élete hátralevő két évét egy kolostorban töltötte el. Birodalmát, amelynek egységéért évtizedeken át annyit küzdött, maga osztotta kétfelé. Fia, II. Fülöp örökölte Spanyolországot a gyarmatokkal, Németalfölddel, Franche-Comtéval, Nápolyval és Milánóval; Károly öccse, Ferdinánd viszont, aki 1526 óta magyar és cseh király volt, megkapta az osztrák tartományokat és a császári koronát.

II. FÜLÖP ÉS SPANYOLORSZÁGA

Fülöp, néhány évtizeden át Európa leghatalmasabb országának, Spanyolországnak az uralkodója talányos egyéniségével mindig is sokat foglalkoztatta kortársai és az utókor fantáziáját. 1555 őszén vette át Németalföld, 1556 januárjában pedig Spanyolország kormányzását. Ő már gyökeresen spanyol volt, szemben apjával, aki mindvégig Németalföldön érezte magát igazán otthon. Fülöpöt kezdettől fogva uralkodónak szánták, így gondos nevelést kapott, vallási és jogi tudás mellett nyelvekre, természettudományos ismeretekre is megtanították. Ifjúkorában szinte rajongva idealizálta apját, a nagy uralkodót, akit a pogány törökök és a szakadár protestánsok elleni harc dicsőséges hőségnek tartott. Ezt a szeretetét különben élete végéig megőrizte. Kisgyermek korától szigorú, vallásos fegyelemben nevelkedett, nyomasztó súllyal nehezedett rá jövő feladatának óriási felelőssége. Törékeny alkatú, betegségekre hajlamos teste nem engedte meg, hogy személyesen szálljon csatákba, viszont felnőttként roppant akaraterővel, szorgalommal és munkabírással dolgozott birodalma igazgatásán. Szent meggyőződéssel hitte, hogy senki által kétségbe nem vont, óriási hatalma Istentől ered, és csak neki tartozik számadással. Ezért a kormányzás ügyeit olyan lelkiismeretesen végezte, hogy minden aktát személyesen szeretett volna átnézni, elintézni. Kialakított magának egy életvitelt, amelynek azután foglya lett. Uralkodásának hosszú évtizedein át kemény munkában, a legapróbb részletekig agyonszabályozott külsőségek közt, az udvari etikett pontos betartásával morzsolta örömtelennek tűnő napjait. Nem örökölte nagyanyjának idegbaját, valami furcsa nyomottság azonban benne is volt: az élet sokszínűségét elutasítva magától, szinte mániákus megszállottsággal intézte íróasztala mellett birodalma ügyeit. Idejét szigorúan beosztotta: a hajnali misét reggeli étkezés követte, majd rövid alvás. Keményen dolgozott, két óra alatt egész napra való munkát diktált le és osztott ki titkárainak, tanácsosainak. Mindenkitől nagy pontosságot és az ügyintézésben titoktartást követelt. Egyenes jellemű ember volt, soha nem bocsátott meg azoknak, akiket hazugságon ért. Leginkább csodált tulajdonsága, ami miatt sokan érzéketlennek, hidegnek, ridegnek tartották, végtelen önfegyelmű volt. Jó hírt, rossz hírt, örömet, bánatot egyaránt rezzenéstelen arccal vett tudomásul.

Pedig a végsőig fegyelmezett, méltóságteljes külső mélyen érző személyiséget takart. Saját maga is írt verseket, szerette a zenét, sőt gitáron maga is játszott és komponált. Festők sokaságát támogatta, jó ízléssel vásárolta meg kora kiváló festményeit, amelyekkel a világ egyik legnagyobb képtárának az alapjait vetette meg. De egyéniségének bizarr furcsasága itt is megmutatkozott: nem a reneszánsz harmóniát, szépséget sugárzó művekben gyönyörködött igazán, hanem a saját korából nagyon kiütközö, a furcsa, félelmetes, groteszk alakokat festő Hieronymus Bosch volt a kedvenc festője. Talányos egyéniségének kötetlen öltött kifejezése volt maga építtette királyi palotája, az El Escorial. Egy hatalmas birodalom székhelyéhez méltó hatalmas építmény, amelyből azonban teljesen hiányzik az egykorú királyi udvarok ragyogása, vidám pompája. Szürke, rideg, egyhangú épületegyüttes, amely egyszerre volt királyi palota, hivatali központ és templom. Alapjában véve valami szigorú kolostorra emlékeztetett az egész. Fülöp itt tartózkodott a legszívesebben, nemcsak a néptől, közeli fővárosától, Madridtól, hanem még a spanyol arisztokráciától is elzárkózottan.

Rajongásig szeretett apjának tanácsait, útmutatásait élete végéig híven igyekezett teljesíteni. Az apai útmutatás és a beléje nevelt mély vallásosság következtében a katolikus vallás egyeduralmának a helyreállítását élete fő feladatának tekintette. Hatalmi ügyekben ennek ellenére szembekerült a római pápával. A nézeteltérések egyik oka az inkvizíció volt. Az eredetileg eretnekek, protestánsok felkutatására és felszámolására szolgáló egyházi bíróság, az inkvizíció Spanyolországban nagyrészt az államhatalom irányítása alá került. Középkori felfogás szerint az eretnekeket egyúttal felségsértőknek is tekintették, büntetésük ennek meg-

felelően súlyos volt. Mindenki köteles volt feljelenteni a tudomására jutott eretnekséget, bárki tanúskodhatott az eretnekek ellen. A vádlott előtt eltitkolták mind a feljelentők, mind a tanúk nevét. Elítélni csak egybehangzó bizonyítékok vagy pedig önbeismerés alapján lehetett valakit; a beismerést azonban könnyen kicsikarhatták kínvallatással, amelynek az alkalmazása e korban Európa-szerte általánosan elfogadott törvénykezési gyakorlat volt. Ilyen körülmények között a legcsekélyebb véleményeltérés, sokszor pedig a pusztán személyes bosszú elég volt ahhoz, hogy az inkvizíció kezére juttasson úgyszólván bárkit.

II. Fülöp saját magát tekintette az inkvizítorok fejének, ő ellenőrizte és használta fel ezt a dominikánus szerzetesek kezébe adott intézményt. Emiatt voltak éles nézeteltérései a pápával, aki magának igényelte a felügyeletet. Fülöp az inkvizíció segítségével sújtott le a királyi hatalom minden rendű és rangú ellenségére, mindazokra, akik abszolút uralmát veszélyeztették vagy zavarták volna. Ezt a kegyetlen rendszert, amelyet valamennyi országában bevezetett, a polgári fejlődés magas fokán álló, a reformációval rokonszenvező Németalföld viselte el a legnehezebben. Itt olyan mélyen avatkozott bele a társadalom életébe, hogy még a hűséges katolikusokat is maga ellen fordította. 1566-ban egy nemesekből és polgárokból álló küldöttség kérte a visszaélések megszüntetését. A küldöttek rideg elutasításban részesültek, sőt a helyenként fellángoló ellenállás megtörésére II. Fülöp a kegyetlen Alba herceget nevezte ki helytartónak. Alba azután az inkvizíció tevékenységének a fokozásával igyekezett „rendet csinálni”; kivégeztette a vezető embereket, s mindenkit elkésérített azzal, hogy emelte az adókat. Nyílt felkelés tört ki, és az elégedetlenek a külföldre menekült, onnan hazatérő Orániai Vilmos herceget választották vezérül. A társadalom minden rétege összefogott a spanyol uralom ellen, és szárazföldön, tengeren egyaránt elszántan küzdöttek függetlenségükért.

II. Fülöpnek nemcsak Németalföldön, hanem magában Spanyolországban is nyílt felkeléssel kellett szembenéznie. Annak ellenére, hogy a XV. század végén sok mohamedán vallású mórt űztek át Észak-Afrikába, a XVI. században a nép megkeresztelkedett leszármazottai, a moriszkók még mindig nagy számban éltek Spanyolországban. Kasztíliában 1501-ben, Aragóniában 1526-ban „térítették meg” őket. Megkeresztelkedésük azonban csak kényszer hatására történt, keresztény vallásosságuk színlelt volt. Nemcsak a lelkük mélyén, hanem öltözködésükben, szokásaikban is tovább ragaszkodtak korábbi életmódjukhoz. A vakbuzgón vallásos spanyol lakosság - és II. Fülöp nem kevésbé - rendkívüli gyanakvással szemlélte ezt a tőlük annyira eltérő módon élő és viselkedő népeiséget, amelyet „eretneknek” tekintettek. A kormányzat rendelettel próbálta őket megváltoztatni: 1567. január 1-én hirdették ki a parancsot, amely szerint nem volt szabad többé arab ruhában járniuk, és át kellett alakítaniuk házaikat is. Az iszlám vallás ugyanis olyan építkezésformát írt elő, amely a család életét az épületszárnyak által körülzárt belső udvar felé terelte, az utca felé pedig elzárkózott. Gyanították - és nem is minden alap nélkül -, hogy ezekben a zárt udvarokban továbbra is tiltott iszlám vallási ceremóniák folynak. Ugyanekkor megtiltották a nyilvános fürdők és az arab nyelv használatát is. Tehát egész életformájuk, szokásrendszerük, kultúrájuk és anyanyelvük feladására akarták rákényszeríteni őket.

A kényszert elkéseredett ellenállás fogadta. Csak egy szikra kellett ahhoz, hogy lángra lobbanjon az elégedetlenség. Ez a szikra 1568 karácsony éjszakáján pattant ki, amikor mintegy 60 fegyveres moriszkó hatolt be Granadába, és hangos kiáltozással szólította csatlakozásra az igazhitű mohamedánokat. Meghallgatásra találtak: mintegy ezren hagyták el a várost, és húzódtak a hegyekbe. A felkelés gyorsan terjedt, februárban már 150 000 főre becsülték azoknak a számát, akik csatlakoztak a mozgalomhoz, ezek közül 45 000-en viseltek fegyvert. A felkelők már nemcsak a hegyekben rejtőzködtek, hanem a sík vidékeken is ők lettek az urak. Különösen veszélyes volt, hogy a korábban kiűzött és Algírban letelepedett mórokkal is felvették a kapcsolatot. Ez utóbbiak pedig a törökök vazallusai lévén - egy török támadást is felidézhettek.

Spanyolországot mélyen megrázta ez a belső harc, kölcsönös kegyetlenkedések és ember-vadászatok folytak mindkét oldalról. Végül is II. Fülöp féltetvéért, Don Juan de Austriát bízta meg a felkelés leverésével. Nagyon veszélyes volt az ország belsejében lángoló tüzfészek, különösen akkor, amikor Németalföld is harcban állt, a Földközi-tengeren pedig a török flotta készülődött támadásra. A moriszkók felkelését véres kegyetlenséggel fojtották el. A granadai hadjárat 1570 novemberéig elhúzódott, utána egész Spanyolországot elárasztották moriszkó rabszolgákkal. Akik megadták magukat, azoknak megkegyelmeztek. A spanyol kormány elhatározta, hogy a moriszkókat tömegesen kitelepíti az országból. Először 50 000 személy deportálására került sor. E műveletekben a sikeresen harcoló Don Juan is részt vett, noha azt szomorú, siralmas eseménynek tartotta.

A FÉLELMETES TÖRÖK ELLENSÉG

Amíg a törökök csupán a Földközi-tenger keleti felében terjeszkedtek, és Velence érdekeit veszélyeztették, addig Spanyolország nem nyugtalankodott, még nem is bánta, ha Velence hatalma egy kissé meggyengül. Kellemetlenebbé akkor vált a helyzet, amikor Szulejmán újonnan épített hajóhada egyre nyugatabbra merészkedett, és a törökök tripoliszi, tuniszi és algíri mór vazallusai veszélyes ellenségként néztek farkasszemet a spanyol partokkal, elnyeléssel fenyegették a spanyolok által birtokolt szigeteket. Ezek az észak-afrikai kikötők a kalózkodás központjai voltak. Az elűzött móroktól és moriszkóktól kezdve minden rendű és rangú renegátokig, hitehagyott keresztényekig, kalandorokig és menekült bűnözőkig mindenre elszánt, harcias elemek tömegei gyűltek itt össze. Kalózhajóik rettegést keltettek a spanyol és dél-itáliai partok mentén.

1565-ben azonban a szokásos rablóhadjáratoknál nagyobb vállalkozásra került sor. Szolimán szultán meg akarta szerezni Máltát, ezt a Szicíliától 90 km-re délre fekvő szigetet, a Földközi-tenger nyugati medencéjének természetes őrhelyét, a páratlan fontosságú stratégiai támaszpontot.

Máltát 1530-ban adományozta V. Károly császár a johannita lovagrendnek. A vitézül harcoló lovagok a törökök nyomására végül is kénytelenek voltak elhagyni korábbi székhelyüket, Rodoszt. Nagy Szulejmán most Máltáról is tovább szeretne vonni őket. 1565 májusának közepén több mint 20 000 török szállt partra a kis szigeten. A lovagok Jean de La Valetta Parisot nagymester irányításával rendkívül hősiesen védekeztek a négy és fél hónapig tartó ostrom alatt. Végül már egyetlen erődbe húzódtak vissza, de tartották magukat. Harcok és járvány következtében a török sereg nagyobbik része elpusztult, és amikor spanyol támogatás is érkezett az ostromlottak megsegítésére, a törökök visszavonultak. Szeptember 12-én utolsó hajójuk is eltűnt a láthatáron. Az európai közvélemény lelkesen ünnepelte a hősokeket, később La Valettának nevezték el a sziget fővárosát, a lovagrend nagymesterének nevére. A győzelmekhez szokott törökök számára viszont kellemetlen és szokatlan esemény volt Málta sikeres ellenállása. A török fővárosban, Konstantinápolyban kövekkel hajigálták meg a nagy számban közöttük élő keresztényeket, így vezették le tehetetlen haragjukat.

Szulejmán a következő évben ismét szárazföldi hadjáratot vezetett, megint Magyarország ellen. 1566-ban azonban Szigetvár falainál nemcsak a hős Zrínyi Miklós és önfeláldozó katonái lelték hősi halálukat, hanem maga a nagy hódító is itt fejezte be életét. 1568-ban Miksa Habsburg császár és magyar király hosszabb időre szóló békét kötött a törökökkel, így azok most újult erővel fordulhattak földközi-tengeri célpontjaik ellen.

Igaz ugyan, hogy Nagy Szulejmán szultánt nem követte méltó utód a trónon: fiából, II. Szelimből, aki csellel ragadta magához a hatalmat, minden uralkodói és emberi nagyság hiányzott. A kicsiny, elhízott, iszákos embert a kortársak egyöntetűen a török birodalom addigi legtehetségtelenebb uralkodójaként jellemezték. Minden reggel megivott egy fél üveg pálinkát, rendkívüli élvezettel adta át magát az evés örömeinek, étkezéseihez - a vallási tilalmak ellenére - bort is fogyasztott. Néha három éjjel, három nap nem kelt föl a lakomától. Az evésen kívül egyéb testi gyönyöröknek is mértéktelenül rabja volt; idejének fennmaradó részét pedig sakkjátékkal töltötte. Emellett hirtelen haragú és fösvény is volt, amit az alattvalók nagyon rossz néven vesznek egy uralkodótól. Ezekhez az emberi rossz tulajdonságokhoz még makacs önhiúság is járult, ami megakadályozta a helyzetek reális felismerésében. Ingatag jellege kiszámíthatatlanná, kapkodóvá tette. Környezete állandó bizonytalanságban élt, és rettegett tőle. Hogyan is tudott a hatalmas török birodalom világraszóló sikereket elérni egy ennyire gyatra uralkodó vezetése alatt? Minden bizonnyal úgy, hogy Szelim szultán nem

magá kormányzott, hanem kiváló képességű nagyvezérére, Szokolli Mehemedre bízta az ügyek intézését.

Vér szerint Szokolli Mehemed nem volt török származású - 1453-1623 között 48 nagyvezérből mindössze 5 született török családból -, hanem Raguza környéki bosnyák, aki a szörnyűséges gyermekadó folytán került a hárembe szolgálóként. Itt nyerte török nevét. Tehetségével, alkalmazkodóképességével, kegyetlenségével fényes pályát futott be, amelynek során a szultán kincstárnoka, majd a török flotta parancsnoka lett, 1564 óta a nagyvezéri méltóságot (a főparancsnoki tisztséget) is viselte. Szelim szultán leányát vette feleségül. Mindent elért tehát, amit a török birodalomban egy kivételesen sikeres alattvaló egyáltalán elérhetett. Származása, a hárem intrikái között szerzett tapasztalatai fiatalon megtanították arra, hogy tudjon szolgai módon alkalmazkodni, hízelegni. Mindig kívárta a kedvező időpontot, hogy a kellő pillanatban sújtson le ellenfelére. De megtanulta a diplomácia finom eszközeinek a mesteri alkalmazását is. Az 1560-as években már idős, de jó megjelenésű, magas termetű, méltóságteljes Szokolli sokkal inkább rendelkezett a kormányzáshoz szükséges tulajdonságokkal, mint szultánja. Viselkedését, intézkedéseit az határozta meg, hogy bármi áron igyekezett megtartani a hatalmat és elkerülni a kegyvesztést, amelynek annyi példáját látta hosszú élete során. Mivel az ügyek legfőbb intézése, a diplomáciai tárgyalások vezetése, a kinevezések mind az ő kezében futottak össze, mesébe illő vagyont is gyűjtött magának. A török állam szervezetéből következően azonban mindez nem nyújtott neki biztonságot és nyugalmat: állandóan rettegett, hogy elveszti a szultán kegyét, és a többi pasa irigységétől, intrikáitól is félt.

Joggal, mert a török udvarban egyre erősödött annak a csoportnak a befolyása, amely elérkezettnek látta az időt Velence hatalmának a megtörésére. Velence nem szállt fegyveresen szembe a törökkel, hiszen egyedül nem lett volna ehhez elég ereje. Kényszerűségből inkább megalkuvó szerződéseket kötött a Portával. Tetemes pénzzel, ajándékokkal, a befolyásos főtisztviselők megvesztegetésével hosszú évtizedeken keresztül sikerült biztosítani, hogy a törökök megtűrték a velencei kereskedelmi flottát a Földközi-tenger keleti felében. Úgy látszott, hogy a törökök most ezen a politikájukon akartak változtatni.

Már évek óta rebesgették, hogy újabb török támadás készül: 1569-ben lázas munkát lehetett megfigyelni a konstantinápolyi arzenálban. A XVI. század közepén mintegy félmillió lakosú Konstantinápoly a török hajóépítésnek is központja volt. A város lakosságának csak mintegy 60 százaléka volt török, a többi különféle nemzetiségű keresztényekből, nagyrészt görögökből, valamint zsidókból állt. A három részre tagolódó városnak középső, két oldalról az Aranyszarv-öböl és a Boszporusz tengerszoros által övezett részében, Galatában épült fel „Kaszim pasa arzenálja”. Ez külön világ volt a mozgalmas városon belül is, nagyrészt görög lakossággal; a törökök sohasem voltak híres hajóépítők és hajósok. De egy sor nyugati keresztény rabot, valamint tatárokat is dolgoztattak itt rabszolgaként a magas fallal körülvett part menti hajóépítő telepen. Anyagraktárak is helyet találtak itt, valamint mesteremberek tömegei: hajóépítők, ácsok, asztalosok, kovácsok, kötélverők, vitorlakészítők. És mindenféle kereskedő a sok ember élelmezésére, ellátására. Itt lakott a flotta főparancsnoka, a kapudán basa is udvartartásával. Ez az arzenálnegyed mintegy 30 000 embert fogadott magába. És akkor még szeri-száma nem volt a Galata kocsmáiban lézengő tengerészeknek, katonáknak, akik csak arra vártak, hogy hajós kereskedők vagy toborzótisztek felfogadják őket. Természetesen velencei kémek is bőven akadtak a nyüzsgő sokaságban. Most ők jelentették, hogy a törökök szokatlanul sok hajót építenek, és embereket toboroznak a fedélzetükre. Arról is suttogtak, hogy a következő támadás várhatóan Ciprus ellen fog irányulni.

II. Fülöphöz is eljutottak ezek a kósza hírek, és a spanyol udvarban még bizonyos kárörömmel is fogadták annak a lehetőségét, hogy a törökök Velencét megleckéztetik.

A Ciprus elleni támadás tervének volt egy különösen lelkes híve: a portugáliai származású zsidó kereskedő és pénzhitelező, Josef Micas, akit a spanyolok űztek el Németalföldről. Esküdt ellensége lett Spanyolországnak, és minden lehetséges módon ártani igyekezett neki. A szultánnak adott nagy pénzkölcsönök révén óriási befolyásra tett szert a török udvarban, és minden igyekezettel Ciprus megtámadására ösztönözte a török vezetőket. Szelim császár megígérte, hogy Ciprus elfoglalása után az egész szigetet nekiadja. Micas boldogan ábrándozott jövőendő hatalmáról: új nagy címert is készíttetett magának, amely Ciprus címerét is magába foglalta.

De nemcsak passzívan várta a megígért hatalmat, hanem titkos ügynökei révén mindent megtett annak az érdekében, hogy ott ártsa a velencei köztársaságnak, ahol csak tud.

VELENCE HATALMA VESZÉLYBEN

A törökök arzenáljában folyó pezsgő munkával egyidejűleg, 1569. szeptember 13-án viszont nagy tűzvész tört ki a velencei arzenálban. Szerencsére csak kevés áldozata volt, mindössze négy gálya égett el, de négy templom és több száz lakóház is a lángok martalékává vált. Nagy riadalom tört ki a városban; a kortársak nem hitték el, hogy véletlen balesetről lett volna szó, Micas ügynökeinek a kezét látták az eseményekben.

Velence kormánya a fenyegető veszély árnyékában eleinte még igyekezett áztatni magát. Egyrészt azt remélte, hogy a török hajóhad talán nem ellenük, hanem ismét Málta ellen fog fordulni, másrészt bízott diplomatai ügyességében, akik pénzzel, vesztegetéssel már sok veszélyt elhárítottak a köztársaság feje felől.

A velencei városállam a tenger lagúnáira, homokpadjaira épült csodálatos városon kívül a szomszédos szárazföldről is jelentékeny területeket, valamint az Adriai-tenger partvidékén fekvő számos támaszpontot (folyótorkolatok körül elterülő kisebb-nagyobb megerősített településeket), valamint sok szigetet is hatalmában tartott. Államterületének szétszórtsága miatt Velence birodalmát sokkal nehezebben lehetett megvédeni, mint a többé-kevésbé zárt területű országokat. E laza szerkezetű, de erősen központosított szervezetű államalakulatnak az volt a feladata, hogy Velence éltető elemét és fő tevékenységét, a keleti kereskedelmet szolgálja, állomáshelyeket nyújtson a kereskedelmi flottának, valamint élelemmel és nyersanyaggal lássa el magát a mintegy 130 000 lakosú várost. A középkor óta velencei hajók vették fedélzetükre azokat a drága fűszereket és selymeket, keleti luxuscikkeket, amelyeket azután Levante, azaz Kisázsia, Szíria és Egyiptom földközi-tengeri kikötőiből Velencébe szállítottak. Velence nemcsak a tengeri kereskedelemnek volt egyik nagy központja, hanem fontos szárazföldi nemzetközi kereskedelmi utak is vezettek ide az Alpokon át. Itt adtak egymásnak találkozót Európa legkülönbözőbb tájainak kereskedői, akik a lagúnák városában nemcsak a levantei cikkeket vásárolták meg, hanem az időközben rendkívül felvirágzott velencei luxusipar termékeit is. Nemcsak a fejedelmi udvarok számára vásárolták itt a legcsodálatosabb bársonyokat, brokátokat, selyemátlaszokat, csipkéket, tükröket, kristályüvegeket, ékszereket, hanem a pompázatosan öltözködő gazdag európai nemesség részére is. Igaz ugyan, hogy az új földrajzi felfedezések következtében a XVI. század közepén már portugál és spanyol hajósok is nagyban szállítottak fűszereket. Ez az új helyzet véget vetett ugyan Velence kizárólagos közvetítő szerepének, de jólétét még nem törte meg. A Földközi-tenger keleti medencéjében még mindig a fényes városállam volt az úr. Hatalmát egyelőre nem annyira a portugálok és a spanyolok versenye veszélyeztette, mint inkább a török folytonos erősödése.

Velence a maga sajátos és nagyon sebezhető államalakulatát megerősített támaszpontok sorával és erős hajóhaddal védelmezte. Magán a városon belül pedig a köztársaság feje, a dózse és a *Tízek Tanácsa* igen kemény kézzel, rendőrapparátussal, besúgórendszerrel tartott szigorú rendet, elsősorban a gazdag kereskedőpolgárok érdekeinek a védelmében. Az államérdeket mindenekfölött állónak tartották, polgáraiktól feltétlen engedelmességet és alárendeltséget követeltek meg. Velence a Lepantót megelőző harminc év során békességben élhetett; ez nagyon hasznos volt kereskedelme számára, viszont azzal járt együtt, hogy elhanyagolták a korábban nagyszerűen kiépített erősítésrendszert és a katonai szervezetet. Az állam hadikészültsége bizony most jóval alacsonyabb fokon állott, mint néhány évtizeddel korábban.

Ezért ismét a szokott politikához folyamodtak: a veszély hírére a velencei követ mesés kincsekkel próbálta megvásárolni Konstantinápolyban Szokolli Mehemed jóindulatát, aki

hosszú ideig azzal hitegette a köztársaságot, hogy a háború elkerülhető. 1570. február 27-én azonban a törökök végül hivatalosan is bejelentették Velence képviselőjének: a béke fejében Ciprus átengedését kívánják. Ez a követelés természetesen elfogadhatatlan volt, háború előtti ultimátumot jelentett. Csak ekkor fogott Velence is lázas hadikészülődésekbe. A diplomáciai tárgyalások ennek ellenére még hónapokon át folytak, és a törökök csak 1570 júliusában szálltak partra Cipruson.

V. PIUS PÁPA SZENT LIGÁJA

Amint kiderült, hogy a szultán hajóhada ezúttal nem Máltára, hanem Ciprusra fog lesújtani, II. Fülöp bizonyos megkönnyebbüléssel fordult el az egész kérdéstől. Éppen elég súlyos gondja és baja volt, amit meg kellett oldania, a németalföldi felkeléstől a granadai mórok lázadásáig. A madridi udvar befolyásos személyeinek egy része is azon a véleményen volt, hogy elég lesz majd csak akkor megsegíteni a gögös, önző Velencei Köztársaságot, ha már egész Itália sorsa forog veszélyben.

A pápa erélyes fellépésére volt szükség ahhoz, hogy a spanyol udvar megváltoztassa a magatartását, és II. Fülöp is rászánja magát a török ellen szervezett keresztes hadjáratban való részvételre. V. Pius nem számíthatott más országok segítségére, hiszen Franciaország hagyományosan rossz viszonya Spanyolországgal újra kiéleződött, a vallásháborúk belviszályai által sújtott franciák ismét közeledtek a törökökhöz. II. Miksa német császár pedig éppen 1568-ban kötött 8 évre szóló békét a szultánnal. A protestáns Anglia nem volt érdekelve a törökellenes küzdelmekben, sőt szívesen fogadott mindent, ami a spanyolok hatalmát gyengítette. A pápának tehát mindenképpen a spanyolokat kellett megnyernie. Igen határozott utasításokkal küldte követét II. Fülöphöz azért, hogy azonnali segítséget szerezzen Velence számára, távolabbi céllal pedig, hogy ligát szervezzen egy törökellenes keresztes hadjárat indítására. A pápa teljes erkölcsi tekintélyének latba vetésével követelte a vakbuzgón vallásos II. Fülöptől a támogatást, ugyanakkor a keresztes hadjárat idejére évi 400 000 aranydukátot is átengedett neki az egyházi jövedelmekből a hadjárat céljaira. A spanyol uralkodó alaposan mérlegelte az új helyzet esélyeit, és felmérte, hogy a vállalkozásban való részvételnek is megvannak a maga előnyei: egy spanyol vezetés alatt álló egyesített keresztény hajóhaddal remélhetőleg meg tudja fenyíteni a tuniszi kalózokat is, akik már annyi kellemetlenséget okoztak országainak. Néhány nap elteltével igenlő választ adott a pápa követének.

De ki is volt ez a pápa, aki ilyen rövid idő alatt megnyerte céljainak II. Fülöpöt? A fejedelmi családokból származó, könnyelmű életű reneszánsz egyházfők után V. Pius személyében 1566-ban egy magától és másoktól a legszigorúbb fegyelmet követelő pápa került Szent Péter trónjára, aki mélységes felelősséget érzett az egész kereszténységért. Szegényparaszti családban született, gyermekkorában nyáját őrzött. Pályafutását nem segítették befolyásos rokonok, kizárólag saját buzgalmának és tehetségének köszönhetette előmenetelét, amelyre egyébként nem is törekedett. Még azt is a véletlennek köszönhetette, hogy egyáltalán megtanult írni; 14 éves korában a dominikánusok rendjébe lépett, felszentelése után Bolognába és Genovába küldték tanulni. Ettől kezdve egymás után kapta a különféle egyházi megbízásokat és tisztségeket. Kolostorfőnök lett, majd inkvizítor (Itáliában azonban sokkal szelídebb formában működött az inkvizíció, mint Spanyolországban), később püspökké szentelték, majd bíborosi méltósággal ruházták fel. Egész életében fáradhatatlanul dolgozott, 62 éves korában aggastyán benyomását keltette kopasz fejével, hosszú ősz szakállával, szúrós tekintetével. A sok böjtöléstől és virrasztástól szinte csont és bőr volt a teste. Hajlíthatatlan, vasakaratú, mindenkiből feltétlen tiszteletet kiváltó egyéniség, egyenes jellemű ember volt, nem tűrte a hazugságot. A pápai méltóságot nehéz tehernek tekintette, amely elvonja a legfőbb feladattól, attól, hogy szüntelenül lelke örök üdvösségén munkálkodjék. Pápaként sem tagadta meg egyszerű szerzetesi múltját, amennyire lehetett, úgy élt, mint korábban. Keveset evett, húst csak hetenként kétszer fogyasztott. Hallatlanul nagy volt a munkabírása, végtelen türelemmel hallgatta meg a szegény, egyszerű emberek panaszait. Hetenként kétszer napi tíz órán át folytatta a pápai kihallgatásokat.

Életcélja az egyház régi fényének és tisztaságának a helyreállítása volt. Ennek megfelelően nagy haragra gerjedt, ha valaki megszegte az egyház törvényeit. Legfőbb feladatának a protestáns „eretnekek” és a pogány törökök elleni harcot tekintette. Most ez utóbbiak ellen kellett mozgósítania a még mozgósítható katolikus államokat. Az ő fanatikus ügybuzgalma győzte le azokat a nehézségeket, amelyek a török elleni Szent Liga megalakulásának az útjában álltak. V. Pius nem volt diplomata egyházfejedelem, és nem is akart az lenni. Ennek ellenére megfontolt volt, nem döntött elhamarkodottan, de ha egyszer már döntött, szinte lehetetlen volt intézkedésének a megváltoztatására rábírni.

Meglepő módon kezdetben még Velence sem volt feltétlen támogatója a Szent Liga tervének. Félt a végleges döntések kockázatától. Politikájának az volt a vezérelve, hogy lehetőleg semmi jóvátehetetlent ne kövessen el a török ellen, nehogy az megbénítsa keleti kereskedelmét. És Szokolli Mehemed hitegetései is sokáig táplálták a velencei politikusok reményét és illúzióját. A török fővezér hol nyájas szavakkal, hol fenyegető, sőt megvető hangon folytatta tárgyalásait Velence követével, váltakozva reménykedést és kétségbeesést keltve a köztársaságban. Csak hosszú hónapok múlva vonta le a szenátus azt a következtetést, hogy Szokolli hitegetéseinek egyetlen célja: időt nyerni a török hajóhad minél alaposabb felkészülésére.

Szerencsére a hajthatatlan V. Pius pápát nem vezették félre a török diplomácia váltakozó lépései, ő megszállott fanatizmussal küzdött a Szent Liga létrehozásáért. A szövetségeseket azonban nem egyforma mértékben fenyegette a török veszély, a hadjárat célkitűzéseiről és a költségek viselésének a mértékéről is eltérőek voltak a nézeteik, így hosszas alkudozások előzték meg a végső megállapodást. Ezek a huzavonák a szerződő felek közötti mélységes bizalmatlanságra világítottak rá. 1571. május 19-én végül mégis megkötötték a Szent Ligát, ezt az ünnepélyes szövetkezést.

A megállapodás legfőbb pontjai a következők voltak: a Liga célja a török megsemmisítése, maga a Liga örök időkre szól, nemcsak védelmi célokat szolgál, hanem a törökök által megszállt területek felszabadítására is törekszik, beleértve Algírt, Tuniszt, Tripoliszt és Berberiat is. Kétszáz gályából és száz szállítóhajóból álló közös flottát állítanak fel, s 50 000 gyalogost, 4000 lovat és annyi ágyút, felszerelést bocsátanak a Liga rendelkezésére, amennyire szükség lesz. Minden év márciusában vagy legkésőbb áprilisában a keleti tengerrészekon találkozik ez a flotta, és megindítja hadműveleteit a török ellen.

A Liga fővezérséget és egyben a spanyol hajók főkapitányságát Don Juan de Austriára bízták, akadályoztatása esetén Marc-Antonio Colonna, a pápai hajók parancsnoka volt a helyettese. A közös költségeket hat részre osztották: ebből három részt a spanyol király, két részt Velence és egyet a pápa vállalt magára. Kimondták, hogy a szerződő feleknek tilos különbékét kötni vagy a törökkel külön tárgyalásokat kezdeni.

A szerződést aláíró felek telve voltak egymás iránti bizalmatlansággal és hátsó gondolatokkal, a tömegek viszont ujjongó lelkesedéssel fogadták a Szent Liga kihirdetését, amelyre néhány nappal az aláírás után került sor. A római Szent Péter-bazilikában adták hírül a széles körű keresztény összefogás megszületését, a temperamentumos itáliaiak valóságos népünnepélyeket rendeztek örömben. A mediterránum katolikus népeinek a tömegmegmozdulását indította el a Liga kihirdetése. Minden város, minden tartomány részt kívánt venni a hadjáratban, az itáliai és a spanyol nemesség legelőkelőbb családjai is elküldték egy-egy ifjú tagjukat a harcosok közé. A több tízezres tömeget természetesen nem ezek alkották, hanem a hivatásos katonák, tengerészek és a nincstelenekből újonnan toborzottak. A következő hónapokban fáradtságos munkával és nagy költséggel kellett megszervezni a keresztény hajóhadat.

A HAJÓHAD FELSZERELÉSE

A szövetség aláírásakor meghatározott 200 gálya, 100 szállítóhajó és 50 000 harcos kiállítása több mint évi 4 millió aranydukátot igényelt. Ez olyan óriási összeg volt, hogy még a dús-gazdag Spanyolországot, Velencét és a nagy jövedelmekkel rendelkező pápai államot is rendkívüli módon megterhelte. De ugyanilyen módon nyomasztotta a fegyverkezés a törököket is: az 1570-73. évi tengeri hadjáratokat mind Spanyolországban, mind pedig Törökországban bankcsődök követték. Egy gálya egyévi fenntartása ugyanannyiba került, mint a megépítése, kb. 6000 dukátba. A megépítés költségein belül pedig az összeg kisebbik felét fordították magának a hajótestnek az elkészítésére, a nagyobbik felét az árbocok, evezők, vitorlák, a kötélzet és az egyéb felszerelések emésztették fel.

1571-ben a Földközi-tengeren keresztény és török részről összesen mintegy 500-600 gálya hajózott, kb. 150-200 000 embert, evezőst, tengerészt és katonát hordozva a hátán. Ez a szám a korabeli Európa legnagyobb városainak a lélekszámával vetekedett; maga Velence lakossága is alig haladta meg a 130 000 főt. Tehát egy hatalmas város lakosságának megfelelő számú ember etetéséről-ítatásáról, a kényszermunkát végző gályarabokon kívül a többi ember zsoldjáról és a harcosok felfegyverzéséről kellett gondoskodni mindkét részről. A keresztény hajósok élelmezésének az alapját a kétszersült adta, de egy kevés bort, hetenként háromszor sózott húst és sonkát, kétszer sózott halat, egyszer pedig sajtot is kaptak.

Hatalmas versenyfutás kezdődött a szövetségesek és a törökök között a Földközi-tenger partvidékein: nagy mennyiségű gabonát vásároltak és öröltettek meg, a lisztet pékek ezrei sütötték kétszersültté, ezt nagy raktárakban halmozták fel. Éppígy gyűjtötték, vásárolták össze a fegyvereket, töltényeket és a lőport is.

A legnagyobb problémát azonban a megfelelő számú katona, tengerész és evezős összegyűjtése jelentette. Az evezősök többnyire rabszolgák voltak; a keresztényeknél gályarabságra ítélt bűnözők és „eretnekek”, valamint török hadifoglyok. A gályarabok egyik lábát láncsal az evezőpadhoz bilincselték, a felügyelő ostorral kényszerítette őket erejük megfeszítésére. Egy egykorú rajz alapján magunk elé képzelhetjük a gályarabokat. A rab mindkét lábát meg-láncolták, haját, szakállát levágták. Durva inget, mellényt, lábszárközépig érő kabátot hordott, ezt éjszaka takarózásra is használta. Piros sapka egészítette ki öltözetét. Hóna alatt kis hordócskát szorongatott, ebben őrizte napi vízádagját, amelyet minden este fel kellett volna tölteni, de ez bizony néha több napig is elmaradt. A gályarab is kétszersültet eszik, hetenként háromszor egy kevés rizst, néha babot vagy valami zöldséget is kap hozzá. Ünnepeken vagy nehéz csaták után vetnek neki egy darab húst, és töltenek egy kevés bort. A török rabokat még szigorúbban tartották. Őket csak egy török hajó sikeres rajtaütése szabadíthatta ki, a gazdag törököket a váltságdíj. Ugyanez volt a helyzet a török hajókon sínylődő keresztény gályarabokkal is.

A gályarabok mellett „szabad evezősök” is elszegődtek a hajókra, bár nem teljesen szabad elhatározásukból. Velence kötelező robot formájában és fizetés ellenében próbált magának ilyen embereket biztosítani, főleg dalmát és görög lakosságú birtokain. Ezek az erős test-alkatú, kiváló tengerészeti ismeretekkel rendelkező emberek nagy nyereségei voltak a velencei gályáknak. De mindig hiány volt belőlük. Most, a toborzáskor is csupán 3500-an iratkoztak fel. Nagy részüket azzal a gyöngeségükkel csalták lépre, hogy szenvedélyesen kártyáztak, kockáztak, és mindenféle szerencsejátékokat folytattak, s emiatt eladósodtak. A toborzók a zsold egy részét előre fizették, s a megszorult helyzetű emberek így álltak rá „önként”, az adósságtól hajtva, erre az embertelenül nehéz munkára.

A hajók vitorlakkal is fel voltak szerelve, de a renyhe széljárású Földközi-tengeren gyors mozgásukhoz az evezősök tömegére is szükség volt. A vitorlák kezelését tengerészekre bízta; a legkiválóbbak Görögországból kerültek ki. Zsoldért eladták tengerészeti szakismereteiket, és mind a keresztény, mind pedig a török flottát nagy számban szolgálták. A görög nép külön tragédiája, hogy fiai így egymás ellen is harcoltak.

A csatát a behajózott gyalogoskatonák vívták meg, legtöbbször kézitusával, egymás hajóira átvágva. Erről még sok szó fog esni a továbbiakban.

A hajótípusok közül legtöbbször a *gályák* nevével találkozunk az egykorú leírásokban. A mediterrán gálya felséges, elegáns vonalú hajó, tervezői a delfin alakját igyekeztek utánózni. Orrán hosszú, hegyes, vaslemezekkel borított sarkantyú nyúlik előre 3-4 méter hosszan. Ha ezzel belefut az ellenséges hajóba, abban nagy léket vág. E sarkantyú mögött széles padlózat terül el, néha szabadon, máskor korláttal körülvéve. A katonák innen indulnak az ellenséges hajók megrohanására, parádék alkalmával is itt sorakoznak fel, az evezősök pedig felemelt evezőkkel köszöntik a díszszemle résztvevőit. De hajózás közben nem itt tartózkodik a legénység. Maga a hajó általában 40-45 méter hosszú és 4-6 méter széles, két vagy három, láncokkal rögzített árboca van, elöl és hátul többé-kevésbé magasított felépítménnyel. A hajótest két szélén mintegy 30 méter hosszú, nem nagyon mély árokban ültek az evezősök. A gályát 20-26 pár evezővel hajtották, mindegyiket 3-7 ember kezelte, az evező hosszától és súlyától függően. A vitorlák ekkor még csak kiegészítő szerepet játszottak a hajó mozgásában. A hajó hosszában keskeny, lapos palló futott végig; ezen járkált az evezősök felügyelője, ostorával és sípszóval diktálva az evezés ütemét. Éjjel az őrség is itt vigyázott, hogy lázadás ne törjön ki a gályarabok között. Ha esett, vagy nagyon erős szél fújt, óriási vászonponyvát vontak az evezősök fölé. A hajó elejéről nyílt a lejárát a hajó belsejébe, amely több helyiségre oszlott: egyikben a kapitány és a hajón tartózkodó nemesemberek laktak, másutt az egyszerű katonák; külön rész szolgált konyhának, megint más a fegyverek és felszerelések raktározására, valamint az élelmiszerek tárolására. Ha a gálya nem harcra indult, hanem rakományt szállított, vagy zsákmányt vitt haza, a belső elrendezést célszerűen módosították. A keresztény gályákon elöl egy nehézágyút helyeztek el a hajó tengelyében, mellette 2-4 könnyűágyút, hátul pedig 10-20 könnyűágyút állítottak fel. A nehézágyúból kb. 20-30 kg-os, a kicsiből 2½-5 kg-os golyókat lőttek ki. Mindez mosolyognivalóan kis teljesítménynek tűnik a modern harceszközökhöz képest, ezek az ágyúgolyók azonban elérték a céljukat: képesek voltak szétörni az árbocokat és megszagatni a fából készült hajótestet, amely így léket kapott és elsüllyedt.

A *galeassa* szintén háromárbocos, alakjában a gályához hasonló, de annál is nagyobb és erősebb hajó volt. Jóval hosszabb és nehezebb evezőit egyenként 7 ember kezelte. A hajó első és hátsó toronyszerű felépítménye is magasabb volt, a két oldalon pedig keskeny ereszt futott végig a muskétások részére, akik álló vagy térdelő helyzetből innen lőttek a párkányon vagy a lőrésen keresztül. A galeasszát összesen 60-70 ágyúval szerelték fel, a hajó orrán 25-30 kg-os golyó kilövésére alkalmas 3 nehézágyút állítottak fel, s az első bástyán még további 10, a hátsón pedig 8 könnyűlövedéket alkalmaztak. A többi oldalt helyezték el. Ezek a galeasszák valóságos kis úszó erődök voltak, elsősorban nagyobb tűzerejükkel különböztek a gályáktól; valamennyit Velence állította ki. A törökök, akiknek ekkor még egyáltalán nem volt ekkora tűzerejű csatahajójuk, nagyon félték ezektől a tűzokádó tengeri szörnyektől. Egyetlen hátrányuk az volt, hogy nagy súlyuk miatt még sok evezőssel is csak lomhán tudtak mozogni. Ezért volt nagyon fontos, hogy hol állították fel és mikor vetették be őket.

A *kisebb hajókat* elsősorban szállításra használták: embereket, fegyvert, élelmiszert, amit kellett, azt vittek rajtuk. Természetesen sokkal kisebb hasznos térfogatuk volt, mint a gályáknak, viszont ezek voltak a leggyorsabb, legfürgébb tengeri alkalmatosságok. A kalózok is

szívesen használtak ilyen kis hajókat. A *brigantinnak* két árboca volt, ezeken egy-egy háromszögletű, úgynevezett latin vitorlát feszítettek ki egy olyan vitorlarúdra, amely hosszabb volt az árbocnál, és arra majdnem merőlegesen állt. Evezősök is voltak rajta. A *fregatta* még a brigantinnál is kisebb, egyárbocos hajó volt, még kevesebb evezőssel, de nyúlánk formája lévén, igen gyorsan mozgott. Az ugyancsak egyárbocos, 16-20 evezővel ellátott *galióta* volt a legalkalmasabb a gyors üldözésre.

A törököknek lényegében ugyanolyan típusú hajóik voltak, mint a keresztényeknek, hiszen a földközi-tengeri flották az egymás elleni több évtizedes harcokban alakultak ki, ellesték egymástól az újításokat is. A legnagyobb különbség az volt, hogy a török hajókon sokkal kevesebb ágyút helyeztek el, és harcosaik is nagyrészt még íjjal, nyíllal voltak fölfegyverezve, csak kevésnek volt közülük puskája. A törökök különben azért nem kedvelték a XVI. században még valóban nehézkes puskákat, mert az volt a véleményük, hogy amíg egy löfegyvert egyszer megtöltenek, azalatt egy gyakorlott íjász akár 30 nyilat is ki tud lőni. A törökök így elmaradtak a modern tűzfegyverek alkalmazásában. Ezért nem meglepő, hogy a lepantói csata évében a török flottában még nem találhatunk nagy tűzerejű galeasszákat sem. A jövő azonban a nyíllal szemben a puskáké és a nagy teljesítményű ágyúké volt, s a törökök súlyos árat fizettek Lepantónál pillanatnyi haditechnikai elmaradásukért.

DON JUAN DE AUSTRIA

A keresztény flotta felállításának és felszerelésének két fáradhatatlan szervezője volt. Egyikük a török elleni hadjárat megszállott apostola, V. Pius pápa. A másik az egyesített flotta főparancsnoka, Don Juan de Austria. Személye nemcsak a kortársak előtt, hanem a következő évszázadok népköltészetében is valósággal legendás alakká vált, a lovagi erényeket megtestesítő ifjú hőssé, akit Isten küldött az eddig megállíthatatlan pogány törökök legyőzésére. Ki volt ez az ember?

Kivételes élettörténete nem mindennapi személyiséggé formálta a különben is jó képességekkel született fiúcskát. A hatalmas V. Károly császár házasságon kívül született fia volt. Feleségének, Izabellának a halála után a császár sokáig búskomorságban szenvedett. Egyik regensburgi látogatása idején bemutattak neki egy csinos és szép hangú fiatal leányt, a flandriai származású Blomberg Borbálát. A nagyúrnak megtetszett a lány, rövid egy évig tartó kapcsolatukból született 1547-ben egy Jeromos névre keresztelt fiúcska, akit csak később kezdtek Juannak, Jánosnak nevezni. A gyermeket megszületése után hamarosan elvették anyjától. A császár többet nem törődött a fiatal nővel, csupán halálos ágyán rendelt neki évdíjat. A fiúról azonban, akit sajátjának ismert el, és akinek „királyi vér” csörgedezett az ereiben, sajátos módon gondoskodott. Egyedül második kamarását, Don Quixadát avatta be a csecsemő származásának a titkába, amikor gondjaira bízta. A császári udvarnak egy bizonyos Massi nevű zenésze, hegedűse vissza kívánt vonulni az udvari szolgálattól; Quixada saját birtokának egyik falujában telepítette le. E zenészre és kedves, jólelkű feleségére bízta a gyermeket anélkül, hogy elárulta volna kilétét. Azt mondta a házaspárnak, hogy a császári udvarban magas méltóságot viselő egyik úrnak a fia. Okmányt íratott alá a gyermek átvételéről, és megeskették az új nevelőszülőket arra, hogy sajátjukként fogják gondozni, nem árulják el a titkát, és senki másnak nem adják oda, csak annak, aki felsőbb helyről aláírt okmánnyal jön a gyermekért. Évről évre tisztességes pénzt folyósítottak a nevelésére. Néhány év múlva, amikor kissé felcseperedett, a falu lelkészének kellett volna oktatnia a kisfiút, de az a sekrestyésére bízta ezt a feladatot, akitől bizony nem sok ismeretet szerezhetett. Később az egymérföldnyi távolságra fekvő szomszédos falu iskolájába járaták a kis Jeromost, aki naponta gyalogolt oda-vissza az iskolába, mint a többi falusi gyerek, és ugyanolyan egyszerű darócruhába öltözött, mint ők. Fogalma sem volt valódi származásáról, nevelőszüleit anyjának és apjának hitte. Néhány év múlva azonban meghalt a muzsik, és özvegyétől elvették a fiút: egy napon fényes hintó állt meg az egyszerű ház előtt, s a belőle kiszálló előkelő udvari ember - a falu legnagyobb csodálkozására - mély tiszteletet mutatott a hétéves, darócruhás kis parasztfiú iránt. Képzeltük a fiúcska zavarát, csodálkozását, amikor az előkelő úr a maga arany- és ezüstedényektől roskadozó asztalához hívta meg ebédre, majd magával vitte. Nevelőanyja, aki őt őszintén szerette, keservesen megsiratta a válást.

Ezután nemesi gyerekekhez illő ruhába öltöztették, és Don Quixada kastélyába vitték. A házaspárnak nem volt saját gyermeke, így az úrnő örömmel fogadta férje közlését, hogy egy nagy embernek, kedves barátjának a fiát ezentúl sajátjukként fogják nevelni. Jeromosnak, akit mostantól fogva Juannak neveztek, szerencséje volt, mert második nevelőanyja is nagy szeretettel nevelte. Ő különben nagynénjének és nagybátyjának tudta a Quixada házaspárt. Most már mindazokra az ismeretekre megtanították, amelyeket ekkor fontosnak tartottak egy nemesifjú számára. Quixada kamarás, hogy a trónról lemondott és kolostorba vonult V. Károly császár közelében lehessen, a kolostorhoz közel eső faluban vett házat, s ide költöztette át feleségét a fiúval együtt. Egy alkalommal bemutatták a súlyosan beteg császárnak a házasságon kívül született, késői gyermekét. Az ekkor 11 éves fiú igen megnyerte a tetszését. Halála előtt egy okmányt készíttetett, amelyben saját természetes fiának ismerte el, és

elrendelte, hogy mindenkori örököse méltó módon gondoskodjék róla. Ha a fiú kedvet érez rá, lehetőleg legyen szerzetes, de ha adottságai más irányba vonzzák, akkor nem kell erőltetni a papi pályára.

V. Károly hamarosan meghalt, Jeromos-Juan maga is részt vett a három napig tartó pompás gyászszertartáson, noha nem tudta, hogy saját vér szerint való édesapját temetik. Quixada csak ekkor tudatta II. Fülöppel, V. Károly törvényes fiával és a trónon utódjával, hogy az a fiú, akit immár évek óta nevel, neki féltestvére.

A most már főnemesi nevelésben részesülő fiút nagyon sokféle benyomás érte. A következő évben elvitték a valladolidi eretnekégetésre, ahol neki is végig kellett néznie 15 elítélt tűzhalálát. Megrázó látvány lehetett egy 12 éves gyermek számára. És közben egészen biztosan sokat foglalkoztatta saját rejtélyes származása is, hiszen most, az ünnepélyes égetés szertartása előtt is fürkésző szemmel nézte végig a király nővére, Donna Juana, majd pedig áthívta a saját páholyába, ahonnan az eseményeket szemlélték. Sem ő maga, sem az udvari előkelőségek nem tudták, mivel érdemelte ki ezt a nagy érdeklődést és figyelmet.

Néhány hónappal később azután megoldódott minden rejtély. 1559 nyarán II. Fülöp, aki Németalföldről visszatért Spanyolországba, meg akarta végre ismerni öccsét. A bemutatás egy királyi vadászaton történt meg. Quixada egy lovon ülő, fekete ruhás nagyúr elé kíserte a fiút, s azt mondta neki: „Térdelj le, Don Juan, s csókolj kezet őfelségének.” Hideg tekintetű, szürke szempár fürkészte végig a térdelő fiú alakját. Végre megszólalt II. Fülöp, némi elérzékenyedéssel a hangjában: „Tudod-e, ifjú, ki volt az atyád?” A szegény fiú éppen ezt nem tudta, s a király kérdésére csak zavartan hallgatott. Ekkor Fülöp leszállt a lováról, megölelte, és ezt mondta: „V. Károly, az én uram és atyám volt a te apád is. Dicsőbb atyád nem lehetett volna, s én köteles vagyok téged fivéremül elismerni. - A körülálló nemesurakat pedig felszólította: - Ismerjétek el és tiszteljétek ezt az ifjút, mint a császár természetes fiát és mint a király fivérét.” Juan most lovára szállt, és úgy fogadta a nemesség üdvkiáltását és szerencsekívánságait. Nevét Don Juan de Austriára változtatták, hercegi címet kapott, és Valladolidban házat, udvartartást rendeztek be neki. Rangban a trónörökös, Don Carlos, valamint a király húga, Donna Juana után következett, az uralkodóház főhercegeinek kijáró „fenség” megszólítás azonban nem illette meg, és a templomban sem ülhetett a királyi emelvényen.

Micsoda változásokat élt meg ez a fiatalember! Gyermekkorának falusi környezetéből fényes hintóval ragadták el, ettől kezdve a nemesfiúk életét élte, míg 12 évesen megtudta, hogy a királyi ház tagja, bár törvénytelen származása miatt korlátozott jogkörrel. 14 éves korától 4 éven át az alcalai egyetemen tanult, s az udvari élethez és a fegyverforgatáshoz szükséges ismereteket is megszerezte. 18 éves korára sudár, szép ifjúvá serdült. Vele született kedvességével, figyelmességével szinte mindenkinek a szeretetét megnyerte. Törvénytelen származása azonban arra sarkallta, hogy mindenáron bizonyítsa hősiességét, kiválóságát. A szerzetesi életre semmi hajlandóságot nem mutatott; minden érdeklődése és ambíciója a katonai pálya felé vonzotta. Ez a leküzdhetetlen szenvedélye akkor vált világossá, amikor Málta 1565. évi ostroma idején engedély nélkül a csapatok után szökött, hogy részt vehessen a hadjáratban, de a sereget nem érte utol, mert az már elhajózott.

A király végül hozzájárult, hogy a katonai életet válassza, és néhány év múlva, 1568-ban főtengernagynak nevezte ki a 21 éves ifjút. Juan ekkor szállt először tengerre a kalózok üldözésére. A kortársak ámulattal jegyezték fel, hogy milyen gyorsan megtanulta a tengerészeti ismereteket, figyelme mindenre kiterjedt, beosztottjaival mintaszerűen tudott bánni, nagy fegyelmet tartott, de kedvességével és higgadtságával szeretetüket és együttműködésüket is megnyerte. Csupa olyan adottság, amely elengedhetetlen egy jó hadvezérnél.

Az udvarnak is kedvence volt a regényes életű herceg, itt azonban sérelmek is érték. Amikor 1568 októberében a királyné váratlanul meghalt, a temetésen az udvarmester nem azt a helyet jelölte ki számára, amely véleménye szerint őt megillette volna. Erre sértődöttségében és haragjában kolostorba vonult. Ott aztán hamarosan rádöbbsent, hogy mennyire nem neki való ez a jámbor élet, és amikor hírt vette a mókók felkelésének, felajánlotta a királynak katonai szolgálatait. II. Fülöp megbízta a felkelés leverésével. Don Juan egykori nevelőatyja, Don Quixada kíséretében 1569 tavaszán indult el a hadjáratra, amelyben minden alkalmat megragadott katonai tapasztalatok szerzésére. Személyesen is részt vett több vakmerő vállalkozásban. Egyetlen cél lebegett a szeme előtt: katonai sikerekkel és személyes hősiességgel akart fényes nevet szerezni, hogy azzal hidalja át a szakadékot, amely a törvényesen született főhercegektől elválasztotta.

A FLOTTA ÖSSZEÁLL

Ilyen előzmények után nem volt meglepő, hogy a pápa Don Juant javasolta az egyesített keresztény hajóhad főparancsnokának, és ezzel a javaslattal II. Fülöp is egyetértett. Az ifjú parancsnok pedig égett a harci vágytól, hogy bizonyíthasson. Mialatt ravasz és bizalmatlan diplomáciai tárgyalások folytak a szövetségesek között arról, hogy ki mennyivel járuljon hozzá a költségekhez, merre vezessék a hajóhadat, spanyol vagy pedig velencei területeket szabadítsanak-e fel a segítségével, csak két ember állt teljesen kívül ezeken a politikai alkudozásokon: az aszketikus aggastyán, az élete végéhez közeledő pápa, valamint a pályafutását éppen csak elkezdő Don Juan, aki világraszóló hőstettel akarta kiérdemelni az emberek, az udvar, a pápa, a katonák, egyszóval mindenki elismerését és csodálatát, hogy ezzel kárpótolja magát gyógyíthatatlan kisebbségérzetéért. Ennek a két, teljesen különböző embernek a vasakarát eltérő indítókok mozgatták. Tevékenységük mégis sok buktatón és holtponton segítette át az egyesült flotta megalakulásának és a szövetségesek együttműködésének a nehéz folyamatát.

Velence 1571 nyaráig folytatta titkos alkudozásait a törökökkel. A pápa és II. Fülöp levelezésében pedig másról sem volt szó, mint a késedelmek miatti számonkérésről és kimagyarázkodásról. A spanyolok mindenért a taktikázó velenceiekre hárították a felelősséget, de V. Pius hajthatatlan akarata és az a nagy erkölcsi nyomás, amelyet a buzgó katolikus uralkodóra gyakorolt, végül is eredményhez vezetett. II. Fülöp 1571. június 13-án kiadta a rendelkezést, hogy mindent sürgősen készítsenek elő a hadjáratához. Csak ekkor indult meg teljes erővel a hadigépezet. Még három hónapra volt szükség a flotta teljes felszereléséhez, a nagyarányú előkészületek végrehajtásához. Végre Don Juan is egész energiájával vethette bele magát a szervezésbe. A szükséges pénz összegyűjtése után élelmiszereket halmoztak fel, megfelelő számú katonát toboroztak és szállítottak hajókra, felfegyverezték a gályákat, és megbeszélték a hadjárat taktikai kérdéseit, a hajózás rendjét.

Don Juan július 18-án hagyta el Barcelonát 47 gályával. Genovában találkozott a Genovai Köztársaság által kiállított 27 hadihajóval, amelyeken a legfényesebb arisztokrata családok tagjai parancsnokoltak. Együtt hajóztak Nápolyba; az új nápolyi alkirály, Granvella bíboros itt nyújtotta át neki ünnepélyesen a Szent Liga zászlaját, amely a keresztre feszített Krisztust ábrázolta. Végre augusztus 24-én értek Messinába, a kijelölt gyülekezőhelyre, ahol már 12 pápai, 3 máltai és 56 velencei gálya várt rájuk. Rövidesen még más hajók is csatlakoztak hozzájuk, többek között 30 nápolyi gálya. Látható, hogy II. Fülöp flottája nem volt egységes, miként birodalma sem volt az. Don Juan a felszerelés és a felvonulás rövid ideje alatt saját spanyol hajóiból meglepően fegyelmezett és jól szervezett hajóhadat alakított ki, és csodálatos rendben futott be velük Messinába. Végre tehát együtt volt a flotta, megállapodtak a csatarendben, és várták Fülöp engedélyét az indulásra. Ez az engedély azonban egyre késett. Fogyott, múlt a drága idő, a törökök közben csaknem teljesen elfoglalták Ciprust. A köztársaság harcosai a végsőkig elkeseredtek a késedelem miatt. Nem tudták, és nem is akarták megérteni II. Fülöp taktikázását, amikor honfitársainak életéről és Ciprus birtoklásáról volt szó.

A velencei hajók azonnal rohantak volna honfitársaik segítségére, remélve, hogy még fel tudják szabadítani a sziget őrségének hősieken védekező, utolsó maradványát, de az indulási parancs csak nem érkezett meg.

CIPRUS SORSA

Itt kissé vissza kell tekintenünk az előző év eseményeire. Az egész török háború azért tört ki, mert a Porta Ciprus átengedését követelte. Hosszas taktikázás és megtévesztő tárgyalások után Musztafa pasa török generális 1570 nyarán mégis partra szállt a szigeten, és annak nagy részét könnyűszerrel elfoglalta. A velenceiek korábbi ciprusi politikája most hozta meg vészes gyümölcseit. Ugyanis miután Cornaro Katalin házassága révén a köztársaság megszerezte a szigetet, annak kormányzásában teljesen a helyi arisztokráciára támaszkodott, ez pedig visszaélések, önkényességek sorával maga ellen hangolta a lakosságot. Az egyszerű köznép egy részét meg szabályosan rabszolgaként dolgoztatták a cukornádültetvényeken. A gazdasági élet ennek ellenére hanyatlott, a gabona, safrány, cukor, gyapot és gyümölcs termelése csökkent. A helyi nemesség feladata az lett volna, hogy állandóan 700 lovast tartson fegyverben a sziget védelmére, de ezt is elmulasztották, és mindössze 100 lovast állítottak ki. Ez a maroknyi csapat természetesen nem tudott számottevő ellenállást kifejteni a partra szálló erős török csapatok ellen; az uraival elégedetlen lakosság pedig valósággal felszabadítókként üdvözölte a törököket. De nagyon rövid időn belül csalódniuk kellett: a törökök kíméletlenül végig-rabolták a szigetet, és öldökölték a lakosságot. Csak két megerősített hely tudott ellenállni: Nicosia, a főváros, valamint Famagusta. De 48 napi kemény ostrom után, 1570. szeptember 9-én Nicosia is elesett. Most már csupán egyetlen erőd, Famagusta ellenállása akadályozta meg, hogy az egész sziget török kézre kerüljön.

Idézzük emlékezetünkbe a dátumokat: 1570 őszén még nem alakult meg a Szent Liga. A helyzet súlyosságára való tekintettel mégis mintegy 187 gálya és több kisebb hajó gyűlt össze szeptember 3-án Kandiánál (Kréta szigeténél), hogy Ciprus megsegítésére siessenek. Velence, Genova és a pápa küldte őket. Ez a tekintélyes nagyságú hajóraj számbeli fölényben volt a partra szállt törökökhöz képest. Mivel azonban nem volt kinevezett főparancsnokuk, a csapatrészek parancsnokai nem tudtak megegyezni a hadjárat részleteit illetően. Egy részük nem akart szembeszállni a törökökkel. Végül csak abban tudtak megegyezni, hogy közelebb hajóznak a harcok színteréhez, és Rodosz felé irányítják a flottát. Eközben érkezett meg Nicosia elestének a híre. Ekkor még jobban kiéleződtek a viták a vezetők között. A velenceiek teljes erejükből szerettek volna szigetük megvédésére és Famagusta felmentésére sietni; az ő érdekük ezt diktálta. Azzal érveltek, hogy ha megtámadják a náluk kisebb létszámú török hajóhadat, akkor a már partra szállt törököket elvághatják az utánpótlástól, s így azok egy idő múlva az éhségtől és betegségektől ütközet nélkül is el fognak pusztulni.

Másként érveltek a genovaiak. Parancsnokuk Gian Andrea Doria volt, a nagy Andrea Doriának, V. Károly admirálisának az unokaöccse. Ő ellenzett minden harcot a törökkel. Nagyfokú óvatosságát jobban megértjük, ha tudjuk, hogy saját pénzén, mintegy pénzügyi vállalkozásként szerelte fel a genovai hajóhadat. Minden kockázat őt terhelte; ha hajói el-süllyednének egy tengeri csatában, kárát senki nem térítené meg. Arra is hivatkozott, hogy II. Fülöpötől szigorú parancsot kapott, hogy október végéig vigye vissza hajóit Szicília védelmére. Így nem tudtak megegyezni Ciprus megsegítését illetően, hanem kénytelenek voltak visszaterelni Itáliába. Kandiáig még együtt hajóztak, azután szétváltak városállamok szerint. Erő-fölényben voltak, mégis kihagytak egy nagy lehetőséget. Tehetetlenségük bizonyította, mit jelent harci helyzetben az egyenlenség és a központi vezetés hiánya. Jóvátehetetlen mulasztást követtek el. Az is bebizonyosodott, hogy döntésre jogosult főparancsnok nélkül nem lehet komoly eredményt elérni.

Cipruson ezalatt folytak a harcok. Az ott állomásozó velencei védők Marc-Antonio Bragadino parancsnoksága alatt bezárkóztak Famagustába. Ez jól megerősített hely volt, egyelőre elég

lőszerezve és élelemmel felszerelve, s a védők bátrak voltak. Bizonyosnak látszott, hogy hosszú hónapokig sikeresen ellenállhatnak Musztafa pasa ostromának. Remélték, hogy közben jelentős felmentő sereg érkezik. Velence valóban nem hagyta sorsára a számára olyan fontos sziget védőit: a tél folyamán komoly erősítéseket tett partra a szigeten, hiszen a törökök nem tudták a hosszú partokat végig lezárni. 1571. február 16-án sértetlenül el is távoztak a szigetről az utánpótlást hozó velencei hajók. Látogatásuk nemcsak anyagi eszközökkel segítette az ostromlottakat, hanem bizakodással, lelkesedéssel is eltöltötte őket: lám, nincsenek sorsukra hagyva. Összesen 800 katona, valamint 3000 városlakó és paraszt húzódott be Famagustába. Most fokozott buzgalommal dolgoztak a falak megerősítésén, az ostrom ütötte rések kijavításán.

De a törökök is fokozták harci tevékenységüket. Április elején Piali pasa 80 gályával érkezett a szigetre, és fegyvereket, tüzérséget, kéziszerszámokat, valamint fát és gyapjúzsákokat hozott. Csupa olyan eszközt, amely egy erőd bevételéhez szükséges. Ezután hajói zömével eltávozott, 13 hajót azonban Cipruson hagyott.

1571. május 19-én, mint láttuk, végeláthatatlan viták után megalakult a Szent Liga. Famagusta sokat kiállt védői reménykedni kezdtek, hogy gyors felmentés érkezik. Ha nem is felmentő sereg, de egy magányos gálya lopakodott az éjszaka sötétjében az ostromlottakhoz 1571. június 29-én, Péter-Pál napján. Hajósai arra biztatták őket, hogy tartsanak ki, hiszen megalakult a Szent Liga, közeledik a segítség. A vigasztaló, buzdító szavak után éppen olyan észrevétlenül tűntek el, mint ahogyan érkeztek. A körülzárt védők az egyre fokozódó török ostrom közepette is vidám szívvel javították ki minden éjjel a leomlott falrészeket, az erődbe zárkózott görög lakosság nagy találékonysággal használt fel mindent az erődítés munkájához. Amikor már elfogytak a homokzsákjaik, szőnyegek, kárpitokból, lepedőkből varrott zsákokat tömtek földdel a rések eltorlaszolására. A törökök döntő rohamra akartak indulni, és sikerült felrobbantaniuk az erőd egy részét. Musztafa pasa személyesen állt a támadók élére. A védők ellenállása és erkölcsi ereje azonban még nem tört meg: püspökük vezetésével nagy hősiességgel szorították vissza a támadókat. Az asszonyok is részt vettek a harcban, fegyverrel, kövekkel, forró vízzel, ki mivel tudott. Musztafa pasa látta, hogy a helyzet még nem érett a végső rohamra, ezért abbahagyta a támadást. Az ellenállás megtörésére viszont minden eddiginél erősebben folytatták az ágyúzást.

A pápa közben hatalmas erőfeszítéseket tett a hadjárat megindításának az érdekében. Leveleket írt mindenfelé, számon kért, sürgetett. II. Fülöp pedig magyarázkodott, halogatott. Az egyes hajóegységek parancsnokainak mind külön parancsot kellett kapniuk saját uralkodójuktól vagy kormányuktól ahhoz, hogy elindulhassanak. Egyik a másikra várt, végtelen bizalmatlansággal. Egy ilyen méretű nemzetközi együttműködés szinte emberfeletti nehézségekkel járt.

Famagusta védői kezdtek kifáradni, lassan kétségbeesés fogta el őket. Hiába kémlelték a távoli látóhatárt nap nap után, semmi erősítés nem érkezett. Július 20-án már egy küldöttséget menesztettek Bragadino parancsnokhoz, és arra kérték, kezdjen tárgyalást a törökökkel arról, hogy tisztességes feltételek mellett megadhassák magukat. De ő hallani sem akart az erőd - és ezzel egész Ciprus - feladásáról. Hogy erőt öntsön embereibe, egy gyors fregattát küldött Kandiába, amely végsőkéig szorongatott helyzetükről tudósította a velenceieket, és gyors segítséget kért. Famagusta védői pedig erejük utolsó megfeszítésével védekeztek tovább. Az asszonyok egy pap vezetésével primitív „kézigránátokat” készítettek: zsákocskába puskaporral megtöltött kis edényeket varrtak, és azokat meggyújtva, a törökökre hajigálták. A törökök viszont előkészületeket tettek a végső ostromra. Nagy tömeg kivágott fát, rőzsét és szurkot halmoztak fel az egyik kapuban, és meggyújtották. Ez olyan nagy lánggal égett s akkora füstöt terjesztett, hogy a védőknek vissza kellett vonulniuk. Már mindenből kifogytak a

városban: sem élelmük, sem lőszerük nem volt. Megették a lovakat és szamarakat, sőt a macskákat is, csak kevés korpakenyerük és babjuk maradt; a teljes leromlás ellen ecettel kevert vizet ittak. Az összes itáliai katonából mindössze pár száz maradt életben, s ezek is a végsőkéig kimerültek. A görögök jelentős része elesett már.

Ezekben a napokban a velencei hajók már Messinában vesztegeltek, kapitányaik toporzékoltak a türelmetlenségtől, hogy Famagusta megsegítésére indulhassanak. Don Juan azonban csak nem jött a genovai hajókkal. Üzeneteket küldtek neki: „Várjuk őt! Adja Isten, hogy siessen! Nagyszerű előkészületeket teszünk a fogadására!” Don Juan azonban, aki maga is harci vágytól égett, nem saját jószántából késlekedett - II. Fülöptől nem kapott engedélyt az indulásra.

A törökök közben már nemcsak Cipruson harcoltak, hanem Dalmácia partjait is pusztították. A velencei hajók parancsnokai maguk között tanácskozást tartottak, és már-már azon a ponton voltak, hogy otthagyják a Szent Liga végtelen lassúsággal gyülekező hajóhadát, és Ciprusra sietnek. Marc-Antonio Colonna pápai parancsnok tudta, hogy ha most a velenceiek különválnak, vége a Szent Liga egész hadjáratának!

Augusztus 1-én Famagusta védői belátták, hogy elérkeztek erejük végéhez. Elhatározták, hogy tisztos feltételek között megadják magukat a törököknek. Délben Musztafa pasa küldöttségét fogadták a városban, és a tárgyalások idejére kölcsönösen túszokat cseréltek. A következő feltételeket kérték: biztosítsák a törökök életük sértetlenségét, fegyvereik, hadijelvényeik, javaik, 5 ágyújuk és 3 szép lovuk elvitelét. Engedjék meg nekik, hogy gályákon Kandiába távozhassanak. A szigeten maradó görögöket pedig engedjék saját házaikban lakni, saját javaikat használni és keresztény hitük szerint élni. Musztafa mindezekbe a feltételekbe beleegyezett, saját kezűleg aláírta a szerződést, és nagy udvariaskodások között azonnal meg is kezdte a katonák behajózását.

Augusztus 6-án, miután a legénység már a hajókon volt, a tisztek is menni készültek. Bragadino levelet küldött Musztafa pasának, amelyben jelezte, hogy este meg fogja látogatni, és átadja neki a kulcsokat. A pasa a levelet átvette, és nagy elismeréssel szólt a védők bátorságáról.

Este 9 óra körül megérkezett a küldöttség. Musztafa Bragadinót, tisztjeit és ötven katonáját nagy udvariassággal ültette le, és kedvesen fogadta. Egyszerre azonban hangot változtatott. Azzal vádolta meg Bragadinót, hogy előző éjjel megöletett néhány török rabszolgát. Ez persze nem volt igaz, csak ürügyül szolgált a hitszegéshez. A pasa megkötöztette a küldöttség tagjait, és a sátra előtt valamennyiüket legyilkoltatta. Csak egy embert hagyott közülük életben, Bragadino parancsnokot, akinek egyelőre csak a fülét vágatta le. A következő nap reggele szörnyűséges látványt tartogatott a hajókon tartózkodó keresztény katonák számára, akiktől egyébként visszavonták a megígért szabadságot. Végig kellett nézniük, amint a törökök borzasztó kegyetlenséggel végezték ki parancsnokukat: élve nyúzták le a bőrét. Marc-Antonio Bragadino éppen olyan hőiesen halt meg, mint ahogyan élt. Az utolsó percig a szemére hányta a törökök hitszegését, végül Istennek ajánlotta lelkét, és rövid idő múlva kiszenvedett.

TERVEK ÉS PARANCSNOKOK

Miközben Ciprus védőinek a tragikus sorsa beteljesedett, Don Juan végre engedélyt kapott II. Fülöptől az indulásra, és hamarosan megérkezett Messinába. Nagy energiával fogott hozzá a csatarend és a haditerv kidolgozásához. A parancsnokokkal abban állapodtak meg, hogy az egyesített flotta balszárnyát a velencei Agostino Barbarigo fogja vezetni sárga színű zászlók alatt, a jobbszárnyat Gian Andrea Doria háromszögletű zöld lobogókkal, míg a kék zászlók alatt hajózó derékhadat maga Don Juan irányítja; ugyancsak vele lesz a szövetségesek másik két parancsnoka is: Marc-Antonio Colonna, a pápai hajók vezére és Sebastiano Veniero, a velencei hajók parancsnoka. A tartalékul szolgáló negyedik csoportot alkotó hajók hátul fognak elhelyezkedni Santa Cruz márki vezetésével. A hajórajokat kb. egy mérföld kiterjedésű lapos ívben fogják felállítani a csata kezdetekor, és ez előtt fog elhelyezkedni a hat galeassza, amelyek közül kettő-kettő védi a három szárny mindegyikét. Hogy megakadályozzák a szövetségesek valamelyikének a megfutamodását, vagy azt, hogy saját hajóikat a többiek rovására kíméljék, alaposan összekeverték a különböző illetőségű hajókat. Nem létezett velencei, nápolyi vagy genovai hajóraj, csupán a Szent Liga egységes flottája.

Don Juannak mindenre kiterjedt a figyelme. Valamennyi hajóparancsnoknak a kezébe adta utasításainak egy példányát, ebben szigorú fegyelemre, istenfélelemre, egymás közti békeségre intette őket. Egy sor gyakorlati rendelkezést is tartalmaztak az utasításai, így például az ivóvízzel való takarékoskodást is előírták. A főparancsnok olyan módon rendelte el a hajók felállítását, hogy az egymás közti távolság kényelmes, zavartalan evezést tegyen lehetővé, viszont akadályozza meg, hogy az ellenség két hajó között áttörhessen. Az egyes csapatrészek, hajórajok között 4-5 gályahossznyi távolságot kellett hagyni. Adott harci jelre a hajók a nekik kijelölt rendbe kötelesek felsorakozni, a parancsnokok pedig könnyű kis hajón járják végig, ellenőrizték a maguk vonalát. Elrendelte, hogy csak akkor szabad elkezdni a tüzelést, amikor az ellenség már lőtávolságon belül jutott, ekkor viszont gályánként két ágyú állandóan tűzre kész állapotban legyen. A kisebb hajók maradjanak a gályák védelmében, de szükség esetén támogassák azokat.

Mindezek a rendelkezések nagyon ésszerűek és hasznosak voltak, de bármit tett is az ifjú főparancsnok, idősebb parancsnoktársai nem szívesen engedelmeskedtek neki.

Az ősi római nemesi családból származó Marc-Antonio Colonna, Paliano hercege, a Nápolyi Királyság magas rangú tisztviselője Lepanto évében 35 éves volt. Miután ellentétbe került az előző pápával, IV. Pállal, és az kiközösítette, elkoboztatta birtokait, spanyol szolgálatba állt, és Alba herceg oldalán küzdött. II. Fülöp bizalmát azonban ennek ellenére sem nyerte meg. Fülöp úgy találta, hogy Colonna túlságosan engedékeny Velence irányában, és túlságosan lelkes híve az új pápának. Amellett az is bosszantotta, hogy csak fanyalogva engedelmeskedik az általa kinevezett spanyol főparancsnoknak, Don Juannak. Emellett Colonnának nem is volt túl nagy tengerészeti tapasztalata.

Még nehezebb volt az együttműködés a velencei főparancsnokkal, Sebastiano Venieróval. A családi hagyomány szerint Aurelianus római császár (i. sz. 270-275) családjából származott. 75 éves, indulatos természetű, de rettenthetetlen bátorságú ember, aki igen nagy érdemeket szerzett a velencei hajóhad felszerelésében és mozgósításában. Magánéletében szerény, csaknem gyöngéd természetű, de ha Velence érdekeiről volt szó, gőgös, büszke, hajlíthatatlan, kegyetlenségekre is képes embernek bizonyult. Kevés diplomáciai érzékkel rendelkezett, ami nagyon megnehezítette a szövetségesekkel való együttműködését. Megvetette Don Juan nagyvilági modorát, azonkívül tapasztalatlan fiatalembernek tartotta.

Don Juannak igazán nem volt könnyű helyzete, ha ilyen környezetben akart elismerést kivívni és fegyelmet teremteni. Könnyebb lett volna, ha V. Károlynak éppen olyan törvényes fia lett volna, mint féltestvére, II. Fülöp. Bármilyen magas beosztásba került is, törvénytelen származásából olyan hátrányai származtak, amelyeket a legodaadóbb munkával és csillogó tehetséggel sem tudott ellensúlyozni. Még mindig fájón emlékezett vissza az ünnepélyes szavakra, amelyekkel tengerre szállásakor hazájában búcsúztatták: hiába folyt ereiben V. Károly vére, az idős Garcia de Toledo excellenciás úrnak szólította, soha nem nevezte fenségnek. Ez a megszólítás csak törvényes házasságból származó királyi hercegnek járt. Madridból is olyan utasításokat kapott, amelyek hatalmát egy bizonyos fokig megszorították; ez is kedvetlenítette. Mindezek alapján felmérte, hogy törvénytelen származása jótételezhetlen, gyógyíthatatlan; az sem elég, hogy a leghatalmasabb királynak a féltestvére. És most még azt is tapasztalnia kell, hogy parancsnoktársai sem akarnak neki engedelmességni.

De egyéni sérelmeit félretéve, felülkerekedett benne a katona, és megpróbált rendet teremteni a szövetségesek hajóin is. Elképedve tapasztalta, hogy mekkora fejetlenség és fegyelmezetlenség uralkodik a velencei hajókon, amelyek egyébként úgy vitorláztak, ahogy éppen kedvük tartotta. Hogyan lehet ezekkel betartani a pontos felállást és együttműködést igénylő haditervet? Azt is megtudta, hogy Veniero Messinába érkezése előtt Calabria mellett már elvesztett 8 hajót egy viharban. Vajon erre olyan büszke az idős, tapasztalt parancsnok? Kiderült az is, hogy a velencei hajókon nem is teljes a létszám. Don Juan erősen követelte, hogy részben a létszám feltöltésére, részben a fegyelem megerősítése miatt Veniero engedjen hajói fedélzetére 1500 itáliai, 1500 spanyol és 2000 német harcost. Veniero a követelés miatt halálosan megsértődött. A németeket el tudta ugyan hárítani, a szövetséges itáliai és spanyol katonák fedélzetre vétele ellen azonban nem hozhatott fel elfogadható kifogást.

A már egy-két hónapja hajón tartózkodó, de csatába még be nem vetett katonák között egyre jobban elharapódzott a részegeskedés és dőzsölés; a pápa is erősen követelte, hogy állítsák helyre a Szent Liga harcosainak a fegyelmét. A folyamatos együttlét alatt Don Juannak óriási erőfeszítéssel sikerült katonákhoz méltó viselkedésre szorítania a szövetségesek alakulatait is.

Saját spanyol katonái mintaszerűen viselkedtek. A spanyol katonák a XVI. században rendkívül nagy nemzetközi elismerést vívtak ki maguknak hősiességükkel, fegyelmükkel, kiváló harci képességükkel. Természetes is volt, hogy a kor legerősebb nagyhatalmának kiváló hadseregére kellett támaszkodnia. De nem mindenki volt spanyol, aki a spanyol csapatok között harcolt. Németek, írek, az itáliai spanyol alkirályság és egyéb nemzetek fiai is elszegődtek zsoldosnak egy-egy hadjárat idejére. E katonai erőnek mégis Spanyolország adta a magját, és annak fiai szolgáltatták a példát hősiességükkel, kitartásukkal, de gőgjükkel is. Gyalogságuk alkotta a híres *tercierost*, amelyeknek mindegyike 250-300 emberből állott, és mintegy tucatnyi alegységre (kompániára) oszlott.

A spanyol katona tudatában volt kiváló harci tulajdonságainak, és nagy méltósággal, önérzettel viselkedett. Az egész spanyol társadalmat átható nemesi öntudat, a kétkezi munka lenézése és megvetése még csak erősítette ezt a magatartást. Ezért a legkisebb sérelmet is becsületük megsértésének tekintették, és fegyverrel torolták meg. Szolgálatteljesítés közben vasfegyelmet kellett tartaniuk. Ennek ellensúlyozásaképpen viszont gyakorta követtek el visszaéléseket, kilengéseket a szolgálaton kívül, elsősorban a polgári lakossággal szemben. És ilyenkor nem nézték, hogy saját honfitársaikat vagy az ellenséges föld polgárait fosztják-e ki. Tisztjeik kénytelenek voltak szemet hunyni szolgálaton kívül viselt dolgaik felett. Gyakran követtek el vérlázító kegyetlenségeket is. E hatékony, imponáló és mégis ellenszenves katonákat így jellemezte Pierre de Brantôme francia követ 1566-ban: „Olyan gőgösek, és olyan dőlyfösen és délcegen menetelnek, hogy bárki megannyi hercegnek nézhetné őket.” Suriano velencei követ pedig, miközben szinte magasztaló szavakkal méltatta jelentésében a

spanyol katonák harci erényeit, megjegyezte, hogy azok annyira fennhéjázóak, és akkora kapzsisággal vágyódnak mind az anyagi javakra, mind a dicsőségre, hogy kérdéses, vajon ezek a derék katonák nem okoztak-e uralkodójuknak több kárt, mint hasznot, mert noha nekik köszönhetette a győzelmeket, ugyancsak miattuk, katonáinak a kegyetlenkedése miatt veszítette el népeinek a ragaszkodását és a jóakarátát is. Don Juan mindenesetre ezekre a katonákra támaszkodva szedte ráncba a szövetségesek hadait is.

A TÖRÖKÖK KÉSZÜLŐDÉSEI

A rettegett ellenfél, a török, mialatt diplomáciai tárgyalásokkal próbálta áztatni Velencét, teljes erejéből készült a harcra, és pedig olyan sikeresen, hogy mintegy két hónappal előzte meg a felkészülésben a keresztény flottát.

A török hajóhad újjászervezésére és a katonai létszám feltöltésére nagy szükség volt, mert a Ciprus elleni hadjárat komoly áldozatokba került. A szigetet környező vidék szinte elnéptelenedett az erőszakos toborzásoktól, amelyekkel az elesett harcosokat pótolták. A török hajóhad fegyelmével is súlyos bajok voltak. Ciprus fővárosának, Nicosiának a vívásakor például gondatlanság miatt három török hajó leégett, 800 rabszolgasorsra jutott fiatal keresztény leánnyal a fedélzetén, más hajók pedig vihar következtében süllyedtek el. A felelősöket leváltották, az egyik béget le is fejezték, és maga a nagy tengeri gyakorlattal rendelkező Piali pasa, a híres kalóznak, Barbarossának a tanítványa is kegyvesztett lett. Nem a török hajóhad magas színvonalán, hanem a velenceiek erélytelenségén múlt, hogy az 1571 januárjában Famagusta felmentésére irányuló kísérletük meghiúsult.

Ilyen kritikus körülmények között II. Szelim szultán mégis két olyan embert nevezett ki a török hajóhad élére, aki a tengeri hadviselésben teljesen járatlan volt: a korábbi második vezért, *Pertev pasát* szerazkerré (főparancsnokká) és a korábbi janicsáragát, Muezinzade *Ali pasát* kapudán pasává (admirálissá). Mindkettő szárazföldi katona volt.

Mindezek ellenére félelmetes hajóhad hagyta el április második felében és május elején a konstantinápolyi kikötőt. A hajók számát nehéz pontosan megállapítani, a különböző források 180-tól 300-ig terjedő számokról beszélnek; ebben azonban nemcsak a harci gályák, hanem a szállítóeszközök és a különféle könnyű kis hajók is benne foglaltatnak. A számok különben is folytonosan változtak, mert a flottához helyenként csatlakoztak, máshol pedig leszakadtak róla különféle kalózhajók. E tengeri kalózok megszokták, hogy saját elképzeléseik szerint hajózzanak és a maguk módján harcoljanak, ezért nehéz volt őket fegyelmezett csatarendbe állítani.

Az égei-tengeri Kizil Hiszár volt a török hajóhad hagyományos gyülekezőhelye; most is ott futottak össze a különböző egységek már június elején, tehát olyan időpontban, amikor a keresztény flotta még nagyon messze volt a megszerveződéstől. A törököket jelentősen erősítette a vakmerő és tapasztalt kalózvezér, *Uludzs Ali pasa*, az algíri beglerbég csatlakozása is.

Uludzs Ali, vagy más néven Occhiali pasa életútja Szokolli Mehemed pályafutásához hasonlóan jó bepillantást nyújt a török birodalom viszonyaiba. Giovan Dionigi Galeno Dél-Itáliában, a calabriai Castellában született egyszerű halász gyermekeként. 1536 áprilisában Hajreddin Barbarossa kalóztámadása alkalmával megölték apját, feldúlták faluját, a fiút pedig rabszolgának hurcolták el. A zsákmányt három részre osztották fel a foglyok gazdagsága, szépsége, munkaképessége szerint. A legértékesebb csoport az államkincstárat illette, a második a támadás vezetőjét, kapitányát, a harmadik harmad a legénységnek jutott.

Giovan Dionigi a harmadik csoportba került, mindjárt el is adták egy Dzsafer nevű kalóznak, akinek a gályáján eveznie kellett a fiatal, serdülő fiúnak. Fizikai erején kívül azonban nagyon jó tengerészismeretei is voltak, és gazdájának, amikor az viharba került, több alkalommal adott igen hasznos tanácsokat. A kalóz feleségének is annyira megnyerte a tetszését, hogy hozzá akarta adni lányukat. Ehhez viszont át kellett volna térnie a fiúnak a mohamedán vallásra. A fiú eleinte hősiesen ellenállt, és nem tagadta meg hitét. Rabtársai azonban rossz szemmel nézték a „kis kedvencet”, és egy alkalommal az egyik nápolyi fiú pofon vágta. Giovan Dionigi verekezésbe keveredett, amelyben véletlenül megölte a sértegetőt. Most már

csak a hitehagyás menthette meg a halálos ítélettől. Új nevet kellett felvennie, mint minden áttértnak, ekkor lett Uludzs Ali, vagy amint az itáliaiak nevezték, Occhiali. Nem maradt más választása, mint hogy apósa mellett kalózkodjék. 1554 tavaszán két könnyű hajóval szállt tengerre, és Dzsafer nélkül, egyedül fogott el egy nagy gályát Szardínia közelében. A következő évben már öt hajót bízta rá. Ettől kezdve fokozatosan emelkedett a katonai ranglétrán a kiváló képességű tengerészkalóz. 1563-ban Nápolyt támadta meg, és előkelő foglyokat ejtett. Csatlakozott az 1565-ben Máltát ostromló Piali pasához is. Az itt elesett egyik főtiszt helyére őt nevezték ki. II. Szelim szultán rábízta Algír kormányzását. Ilyen nagy tekintélyű kalózvezér volt Uludzs Ali pasa, a Lepantónál felsorakozó török hajóhad egyik parancsnoka.

A negyedik vezér *Ahmed pasa* volt, a szultán rokona. Neki valahogyan sikerült elkerülnie a mérsárlást, amely új szultánok trónra lépésekor az új uralkodó családjának a férfi tagjait sújtotta, hogy a lehetséges trónkövetelőket eleve kiirtsák. Ahmed nagy szárazföldi hadsereggel fésülte át Ruméliát, amelynek a védelme ráhárult.

A BALKÁNI NÉPEK MEGMOZDULÁSAI

A törököknek súlyos gondot okozott az elfoglalt balkáni területek ellenőrzése. A középkorban Görögország területén különböző fejedelemségek alakultak, melyeket a törökök hódítása szüntetett meg a XV. század elején. A török hódítással egyidejűleg a Velencei Köztársaság is jelentős területeket foglalt el a görög fejedelemségektől: így szerezte meg Kréta szigetét is. Három vallás és ennek megfelelően három különböző kultúra csapott itt össze. A görögök a keleti kereszténységhez tartoztak, mint az 1453-ban megdőlt bizánci birodalom többi népei is. A katolikus velenceiek mindenáron igyekeztek az ortodox keleti keresztényeket a katolikus vallásnak megnyerni és a pápa fősége alá visszahozni, ezek azonban ragaszkodtak vallásukhoz, és a Konstantinápolyban székelő görögkeleti pátriárkát ismerték el vallási fejüknek. A hódító, mohamedán vallású törökök nem kényszerítették a lakosságot vallása elhagyására, „csupán” nagyon súlyos adókat vetettek ki a nem mohamedánokra. Egyes kisebb balkáni népcsoportok azért tértek át a mohamedán vallásra, hogy e súlyos anyagi terhek alól mentesüljenek. A balkáni népek tehát sem a törököktől, sem a katolikus itáliai államoktól nem vártak semmi jót, és a végzetbe való beletörődéssel viselték sorsukat.

Most ez a magatartásuk kezdett egy kissé megváltozni. 1570-71 telétől kezdve szokatlan nyugalanság hullámzott végig egy sor görög és albán településen. A közelgő háború már a „levegőben volt”, és a dél-albániai partvidék keleti keresztény vallású lakossága előtt felcsillant a reménység, hogy talán felszabadulhat a török iga alól. 1570 tavaszától kezdve Montenegrótól Himaráig több mint száz falu szeretett volna a velenceiek fennhatósága és védelme alá helyezkedni. Szándékuk komolyságát úgy akarták bizonyítani, hogy felajánlották: kezesül adják fiaikat. Veniero nem nagyon bízott ezekben az albánokban, akik véleménye szerint hirtelen fellobbanásukban képesek felkelni a törökök ellen, veszély esetén azonban átallnak hozzájuk. Persze, mi mást is tehetnének az óriási túlerővel szemben, ha életben akarnak maradni! Veniero néhány száz katonát küldött a terjedő felkelés támogatására. Ez csak a török haragját élesztette fel: a helyi szandzsákbégek sokfelé kegyetlenül megtorolták a felkelési kísérleteket.

A török által meghódított területeken ennek ellenére nem állt helyre a rend. Különösen a Peloponnészosz félsziget Manya nevű tartománya volt a felkelések, gerillatámadások és kalózkodások központja; a vidék meghódíthatatlan sziklahegyei és szaggatott, sziklás partvonala tették erre alkalmassá. E tartomány lakosságának a korábbi engedetlensége nyílt felkeléssé változott, és kapcsolatba léptek a spanyolokkal és Velencével. 1570-ben jelentkezett egy kandiai görög nemes Velencében, és beszámolt róla, hogy e tartományokban megérett a helyzet a felkelésre. Csak azt kötötte ki, hogy a katolikusok ne zaklassák vallásukban a görögkeleti vallású keresztényeket. A korábbi törökellenes megmozdulások idején a görögkeleti papok mindig nyugalomra intették a népet, mert úgy vélték, hogy a vallásuk iránt közömbösséget tanúsító törökök kisebb veszélyt jelentenek, mint az őket mindenáron megtéríteni akaró katolikus keresztények. Az utóbbi időben azonban a törökök részéről is bizonyos vallási türelmetlenséget tapasztaltak, és ez változtatta meg magatartásukat. Akkor már inkább a katolikus keresztények oldalára állnak. A görög nemessel megüzenték, hogy ha Velence csakugyan komoly felkelést szeretne elérni a török megszállás alatt élő népek körében, akkor értsen szót a görögkeleti papokkal, mert azok nélkül úgysem sikerül semmi. 1571 márciusában újabb négy megbízottat küldtek a peloponnészoszi görögök Velencébe, hasonló üzenettel. Azt ígérték, hogy ha a velencei flotta partra száll Morea (az egykori Görögország) területén, az egész országban megszervezik a felkelést.

Epiruszban, Albániában és Hercegovinában még veszélyesebb volt a helyzet. A törökök sohasem lettek igazi urai a magas hegyeknek, járhatatlan erdőknek. De még azokon a helyeken sem bízhattak a lakosságban, ahol az áttért a mohamedán hitre, csak hogy a súlyos adóktól mentesüljön. A helyi szandzsákbégek néhány száz szpáhijuk segítségével nem tudtak volna leverni egy általánossá váló felkelést. Ezért kellett Ahmed pasának „megtisztogatnia” a Balkán félszigetet.

Egyes nyugati diplomaták viszont a „tisztogatásoknál” sokkal nagyobb veszélytől féltek. Tudomást szereztek a nagy hajóhad felkészítéséről, és ugyanakkor annak is hírét vették, hogy Ahmed pasa nagy szárazföldi hadsereggel indul észak felé. Rémület szállta meg őket: vajon a törökök ezzel az összehangoltnak ígérkező hadművelettel nem magát Velencét vagy egyenesen Rómát akarják-e elfoglalni?

TÖRÖK TÁMADÁS

A török flotta 1571 tavaszán és nyarán nemcsak Cipruson harcolt, hanem öt hónapon át szinte teljesen büntetlenül dúlta végig Velence adriai- és jón-tengeri szigeteit is. Nem is szabályos hadjáratok voltak ezek, sokkal inkább kalózkodásra emlékeztető rablótámadások. Június közepén Uludzs Ali elfoglalta a Kandia déli öblében fekvő Retimo kikötőjét. De a törökök is kerültek minden komolyabb összeütközést a velenceiekkel, akiknek 68 hajója tartózkodott a közelben. Inkább elhagyták Kandiát, és észak felé hajózva feldúlták Kíthira szigetét, majd Navarinóba érkeztek.

A fő flottától elkülönülve kalózhajók kis csoportjai is váratlan támadásokat intéztek velencei területek ellen, egyben a velencei hajók számáról és tartózkodási helyéről is igyekeztek híreket szerezni. Ali pasa el akarta vágni a velencei flottát, és megakadályozni abban, hogy egyesüljön a szövetségesek hajóhadával. Venierónak szinte az utolsó pillanatban sikerült kisiklania a törökök elől, és egyenesen Messinába hajóznia. Ezzel megakadályozta azt, hogy az önmagában gyenge velencei hajóhadat felmorzsolják, viszont ugyanakkor óriási veszélynek tette ki Velencét, amelyet szinte teljesen védtelenül hagyott egy esetleges török támadással szemben. Még későbbi visszaemlékezéseiben is szinte roskadozott e döntése felelősségének óriási súlya alatt.

Az 1571. évi török hadjárat célja az Adriai-tenger feletti teljes uralom megszerzése volt. Mivel a velencei hajóhad már nem tartózkodott az Adriai-tengeren, a törökök egyre mélyebben hatoltak be a köztársaság „beltengerébe”. Támadásaik hevessege augusztusig egyre fokozódott, partraszállásaikat most már a környező török szandzsákok (kerületek) szárazföldi csapatai is támogatták. Így foglalták el Sopotot, Antivarit, Budvát. Uludzs Ali már Spalatót (Split) is fenyegette, és Korčula szigetéről több mint 1600 embert hurcolt fogságba. De már egészen északon. Zára (Zadar) és Sebenico (Šibenik) közelében is folytak a harcok. Velence tanácsa közvetlen támadástól tartott, és a város előtt fekvő homokzátonyok védelmét kezdte szervezni.

De a veszély elmúlt. Bár viszonylag kis ellenállásba ütköztek, a török hajók legénysége mégis jelentős veszteségeket szenvedett a már több mint négy hónapja tartó rablóhadjáratok során; általános fáradtság, kimerültség vett erőt a csapatokon.

Korábbi nézetek szerint a törökök ekkor vették hírért, hogy Messinában hatalmas keresztény hajóhad gyűlt össze, és kelet felé szándékozik elindulni. Félelem fogta el őket, nehogy elvágják visszavonulásuk útját, és az Adriai-tengerben felmorzsolják őket. Azért hagyták volna abba Cattaro (Kotor) ostromát, minden hajójukat visszavonva délkelet felé. A török levéltárakban folytatott új kutatások ezzel szemben kimutatták, hogy a török vezetés tudott a Liga megalakításának és a közös hajóhad felállításának minden fontosabb mozzanatáról, fejleményéről. A szultán egyenesen azt parancsolta a kapudán pasának, hogy Uludzs Alival együtt Kotorban töltsen a telet, megfelelő ellátásukról majd intézkedni fog. Ha pedig a keresztény flotta váratlanul odaérkezne, bátran és okosan szálljanak szembe és ütközzenek meg vele. A szultánnak ez a rendelkezése azonban túl későn érkezett. Pertev és Ali pasák különben sem találták alkalmasnak Kotor a török hajóhad telelésére. Flottájukkal így augusztus közepén Valona felé hajóztak, majd a szárazföldi csapatok támogatásával kegyetlenül feldúlták Korfut. A külvárosokat és a szomszédos falvakat felgyújtották, csak a fellelgvár tudott nekik ellenállni. A török flotta dél felé vonult vissza, és felégette Pargát is, az egyetlen velencei városkát, amely a környéken eddig elkerülte ezt a sorsot. Most már a korábban meghódított görög partokhoz értek. Azt remélték, hogy itt kiegészíthetik készleteiket, ki-

javíthatják hajóikat, és a hosszú hónapok óta harcoló legénység végre biztonságban összeszedheti, kipihenheti magát.

Uludzs Ali Modonba vonult hajóival, míg Ali és Pertev pasák a flotta zömével az igen mélyen tagolt Lepantói-öbölbe vitorláztak. Itt vették kézhez Szelim pasa parancsát, hogy maradjanak Kotorban, de ezt a parancsot most már nem tudták teljesíteni. Lehetetlen volt a hajók fáradt legénységét ismét visszavinni északra. Különböző is teljesen hadjárat végi hangulat vett erőt hajóhadukon. Az évszak is annyira későre fordult, hogy ilyenkor már nem szokott sor kerülni jelentős harci cselekményekre.

A keresztény hadakról szerzett friss értesülések azonban egészen új helyzetet teremtettek. A török parancsnokok megtudták, hogy a velenceiek Kandianál állomásozó hajói még idejében el tudtak menekülni, és Messinába hajóztak, tehát minden számottevő keresztény erőnek sikerült egyesülnie. Értesüléseik szerint e hatalmas flotta kelet felé tart. A három török parancsnok előtt világossá vált, hogy kimerült embereikkel, megrongált hajóikkal, kiegészítésre szoruló felszerelésükkel kell szembeszállniuk a keresztények hatalmas hajóhadával. Tudták azt is, hogy igen rövid idő áll rendelkezésükre az előkészületekhez, és egyedül csak saját meglévő erőikre támaszkodhatnak. Konstantinápoly olyan messze van, hogy mire segítséget kérnének, és különösen mire ez a segítség megérkezne, már minden el fog dőlni.

Szokolli nagyvezér Konstantinápolyban feszült figyelemmel kísérte a keresztény hajók mozdulatairól szóló jelentéseket, és szárazföldi csapatok elhelyezésével, élelem és hadiszerek felhalmozásával igyekezett segíteni a török flottát. A nagy távolságok miatt azonban olyan sok idő telt el az értesülések megszerzésétől a parancsok végrehajtásáig, hogy a központi intézkedések sorra elkéstek. Az viszont mindenesetre kiderül belőlük, hogy a Portán mindvégig a csata felvételére és dicsőséges megvívására adtak parancsokat. Nem hitték, hogy a keresztények a szultán hajóhadával akarnak szembeszállni, inkább attól tartottak, hogy a görög vagy albán partokon szándékoznak partra szállni. Nyilván a balkáni népek mozgolódásai, velencei kapcsolatai miatt gondoltak szárazföldi támadásra.

Ebben az esetben viszont igen nehéz helyzetbe kerültek volna, hiszen nem tudták, hol akar támadni az ellenfél, így a mintegy 400-500 km-es partszakasz valamennyi stratégiaiilag fontos pontját meg kellett volna erősíteniük, fokozni a belső rendet, levernü a felkelő keresztényeket és meggátolni a flottában egyre jobban terjedő szökéseket.

Ali és Pertev pasák a környező vidékről szinte minden használható férfit mozgósítottak hajóik létszámának a feltöltésére. Ugyanakkor nagyszámú beteget tettek partra, és a teljesen kimerülteket is elengedték. Ennek ellenére az egészségesek közül is egyre többen szöktek meg. A törökök oldalán harcoló katonák a maguk részéről már befejezettnek tekintették ezt a hadjáratot. A rablásokon szerzett kisebb-nagyobb értékekkel és pénzzel vesztegették meg tisztjeiket, hogy bocsássák el őket. Ezt a hatalmas mértékű dezertálást már a környező vidék lakossága is észrevette. A Lepantóhoz közel eső három falu lakossága titokban összegyűlt a templomban, és esküvel kötelezte magát a törökök elleni felkelésre, „győzelemre vagy halálra”. A patraszi görögkeleti püspök, Germanosz kapcsolatba lépett más felkelőkkel, valamint a keresztény flottával, bár ez utóbbiak nem tulajdonítottak neki nagy jelentőséget. A török hajóhad helyzete mindenesetre nem volt irigylésre méltó.

A SZENT LIGA FLOTTÁJA KELET FELÉ INDUL

A Szent Liga egyesített flottája 1571. szeptember 16-án felszedte a horgonyt, és végre elindult Messinából. Hosszas és kemény viták után végül is úgy döntöttek, hogy nem fognak pusztán védekezésre szorítkozni a törökökkel szemben, hanem megütköznek. Mivel azonban nem tudták pontosan, hogy hol tartózkodik az ellenséges hajóhad, a menetirányt egyelőre csak általánosságban jelölték ki: kelet felé kell haladni. A pápa követe a kikötőben ünnepélyesen megáldotta az előtte sorra elvonuló hajókat. Az emberek egyfajta nyugalom vett erő; mindenesetre tudták már, hogy mit akarnak, mit fognak csinálni. Az együttes hajózás során fokozatosan javult a fegyelem is. Elég lassan haladtak, mintegy tíz napba telt, amíg elérték Korfu szigetét. Itt Veniero kétségbeesve állapította meg, hogy mekkora pusztítást végeztek a törökök a Velencéhez tartozó szigeten.

Október 2-án Don Juan általános szemlét rendelt el a még mindig Korfu mellett állomásozó hajóraj fölött. A velencei gályák ellenőrzésére - elég tapintatlanul - a jóval fiatalabb Gian Andrea Doriát küldi ki; ettől Veniero halálosan megsértődik. Az ellentét csak fokozódik, amikor Veniero megtudja, hogy egyik hajóján a spanyol és a velencei katonák valami jelentéktelen csúfolódás következtében öldöklük egymást, és a spanyolok kapitánya a rend helyreállításával megbízott velencei tisztet is megsebesítette. Hogy azonnal véget vessen a verekedésnek, mielőtt még az az egész legénységre áterjedne, a helyszínen felakasztatja a spanyol kapitányt, anélkül hogy Don Juannal erről tárgyalt volna. Ezt az eljárást a fiatal főparancsnok saját tekintélye megsértésének fogta fel, és ettől kezdve nem állt többé szóba Venieróval, nem hívta meg a főtisztek tanácskozására, és nem engedte fel parancsnoki hajójára. Velencét ezután Barbarigo képviselte a megbeszéléseken.

Sikerült újabb értesítéseket szerezniük a török erőkről: megtudták, hogy egy kisebb egység, mintegy 60 gálya, Modon és Koron felé hajózott, míg a kb. 200 hajóból álló zöm behúzódtott a Lepantói-öbölbe. Ezek a számok nem voltak pontosak, de éppen így nem voltak pontos értesüléseik a törököknek sem a Liga haderejének a nagyságáról. Az a kalóz, aki halásznak öltözve elegyedett a szövetségesek hajói közé, csupán hozzávetőlegesen határozta meg azok létszámát. Nem tudhatott az ideiglenesen kisebb útra elküldött egységekről, amelyek rövidesen csatlakoztak a flottához. Így a szemben álló ellenfelek kölcsönösen alábecsülték egymást, és ez mindkettőnek növelte az önbizalmát.

Október 4-én este Kefalónia szigeténél vetettek horgonyt. Itt értesültek Ciprus utolsó erőségének, Famagustának az elfoglalásáról és arról a borzalmas kegyetlenségről, amellyel a törökök kivégezték a sziget főparancsnokát és tisztjeit. A felháborodás a végsőkéig felszította a katonák harci kedvét és bosszúvágyát; különösen a velenceiek akartak elégtételt venni társaik haláláért; a török kegyetlensége fanatikus erőt ébresztett bennük.

Don Juan könnyű járművön végigment a hajók között, és mindenütt bejelentette, hogy közel az ellenség, hamarosan sor kerül az ütközetre. Egy ideig mégis várniuk kellett, mert a tengert köd ülte meg, és a szél is kedvezőtlen irányból fújt, így a hajóhad zöme még 5-én is egész nap a szigetnél maradt.

Október 6-án továbbindultak, de a lanyha szél mellett csak igen lassan haladtak dél felé. Végül mégiscsak elérték a Patraszi-öböl északnyugati bejáratát: a szövetséges flottát immár csak kis szigetek és zátonyok választották el a Lepantói-öböl bejáratát védő erődöktől, amelyeket mintegy 40 mérföldre közelítettek meg. A sors furcsa játéka, hogy kereken 1600 évvel korábban, az időszámításunk előtti 31. év szeptemberében ugyancsak Lepanto közelében, az ókori Actiumnál játszódott le a római történelem legnagyobb tengeri ütközete. Az

actiumi csata óta a Földközi-tengeren nem is állt szemben egymással két olyan hatalmas hajóhad, mint amilyen most vonult fel Lepantónál.

Noha jelentős eltérések vannak az egyes források számadatai között, a történetírás a következő erőviszonyokat tartja a legvalószínűbbnek. A Liga flottája 208 gályából állt, amelyek közül 106 velencei, 90 spanyol és 12 pápai lobogó alatt hajózott. Ehhez járult a velenceiek 6 óriási galeasszája, valamint összesen még mintegy 20-30 kisebb hajó. A török flottával kapcsolatban csupán két közvetlen török forrás áll rendelkezésünkre: az egyik 180 saját hajót említ, a másik viszont, Ali pasa fiainak a nevelője 230 gályáról és 70 kisebb hajóról beszélt kihallgatása során. Ez utóbbi szám egészen közel áll azokhoz az adatokhoz, amelyeket az egykorú keresztény történetírók jegyeztek fel. A török gályák ugyanakkor valamivel nagyobbak voltak, mint a Liga hajói, átlag 50 méter hosszúak és 6 méter szélesek, szemben a velencei gályák átlag 42-szer 5 méteres méretével.

A török hajók mennyiségi fölényét nagyban ellensúlyozta a keresztények tűzerejének minőségi fölénye. Mintegy 1815 ágyút helyeztek el a Liga hajóin, míg a török flotta mindössze 750 ágyúval rendelkezett, s ezek is kisebb kaliberűek voltak az ellenfelénél. Nemcsak a hajóágyúk, hanem a kézfegyverzet szempontjából is átmenetet képezett a lepantói csata az antik és a modern háborúk között: a muskéták, szakállas puskák, tűzvetők éppen úgy szerepet kaptak benne, mint a hagyományos nyilak, íjak, hajítódárdák, görbe kardok, szablyák és csáklyák, sisakok, pajzsok és páncélingek. A keresztény csapatoknak nemcsak az ágyúk, hanem a kézi tűzszerzők terén is nagy fölényük volt a törökökkel szemben. Bár ezeket a puskákat még elég nehézkesen tudták kezelni, megtöltésük sem ment gyorsan, hatásuk mégis sokszorosa volt a nyilakénak. A nyíllövések gyakran még találat esetén sem voltak végzetesek, egykorú tudósítások sok olyan katonáról emlékeznek meg, aki tovább harcolt egy-két nyíllal a testében is. A sisak, a pajzs és a páncéling is jól felfogta a nyilakat. A Liga hajóit emellett úgy építették, hogy azok sokkal nagyobb védelmet nyújtottak a fedélzetükön lévő katonáknak, mint a török gályák, ahol a harcosoknak teljesen fedetlenül kellett állniuk az ellenfél hatékony tűzében. A keresztény flotta gályáin fából ácsolt fedezékek, védőereszek fogták fel azoknak a lövedékeknek egy részét, amelyeket a hajók oldalán álló, térdelő, puskával vagy nyíllal harcoló katonáknak szántak ellenségeik.

Még egy jelentős technikai különbség volt a két flotta között. Gian Andrea Doria ötlete alapján Don Juan elrendelte, hogy bontsák le a Liga gályáinak magas oromzatát, mert az ott elhelyezett ágyúk túl magasról lőttek, és ezért messze hordtak, túllőttek a célon, ha azt már egy bizonyos távolságra megközelítették. A törököknél ugyanis ez történt: ágyúgolyóik sorra a keresztény hajóhad fölött húztak el. Ezzel szemben a keresztény hajók alacsonyabbra alakított oromzatról jó szögben tudták irányítani az ágyútűzet, amely gyilkos hatásával egymás után süllyesztette el a török gályákat.

A lepantói csatában mindkét oldalon részt vevő emberek számát mintegy 170 000 főre teszik, e létszámnak körülbelül a fele evezős volt. Nagyjából egyenlően oszlottak meg a két ellenfél között.

AZ UTOLSÓ ELŐKÉSZÜLETEK

Október 6-án a sötétség beálltával a Liga flottája elhagyta Kefalóniát, és Lepanto irányába hajózott, hogy megkeresse a törököket. Ugyanebben az időpontban siklottak ki a török gályák is a Lepantói-öbölből, hogy felkutassák a keresztény ellenfelet.

Onorato Caetani, a pápai seregben közvetlenül Colonna alá beosztott tiszt 1571. október 7-e, vasárnap hajnaláról a következőket jegyezte fel naplójában: „Ezen a reggelen, hajnalban elértük a Kefalónia és Lepanto között fekvő Oxia szigetét. Az idő kitűnő, a tenger nyugodt, ami ebben az évszakban kivételes állapot. Urunknak, aki nekünk akarja adni a győzelmet, valóságos csodatétele. Amint felkel a nap, a mi előőrsünk észreveszi a török sereget, az övék pedig felfedezi a miénket.”

Don Juan embereket küldött a környező partok magaslataira, ahonnan jól beláthatták a tenger tükrét. Az volt a feladatuk, hogy azonnal jelezzék, ha ellenséges hajókat észlelnek a kis szigetek, zátonyok mögött, vagy ha magát a török flottát megpillantják.

Erre hamarosan sor került. Az őrszemek jelek által közölték, hogy délkelet felől két idegen hajót látnak. Don Juan ekkor ágyúlövéssel jelezte hajóhadának, hogy készüljön fel a harcra. Rövidesen meg fognak ütközni.

Lázás sietséggel tették meg a végső előkészületeket. Rövidebbre fogták a fővitorlákat, hogy lassabban haladjanak előre a hajók, bár így sem hajóztak valami nagy sebességgel, hiszen a kedvezőtlen ellenszél napok óta nem szűnt meg. A vitorlarudakat az árboc fél magasságára engedték le, és a hajók hosszanti irányában rögzítették. Sok helyen pallókkal fedték le az evezőpadokat, hogy a harcosoknak több helyük legyen a küzdelemre. A puskások és az íjászok elfoglalták helyüket a hajók oldalán, a karzatfalaknál. Az evezősök közül a keresztény gályaraboknak leszedték a láncait, és felszólították őket, hogy vegyenek részt a harcban. Ha bátran viselkednek, visszanyerik szabadságukat. Fegyvert is osztottak ki közöttük. Az evezőpadokhoz béklyózott török hadifoglyok kötelékeit ezzel szemben gondosan felülvizsgálták, és még a kezükre is bilincset raktak úgy, hogy éppen csak evezni tudtak. Óriási veszély származott volna abból, ha harc közben valahogy kiszabadulnak, és hátba támadják a Liga ügyéért küzdő katonákat.

A harcosok felöltötték sisakjukat és páncéljaikat, előkészítették pajzsukat. A sebészek is elővették műszereiket.

Ma mindent megtettek annak érdekében, hogy a katonák jó erőben vegyék fel a küzdelmet. Minden gályán annyi élelmet fogyaszthattak, amennyit csak akartak, főleg kenyeret (kétszersültet) és bort osztottak szét köztük nagy mennyiségben. De ugyanígy kaptak enni az evezősök is, hiszen tőlük azt várták, hogy az evezés nehéz munkája után még harcoljanak is.

A parancsnokok a vezérhajóra mentek. Még ezekben az utolsó órákban is fellángoltak a viták arról, hogy megütközzenek-e. A legedzettebb katonákra is csak most tört rá teljes súlyával annak a felismerése, hogy alattuk a mélységes tenger, szemben velük az engesztelhetetlen ellenfél, amely nem ad kegyelmet, a közeli partokon pedig szintén ellenséges erődítések húzódnak. Ha veszítenek, semmi, de semmi esélyük sincs az életben maradásra. Ezért egyesek még most is rá akarták beszélni Don Juant, hogy ne vállaljon ekkora kockázatot, mert ha elvesztik a csatát, akkor ez az egyesített keresztény hajóhad teljes pusztulását jelenti. Az ifjú főparancsnok azonban erélyesen elhárította ezeket az aggályokat: „A tanácskozás ideje immár lejárt, most a küzdés pillanata jött el” - mondta, s ezzel elbocsátotta a főtiszteket.

A hajók a Messinában kidolgozott terv szerint sorakoztak hadirendbe. Ennek a feladatnak a megvalósítása nem is volt egyszerű, mert a partok és a kis sziget közötti csatorna nagyon keskeny volt, és így csak néhány hajó tudott rajta egyszerre áthaladni. Amint pedig kiértek a sziget mögül, az öböl kiszélesedő víztükrén erős keleti szél kapta őket szembe, és csak fárasztó evezéssel juthattak előre. Még ennél is nehezebb volt felvenni a kívánt alakzatot, a nagyon lapos félhold alakjára formált arcvonalat. Elsőnek a jobbszárnnyon elhelyezkedő hajók vonultak át a szoroson. Ezeknek meglehetősen nagy ívet kellett leírniuk ahhoz, hogy a számukra kijelölt helyre kerüljenek akkorra, amikor a balszárnnyon elhelyezkedő hajók is elfoglalják a helyüket a part közelében. Minél közelebb helyezkedett el egy hajó a parthoz, annál lassabban kellett mozognia ahhoz, hogy a félfordulat megtétele után a többiekkel egyidőben helyezkedjék el az arcvonalba. E feladatokhoz finoman össze kellett hangolni a hajók mozgását. Jól kellett kiszámítani a távolságokat is, nehogy a gályák egymásra torlódjanak, vagy pedig túlságosan nagy réseket hagyjanak. A manőver befejezéseként mindhárom szárny elé két-két galeasszát vontattak ki, mindegyiküket két-két gálya segítségével.

Csaknem három óra hosszat tartott, amíg a Szent Ligában egyesített keresztény flotta felvette a haditerveknek megfelelő alakzatot. A törökök messziről figyelték az egész manővert.

A TÖRÖKÖK TANÁCSKOZÁSA ÉS A DORIA-EPIZÓD

A törökök is haditanácsot tartottak, amelyen a vezérek kifejtették véleményüket. A gyanakvó természetű Pertev pasa azt javasolta, hogy szorítkozzanak védekezésre, hiszen az ő hajóik létszáma sem teljes. Maradjanak a jól védhető Lepantói-öbölben, és csak akkor bocsátkozzanak harcba, ha az ellenség rájuk tör. Egy ilyen betörés azonban nem nagyon valószínű, hiszen az öböl bejáratát török erődök is védik, erős tüzérséggel felszerelve. Nézetét sokan osztották, így Dzsefer pasa, Tripolisz bégje, aki a híres „kalózkirálynak”, Hajreddin Barbarossának volt az unokája. Ugyanezen a véleményen volt Hasszán pasa is, valamint még tizenöt szandzsákbég.

Az egész hadjárat sikeréért felelős fővezér, Ali kapudán pasa azonban egyszerűen nem merte megtagadni a nagyvezér parancsát, amely arra utasította, hogy ütközzenek meg az ellenséggel. Így taktikai érvelések helyett a szent hit iránti buzgalomra lelkesített, és végül főparancsnoki hatáskörében, hatalmával döntött az ütközet megvívása mellett. Uludzs Ali, a rendkívül ügyesen hajózó algíri kalózvezér - török hadifoglyok vallomása szerint - azt ajánlotta, hogy kissé távolodjanak el a partoktól, úgy könnyebben tudják végrehajtani a szükséges csapatmozgásokat. Azt is ajánlotta, hogy megtévesztésül keverjék össze az egyes hajók zászlóit, így az ellenfél nem tudja felismerni, hogy melyik a vezérhajó, hol tartózkodik a főparancsnok.

A praktikus, gyakorlati érzékű kalóz tanácsait azonban Ali pasa csúfolódva elutasította. Október 7-én reggel a török hajóhad kedvező hátszéllel hajózott nyugat felé; maga mögött hagyta Lepanto erődjét, és az öböl kiszélesedő részénél vette észre a keresztény hajóhadat. Miután messziről megfigyelték a Liga flottájának a felfejlődését, nem maradt más hátra, mint hogy ők is hasonló alakzatot vegyenek fel.

A törökök is három hajórajra osztották flottájukat: jobbszárnyuk a keresztények balszárnyával szemben helyezkedett el a partok közelében, Csuluk Mehmed alexandriai és Mehmed egribozi bégek vezetésével. A középső rajban csoportosították főerőiket: itt foglalt helyet Ali pasa vezérhajója is, továbbá itt helyezkedett el Pertev pasa, Hasszán pasa, valamint két kalózvezér. Kara Hodzsza és Karadzs Ali, tehát a parancsnoki kar zöme. A bravúros kalózkapitány, Uludzs Ali irányította a nyílt vizeken felálló balszárnyat; itt adódott lehetőség bonyolultabb hadmozdulatokra, esetleg az ellenfél átkarolására, bekerítésére, oldalba támadására.

Alig kezdte meg azonban Uludzs Ali mozdulatait, amikor a keresztények szemben álló jobbszárnya Gian Andrea Doria vezetésével gyorsan távolodni kezdett a derékhadtól a nyílt vizek irányában, óriási ürt hagyva a Liga flottájának derékhada és a sajátja között. Sem az egykorú emlékirók, sem a késő utókor történészei nem tudták pontosan megállapítani, mi volt az oka Doria e megmagyarázhatatlan lépésének, amely felforgatta az előzetesen megbeszélt csatarendet, és csaknem szerencsétlenséget hozott az egyesült keresztény hajóhadra. Meg akarta előzni Uludzs Ali bekerítő mozdulatát? Esetleg a két szemben álló parancsnoknak egyszerre támadt az az ötlete, hogy ellenfelét átkarolja? A törökök mindenesetre úgy értelmezték Doria hadmozdulatait, hogy a keresztény vezér megfutamodik. Elmúlt az a pánikszerű félelmük, amely a váratlanul nagy keresztény hajóhad megpillantásakor fogta el őket, és hatalmas üdvívalgásban törtek ki, prófétájukat, Mohamedet hívva segítségül. Mindenesetre e mozdulattal sok idő veszett kárba, és ez elég volt ahhoz, hogy a török hajók tökéletes rendben felfejlődjenek.

De még ennél is súlyosabb következménye volt Doria akciónak az, hogy a balszárnyon elhelyezkedő velencei hajók parancsnokai is azt hitték, hogy Doria megfutamodott, árulóvá

lett. Maga Don Juan is aggodalmaskodó üzenetet küldött utána egy gyorsjáratú futárhajón. Doria magatartása mindenesetre ellentéteket, zavart támasztott a szövetségesek között még a csata megkezdése előtt. Utólag V. Pius pápa is súlyosan elítélte, kalóznak, nem pedig katonának nevezte Doriát. Colonna terhelő vallomásokat gyűjtött ellene. Hosszas találgatások születtek viselkedésének a megmagyarázására. Az egykorú velencei történétírók azt is feltételezték, hogy talán titkos utasításokat kapott II. Fülöptől Uludzs Ali kímélésére. A velenceiek, akik úgy látszik, sohasem gyógyultak ki teljesen illúzióikból a törökökkel kapcsolatban, azt remélték, hogy a kereszténynek született Uludzs Aliban sikerül felébreszteni a szolidaritást, az együttérzést a keresztény seregek iránt, és talán el fogja árulni a szultánt, és átáll hozzájuk. Ilyen gondolatok Madridban, sőt a pápai udvarban is felmerültek. De átállásról szó sem volt, Doria viselkedésére ez nem lehetett magyarázat. A genovai történétírók azzal igyekeztek mentesíteni városuk szülöttét, hogy Doria ügyes hadmozdulatával megakadályozta a keresztény flotta bekerítését és hátbatámadását. Nem zárható ki az a feltételezés sem, hogy Doria nem akarta a csata veszélyének kitenni a saját pénzén felszerelt hajókat: mert ha valamelyik elsüllyed, annak senki nem téríti meg a kárát. Hasonló módon „kímélte meg” hajóit már 1570-ben is attól, hogy Ciprusnál ütközetbe bocsátkozzanak a törökökkel. Doria viselkedésének az okát végül is nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Az általa felidézett veszélyt csupán a Don Juan által küldött segítség és a tartalék hajók bevetése révén tudták nagy nehezen elhárítani. Minderre azonban csak később került sor.

A CSATA ELŐTTI SZERTARTÁS

Miután a keresztény hajóhad teljesen felfejlődött, és balszárnnyukkal szemben mintegy három mérföld (kb. 5½ km) távolságban sorakozott a törökök jobbszárnnya, Don Juan egy gyors fregatton még egyszer végigjárta a derékhadat és a balszárnnyat, lelkesítő szavakat intézve hozzájuk. „Fiaim, azért vagyunk itt - mondotta -, hogy győzzünk vagy meghaljunk, aszerint, amint azt az égben elhatározták. Ne engedjétek, hogy hitetlen ellenségünk azt kérdezze: hol van a ti Istenetek? Harcoljatok az ő nevében, és akkor mind a halálban, mind a győzelemben halhatatlanságot fogtok kivívni magatoknak. Mindnyájan Isten akaratából vagytok itt, hogy megbüntessétek e barbár kutyák veszett dühét és gonoszságát. Mindenki törekedjék arra, hogy jól végezze kötelességét, és egyedül Istenben, a seregek urában bízson.”

Ezután visszatért saját vezérhajójára. Ünnepléses szertartást végeztek, amely megindította, egységbe kovácsolta az embereket, és feloldotta a csata előtti feszült lelkiállapotukat. Lassan, méltóságteljesen kibontották a Szent Liga zászlaját, amely a keresztre feszített Krisztust ábrázolta. V. Pius pápa előzőleg személyesen áldotta meg a lobogót.

Don Juan letérdelt, imádkozni kezdett. Erre az egész flotta legénysége egy emberként borult térdre, ünnepléses imát mondtak. Minden hajón volt egy-egy szerzetes is. Most feloldozást adtak a harcosoknak bűneik alól, a haldoklók és halni készülők feloldozását...

Marcona tengerészek, parasztokat fosztogató zsoldoskatonák, megélhetés híján a toborzó-tiszteknek kezet adott, megszeppent fiatal újoncok, a kikötővárosokban százával található hírhedt verekedő kocsmatöltelékek, gályarabságra ítélt bűnözők a dicsőséget és hírnevet kereső arisztokrata és nemesi tisztekkel együtt térdelnek a hajókon, egy ügy szolgálatában teszik kockára egyetlen életüket. Milyen messze vannak most ezektől az emberektől a nagypolitika intrikái, a diplomácia számító alkudozásai!

Egy tengeri csata résztvevői még sokkal kiszolgáltatottabbak, mint a szárazföldi harcosok. Egy hajón tökéletes sorsközösségbe kerülnek az emberek; tudják, hogy csak önmagukra és egymásra támaszkodhatnak. Hajó hajó ellen, ember ember ellen kell hogy mérkőzzék, és csak saját bátorságuktól, ügyességüktől függ az életük. Még az a legcélravezetőbb magatartás, ha félelmük feloldódik, és vakmerőségbe csap át. Óriási lelki támaszt ad, ha a túlélés pusztán vágyán kívül egy fontos, nagy ügyért lelkesednek. A kereszténység védelmezőinek érzik magukat, akikre egész Európa lélegzetét visszatartva figyel. Ez megsokszorozza erejüket, elszántságukat; a harcosok önmagukon túlnőnek.

Az ima alatt uralkodó néma csöndet egyszerre felváltja a trombiták harsogása és a dobok pergése. A flotta legénysége talpra ugrik, és egész szívéből, torkaszakadtából kiáltja: „Győzelem, éljen Jézus Krisztus!”

AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁS

Nem kell sokáig várniuk a harcra. A két hajóhad lassan megindul egymás felé. A török fővezér, Ali pasa, Uludzs Ali tanácsával ellentétben, éppenséggel nem elrejtőzni akar, hanem személyesen kíván megmérkőzni a keresztény főparancsnokkal. Ezért sortűzet vezényel, és nyíltan mutatkozik hajóján. Don Juan ebből megérti, hogy ez személyére szóló kihívás, és válaszlövessel viszonzozza ellenfele jelzését. A törökök most már tudják, hol tartózkodik a keresztény főparancsnok. Ali pasa egyenesen Don Juan vezérhajójával szembe kormányoztatja a sajátját.

Ekkor, a legszerencsésebb időpontban, a csata megkezdése előtt megváltozik a szél iránya, mostantól kezdve a keresztény hajók hátába fúj, és a törökök fáradságos evezéssel kénytelenek csatába bocsátkozni.

A szélirány megváltozását jó előjelnek tekintik a Liga hajóin: Isten segítő kegyelmének, és tovább nő bizalmuk a győzelemben.

Különben a török katonaság ugyancsak mélyen hitte, hogy szent háborút folytat, az iszlám vallás iránti lelkesedésből és a felséges szultán dicsőségéért harcol a „hitetlenek” ellen. Minden bizonnal győzni fognak, mint eddig úgyszólván mindig és mindenütt. A török hajók felől nagy zaj hallatszott át a keresztényekhez. Kürtök harsogása keveredett a cintányérok zengésével és fegyverropogással. A török katonák táncoltak, hadonásztak a fedélzeten.

Aurelio Scetti így örökítette meg naplójában a csata előtti hangulatot: „Az ellenség kinevette a keresztényeket, mondván, hogy nagyon nagyravágyóak, ha össze akarják mérni erejüket a szultánéval... Nem látták az összes keresztény gályát, s ezért csúfolódtak felettük. Egy Caracoggia nevű kalóz, akiről már elmondtuk, hogy Messinába ment a keresztények száma felől tájékozódni, Ali pasának azt jelentette, hogy a keresztényeknek nincs több mint százötven gályájuk. Nem beszélt nekik a galeasszákról. A törökök csúfolódtak a keresztényeken, mondogatván maguk között: Ezek a keresztények úgy jöttek, mint egy juhnyáj, hogy elvágjuk a torkukat! Valóban azt a parancsot kapták, hogy minden keresztényt gyilkoljanak le, és ne ejtsenek foglyokat.”

Ők is erősen megkötozték keresztény gályarab evezőseiket. Még kérkedtek is vele, hogy úgysem mernek fellázadni és hátba támadni őket, mert azonnal megölik a lázadókat. Itt is elszámították magukat.

Az üdvözlő lövések után rövidesen megkezdődött a csata. A Liga flottájának törzse és balszárnya előtt álló galeasszák, amelyek éppen hatékony lőtávolságba kerültek, valamennyi ágyújukból tüzet zúdítottak a közeledő török hajókra. Ezeknek soraiban egyszerre óriási kavarodás támadt, több török gálya azonnal elsüllyedt, mások pedig csak úgy mertek továbbhaladni, hogy a lehető legnagyobb ívben kerültek ki ezeket a félelmesen működő velencei óriás hajókat. Így viszont már a csata kezdetén teljesen felborult a török hajóhad harci rendje, amelyet különben már Uludzs Ali is megbontott, amikor Doriát követve messze dél felé, a nyílt vizekre hajózott.

A BALSZÁRNY HARCA

A csata ezek után a flotta három egységénél eltérő módon zajlott. A balszárnynon, a szárazföldhöz közel helyezkedett el a velencei hajók zöme Agostino Barbarigo parancsnoksága alatt. Hősies küzdelem és óriási veszteségek árán tudták kivívni a győzelmet. Girolamo Diedo, aki egy velencei gályán élte végig az öldöklő küzdelmet, így számol be annak lefolyásáról:

„Vezérgaleasszánk egyik ágyúját kilövi az ellenségre, azután a balszárnny két galeasszája - egyiküket Ambrosio, másikukat Antonio Bragadino úr vezette - összes ágyújából tüzel. Bár az első ágyúlövés, amely túl rövid volt, nem ért célt, a galeasszák oldalágyúi, mivel arcvonalunk előtt helyezkedtek el, lecsaptak az ellenségre, és nagy veszteséget okoztak neki. Az ellenlövések nem értek el hozzánk. Amint rájönnek, hogy mi tűz alatt tartjuk őket, ők viszont nem tudják azt hasonló sikerrel viszonzni, félni kezdenek... Félelmük egyre növekszik, amint hajóink előrehaladnak. Amint nő a (török) jobbszárnny aggodalma, egyre kevésbé tudják, hogy mit tegyenek. Mindazonáltal visszanyerik bátorságukat. Harci kedvük feltámad, kapitányaik példát mutatnak nekik, és beszélnek hozzájuk. Lemondanak arról, hogy ilyen módon győzzenek, őrvölgévé válnak.

Jobbszárnnyuk 60 gályája leválik a csapattestről; több csoportot alkotnak, hogy könnyebben kikerüljék a két galeasszát. Teljes sebességgel rohannak előre. De többen közülük rosszul járnak, és az említett galeasszák, amelyek mellett kénytelenek elhaladni, a tenger fenekére küldik őket. Ó, már nem olyan büszkék! Erőik nem tudnak elég jó rendben érkezni ahhoz, hogy megtámadhassák a mi balszárnnyunkat.

Mehmed Sirocco (Csuluk) és Kaur Ali parancsnoki lámpát viselő (tehát magas beosztású) kapitányok őrvölgő hévvel előzik meg a megmaradt török hajórajt: egyik a másik mögött haladt, a jobbszárnny élén, a homokpadok és a folyó torkolata között. Jól ismerik ezt a vidéket; arra törekednek, hogy megkerüljék gályáinkat, elhaladva mellettünk. Négy vagy öt gályájukkal megpróbálnak hátba támadni bennünket, miközben többi hajóik azt a parancsot kapják, hogy menjenek a zátonyokon túlra, és támadjanak minket szembe.

A kiváló Barbarigo azonban mindig éber: saját gályájával és a többi hozzá közel levővel hirtelen fordulatot hajt végre. Így most oda kerültek a hajóorrok, ahol egy perccel előbb a hajók fara volt. Mindazonáltal öt gályának sikerül öt bekerítenie, és nyilak felhője zúdul rá. A kapitány jelzőlámpáját teljesen elborították a nyilak a hajó farában. Egy teljes órán keresztül állta a török rohamot. Végül más gályáknak a segítsége tette lehetővé, hogy támadásba menjen át. Ennek az őrvölgő rohamnak a kavargásában ejtettük fogságba Sirocco kapitányt. A foglyul ejtés dicsősége Giovanni Contarini úrnak jutott. Barbarigo, aki mindig ügyesen manőverezett, és a vakmerőségig bátor volt, megcsáklázta a hadierényeiről ismert Kaur Alinak a gályáját. Ez a híres kapitány fogságba esett. Ezt látva, a szomszédos török hajókon harcoló görögök elmenekültek, hálát adva Istennek, hogy olyan közel voltak saját országukhoz. A Villa di Marino nevű sziklazátony felé igyekeztek.

De nem jutottak mindnyájan odáig. Nagy kapkodásukban egymásba ütköztek, összeakaszkodtak, összekuszálódtak. Így hamarosan olyan torlasz keletkezett, hogy azok a szökevények, akik azt megmászták, elérték a sziklát. Onnan a lagúnán keresztül jutottak el a biztos menedéket nyújtó szárazföldre. Ebből is világosan kitűnik, hogy mindig előnyös a saját országban harcolni az oda betört ellenség ellen. Jó részüknek azonban nem volt idejük arra, hogy a szárazföldre lépjenek, a mieink elfogták, megölték és kifosztották őket. Mások menekülésüket

keresve egymást taszigálták, egyik a másikra vetette magát, belehulltak a tengerbe, vagy vízbe fulladtak.

Ez ádáz küzdelem közepette Barbarigo bal szemét megsértette egy nyíl: miközben a hadműveleteket irányította, észrevette, hogy az arcát eltakaró pajzs miatt nem hallják jól, eldobta pajzsát, hogy hangja erősebben hallatsszék. Ebben a percben volt a leghevesebb az ellenség nyilazása. Figyelmeztették a veszélyre, de ő azt válaszolta: »Kisebb veszély ezt a kockázatot vállalni, mint azt, hogy ilyen fontos pillanatban rosszul értsenek.« Nemsokára eltalálták.

E szembe fúródott nyíl, e szerencsétlen baleset következtében parancsnok nélkül maradt a gálya. Pedig soha nem volt ilyen nagy szükség egy okos emberre, kiváló vezérre, aki meg tudta szervezni a védelmet. Az illusztris Federigo Nani úr, noha már megviselte az ütközet, kénytelen volt azonnal magára vállalni ezt a felelősséget, bár már három nyíl találta el. Mégis folytatja a harcot. Ahogyan irányítja az akciót, ragyogó bizonyítékát adja vezetői és tengerészeti képességeinek.

A törökök jobbszárnyának más hajói ennél fogva meg tudták kerülni a galeasszát, és brutálisan csapnak rá a mi balszárnyunkra. Az ellenség dühöngve látja, hogy tüzéségünk mekkora rendbontást vitt végbe gályái között. Megkísérli, hogy elkapja az oldalunkat. Összecsapunk.

A mi balszárnyunk két galeasszájának egyike, Ambrogio Bragadino úré, e pillanatban a part felé forduló orral áll. Egyedül hagyja szomszédját, amely az ellenség derékhadának jobb oldalát még támadni tudja; a tengerparthoz közeledik, és sikerül tüzéségével sorozatosan lőnie a török gályákra. Ezek zátonyra futnak.

Balszárnyunknak az a néhány hajója, amely a legközelebb helyezkedett el a derékhadhoz, még nem került szembe az ellenséggel. A lehető legnagyobb mértékben megőrizve rendjüket, balra fordulnak, és hajóorrukkal a part irányába rohannak. Erőteljes támadásuk a legjobb időpontban történik, bekerítik az ellenséget, amely annyira bezárva találja magát, mintha egy kikötőben volna. Óriási mészárlás folyik.”

Barbarigo belehalt sérülésébe, azt azonban még megérte, hogy az ellenség eszeveszett meneküléséről tudósították. Már nem tudott beszélni; de égre emelt kézzel köszönte meg Istennek a győzelmet, amely ezen a szárnyon valóban elsöprő volt: a törökök 60 gályájuk közül 54-et elvesztettek.

A DERÉKHAD KÜZDELME

A középső hajórajnak, a derékhadnak az ütközete másként zajlott le. Ezen a részen foglalt helyet mindkét fél parancsnoki kara; ez már a két parancsnoki hajó üdvözlő lövéseiből is nyilvánvalóvá vált. Mindkét félnek az volt az érdeke, hogy az ellenséges főparancsnokot megölje vagy elfogja, és ezáltal megbénítsa a csata irányítását. Ennek megfelelően mindkét oldalról ide összpontosították a legnagyobb tüzerőt. Egy szárazföldi ütközetben a főparancsnoknak módjában áll, hogy az arcvonaltól bizonyos távolságra helyezkedjék el, és onnan irányítsa az ütközetet. A régi típusú tengeri csatákban, ahol széles vonalban, egymással szemtől szembe felállított hajók vívtak egymással, ez az eltávolodás nem volt lehetséges. Így a parancsnokok is ugyanolyan veszélynek voltak kitéve, mint az egyszerű katonák, sőt még nagyobbak, hiszen mindenki különösen törekedett a tisztek és parancsnokok megölésére.

A derékhadnál nem nyílt lehetőség bekerítő mozdulatokra; az itt is felállított két galeassza tüzzápora után a török hajók túlhaladtak e két úszóerődön, és utána újból sikerült zárt arcvonalba felsorakozniuk. Ezt annál könnyebben megtehették, mert számbeli fölényben voltak. Nem teljesen megbízható források szerint a törököknek 87 gályájuk és 8 galiótájuk volt a derékhadnál, míg a keresztényeknek csupán 62 gályája és 2 galeasszája harcolt itt. Az egyensúlyt a Santa Cruz márki vezetésével tartalékban várakozó 36 gálya állította helyre. Itt érvényesült a leginkább a klasszikus harcmódor, amely szerint az összecsapó hajók olyan közel férkőznek az ellenfélhez, hogy a katonák a rohampallókon átrohanhatnak egymás fedélzetére, és lényegében ugyanolyan kézitusát vívnak, mint a szárazföldi harcokban.

Ismét a velencei Girolamo Diedo leírása tudósít bennünket a csata lefolyásáról:

„A csapattest közepén helyezkedik el őfenségének a gályája, délcegen és büszkén, jobbról a pápa illusztris generálisának, balról pedig a nagyméltóságú Venierónak a gályáival. Lassan hajóznak, úgy, hogy a lehető legnagyobb mértékben egy vonalban maradjanak a többi gályával - valamennyinek az evezői olyan ütemben merülnek a vízbe, hogy ne sértsék meg a szomszédok evezőit, és ne fáraszták ki az evezősokeket, akiket karddal is felszereltek, hogy harcoljanak. Várják, hogy az ellenfél támadja meg őket, és mint valamennyi gályánk, ők is lőnek ágyúikkal, amelyek telibe találnak, miközben a törökök lövései fölöttünk haladnak el, mivel a hajók orra magasabb az ő gályáikon, mint a mieinken.

Ebben a percben Ali, az ellenséges flotta kapitánya, attól félve, hogy valamilyen véletlen megakadályozza merész tervének a végrehajtásában, tudniillik hogy személyesen harcoljon a keresztények fővezérével, egy puska lövésnyire eltávolodik övétől, és erélyesen ostromoztatja gályarabjait, hogy azok jobban mértsék evezőiket a vízbe. Kevéssel ezután, felismerve az oroszlanos zászlót, féktelenül ront rá a Velencei Köztársaság illusztris generálisának a gályájára, mintha megtámadná. De amint egészen mellé ér, hirtelenül balra fordítja a hajó orrát, a vezérhajó orra felé. Akkora erővel ütköznek össze, hogy egymásba fűrődnek; az ellenséges hajó fara összetapadt a nagyméltóságú Veniero generális hajójának az orrával. Ő késedelem nélkül előrohan, katonái átugranak a török gályára, és gyorsan megsemmisítik a hajó farán csoportosuló ellenséget.

A másik oldalról Don Juan úr spanyol gyalogosai csodálatos ügyességgel, szakadatlanul tüzelnek valamennyi puskaükből, megfosztva az ellenséget a védekezés minden lehetőségétől.

Ez utóbbiak közül a megfelelő pillanatban sok török átugrik a vezérgályára, tagadhatatlan bátorsággal, ugyanakkor, amikor a vezérgálya emberei közül sok az ő hajójukra nyomul be. Azonban hiábavaló az ellenséges támadás, rövid időn belül valamennyi támadót megölték. Hatalmas mennyiségű turbán... gurul a padlózatán a levágott fejekkel együtt, közöttük van Ali

feje is, amelyet többől lemetszettek törzséről, s amelyet egy lándzsa végén emelnek magasba, hogy messziről is jól lássák.

Ugyanebben a pillanatban öfensége, ifjú szívének hihetetlen hősiességével, karddal a kezében rohan az ellenséges gályára, amelyet már csaknem elfoglaltak. De megtudván, hogy ezt a hajót már majdnem teljesen elfoglalták, valamint azt, hogy egy brigantin is a segítségére jött, fölöslegesnek ítélte, hogy az övéit bátorítsa: visszatér saját hajójára, eszébe idézvén, hogy a főparancsnok életét veszélyeztetni annyi lenne, mint valamennyiünknek az üdvét kockáztatni.”

E hatalmas tengeri ütközettel is az volt a helyzet, mint más csatákkal: tulajdonképpen senki nem tudta áttekinteni az ütközet egészét, a küzdelem teljes színterét, és mindenki csak a saját hajóján vagy annak a közelében lejátszódott eseményekről tud pontosan számot adni. Ezért ahány szemtanú mondta el vagy írta le emlékeit, szinte annyi változat maradt fenn a csatáról. Másik fontos emlékirónk, Aurelio Scetti, ez a tragikus sorsú firenzei zenész, aki féltékenységből megölte feleségét, halálra ítélték, de az ítéletet kegyelemből életfogytig való gályarabságra változtatták. 1565 és 1575 között naplót vezetett; ebből értesülünk a lepantói csata egyes részleteiről is, amelyen gályarabként vett részt. Ő viszont úgy tudta, hogy Ali pasa saját kezével vetett véget életének, amikor látta, hogy fogságba kerül. Ezt írja:

„Don Juan a maga vezérhajójával és Colonna úr kapitányi hajójával támadja Ali pasa vezérhajóját, amelyen 300 janicsárt helyeztek el, akiket valamennyi hajóról válogattak össze. Súlyos és igen rövid csata keletkezik, mindkét részről sok a halott.

Don Juan karddal a kezében vágja és öli Krisztus vallásának az ellenségeit, egyiket a másik után. Marc-Antonio Colonna nem kisebb hévvel teszi ugyanezt, úgyszintén Spanyolország főparancsnoka és Don Juan de Cardona. Ahogy tudomásukra jut a velencei Barbarigo halála, még jobban nekivadulnak. Ali pasa vezérhajója erősen védekezik. A keresztények mégis erősebbnek bizonyulnak: rövid időn belül kardélre hányják a 300 janicsárt.

Ali pasát óriási düh fogja el, amint látja, hogy a keresztény ellenség tönkretette és legyőzte. Torkának átvágásával öngyilkosságot követ el. Inkább a halált választja, mintsem hogy a keresztények fogságába kerüljön. Két fiát és kíséretének több tagját viszont foglyul ejtik.”

Onorato Caetani, a pápai gyalogosok parancsnoka, aki közvetlenül Colonna alá volt beosztva, és egy pápai hajóról figyelte az eseményeket, úgy látta, hogy Ali pasa cseles mozdulatával nem Veniero, hanem Colonna, a pápai hajók vezére ellen fordult, mintegy tévedésből. Mikor azonban észrevette Don Juan vezérhajóját, megrohanták egymást, hajóorr hajóorr ellen. A pápai hajók kapitánya oldalba támadja a törököt (Ali pasát), míg Pertev pasa a pápai hajót támadja.

Maga Veniero, aki végül is a legilletékesebb a csata e részének a leírásában, a következőképp meséli el Ali pasa vezérhajójának a legyőzését:

„Az egyik galeassza lőtt (nem tudom, melyik, de mindegyik azt állítja, hogy ő volt), és az ellenség soraiban rést ütött; az összes többiek követték. Ekkor a flotta két részre oszlott, és messze elkerülve a galeasszákat, szembejött velünk és mi övelük. Velünk, kapitányokkal szemben közeledett négy jelzőlámpás (magas rangú) gálya. Don Juan Ali pasát támadta, hajóorr hajóorral szemben állt. Én az árbocnál tartózkodtam; négy gálya érkezett oda, hogy hajónk bal oldalát támadja meg, hála Istennek, mind a négy csak a hajó farát érte el; visszatértek, hogy jobb oldalunkat támadják. Eközben két igen bátor nemesúr, Catarin Malipiero és Zuan Loredan, akiket hívtam, megérkezett hajójával, ők e gályák közül kettőnek nekimentek, és bátor harc után mindkettőt elsüllyesztették. Az én gályám a maga ágyúival, a puskákkal és a nyilakkal egyetlen törököt sem engedett a pasa hajójának a farából a hajó orrába menni: így Don Juannak szabad tere volt ahhoz, hogy a hajót megcsáklyázza, és hatalmába kerítse. A harc folyamán meghalt a pasa, és biztosan állíthatom, hogy ha az én hajóm

nem lett volna ott, ő (tudniillik Don Juan) nem érte volna el olyan könnyen a célját, mert a hajó orránál folyó harcon kívül még másik két gályával is küzdenie kellett volna, az egyikkel a jobb oldalon, a másikkal pedig egy kissé a hajó hátsó része felé. Végül (ezeknek a) fedélzetére mentek embereim.”

Az agg hadvezér alaposan kihangsúlyozta saját szerepének fontosságát a parancsnoki hajó körül kialakult küzdelemben, ez azonban nem alaptalan kérdés volt a részéről, mert Diedo is elismeréssel számolt be bátor magatartásáról:

„Veniero 75 éves kora ellenére karddal a kezében áll, mintegy tetszelegve, a nyilaknak és puskalövéseknek leginkább kitett helyeken. Olyan bátran viselkedik, hogy magatartása mindenkinek például szolgál. Mondhatni, hogy többet tesz, mintsem azt kora engedné. Gályáját vadul ostromolják ugyanakkor, amikor embereinek nagyobb része Ali pasa hajójának a vívásában vett részt. Lábát nyílvessző sebesítette meg.”

Ali pasa halálának a híre futótűzként terjedt el a hajókon, és döntő fordulatot adott az egész küzdelemnek. Pertev pasa elmenekült, sikerült partot érnie. A teljes győzelemig azonban még tovább kellett harcolni. Caetani ezt így meséli el:

„Minden egyes gálya megcsáklyázza saját közvetlen ellenfelét, és az ágyúdörgés lármája olyan erős, hogy az elképzelhetetlen és leírhatatlan. Csodálatosképpen a mi Urunk nagy jószágát és könnyőreletességet látjuk abban a tényben, hogy a török ágyúk lövése a levegőbe megy anélkül, hogy bármi kárt okozna: ez abból származik, hogy túl messze lőnek; ezzel szemben a mi ágyúink csak akkor lőttek, amikor közvetlen közelbe kerültünk, és minden lövésünk nagy kárt okozott az ellenségnek. Az övéik dühös támadásba kezdenek, hangos kiáltozással, puskalövésekkel és nyilazással, egy pillanat alatt rajtunk vannak, de mi ellenállunk, és hagyjuk, hogy első dühük elmúljon, rájuk sütve negyvenezer (!) puskagolyót, amelyek igen nagy öldöklést visznek végbe közöttük. Mihelyt visszafordulnak, hogy előlről kezdjék, ágyúinkból lövünk rájuk, amelyekkel jobban el vagyunk látva, mint ők. Háromórányi harc után már kezdjük látni, hogy a győzelem a mi oldalunk felé hajlik, annál is inkább, mivel Santa Cruz márki 36 gályájával a segítségünkre érkezik, ezek teljessé teszik a győzelmet.”

A JOBBSZÁRNY SORSA

A nyílt tengeren, a keresztények jobb-, illetve a törökök balszárnán Uludzs Ali kalózkirály ragadta magához a kezdeményezést. Az erőviszonyok itt különben is a törököknek kedveztek: 61 gálya és 32 galióta állt rendelkezésükre, ezzel szemben Gian Andrea Doriának csupán 50 gályája volt. Az algíri kalózvezér eleinte nem használta ki erőfölényét, hanem csak messziről figyelte Doria hadmozdulatait. Nyugodtan, fenyegetően álltak a török hajók a nyílt tengeren. Egy jó óra múlva azután hirtelen megfordult, és nagy erővel rohant abba a részbe, amely a keresztény hajóhad törzse és jobbszárnya között keletkezett. A törököknek sikerült jó néhány keresztény hajót kiszakítani a kötelékből, köztük tizenöt velencei gályát és a máltai lovagrend kapitánya által vezetett hajót is. A kalózok ellenállhatatlan erővel támadják őket. Így most olyan szerencsétlenül alakulnak az erőviszonyok, hogy ezekre a leszakított hajókra egyenként három, néha még ennél is több ellenséges hajó jut. De ismét Diedót szólaltatjuk meg:

„Mivel nem tartották be egymás között sem az egyforma távolságot, sem a jó rendet, Gian Andrea Doria úr nagyszámú gályáját kerítette be több török hajó, és pedig olyan, számukra kedvező módon, hogy kettő, három vagy négy jutott a mieink bekerítésére. Egyesek, amelyek nem találnak elég helyet a hajóorr megközelítésére, továbbmennek gályáink közepénél, és a hajók tatjánál támadnak; így mielőtt segítségükre siethettünk volna, valamennyien szerencsétlenül járnak. Eközben Uludzs Ali, aki úgy érezte, hogy hajójával mindazt meg tudja tenni, amit egy lovas jól idomított paripájával megtenni képes, messziről harcol, egyik vagy másik gályánkra lövet puskákkal és ágyúival, ugyanígy tesz sok más hajója is. Végül besurran arra a tengerrészre, amely a flotta törzse és az illusztris Doria által vezetett szárny között szabadon maradt. Egyes hajói már odaértek, azok, amelyeknek olyan szerencsájuk volt, hogy nem kaptak találatot, mint mások, amelyeket súlyosan megrongáltak a jobbszárnynon elhelyezett galeassza ágyúi, amelyeket az illusztris Andrea da Pesaro úr vezényelt. Azok (a török hajók), amelyeknek erre lehetőségük nyílt, jobbszárnnyuknak a központi csapattesthez legközelebb eső részén helyet foglaló gályákra vetették magukat, azokra, amelyek túlságosan kiváltak sorukból, és olyanokra, amelyek a csapattest külső részeiről érkeztek, mint többek között a máltai kapitány hajója, amelynek elragadták a zászlaját. Uludzs Ali embereinek erejéhez saját erejét és lelkesedését adta hozzá, és hatalmas vérfürdőt rendezett ezeken a gályákon.”

De többfelől is megindult a segítség a bajba jutott jobbszárnny irányába. Maga Don Juan is errefelé hajózott, miután saját harcát megnyerte. A Santa Cruz márki által vezetett tartalék csapat ugyancsak beavatkozott a küzdelembe. Ennek a tartalék csapatnak a *La Marchesa* nevű hajóján foglalt helyet a később világhírűvé lett spanyol író, Miguel de Cervantes, aki *Az elmés és nemes Don Quijote de la Mancha* című regényében a következő módon meséli el a csatában való részvételét, amelynek következtében öt évig fogoly maradt, és bal kezét egész életében nem tudta használni:

„Ebben a szerencsés hadjáratban csakugyan részt vettem hát, s kapitány lettem a gyalogságnál; a tisztas ranghoz nem annyira érdemeim, mint inkább kedvező szerencsém segített. S azon a napon, mely a kereszténységnek oly nagy dicsőségére vált, mert a világ és minden népek szeméről hályog esett le: láthatták, hogy a törökök nem győzhetetlenek a tengeren, e napon, ismétlem, midőn az ottomán dac és kevélység megtört, annyi meg annyi ott levő szerencsefia között (mert azok a keresztények, akik ott meghaltak, szerencsésebbek voltak, mint az életben maradtak és győztesek) egyedül engem sújtott a szerencsétlenség, mert ahelyett hogy hajóskoronát nyertem volna - amint méltán remélhettem, ha ez a rómaiak korában történik -, a dicső napra következő éjjel kezemre-lábamra béklyók és láncok nehezültek. Ez pedig így történt: Uchali (Uludzs Ali), Algír királya, egy vakmerő és szerencsés kalóz a

máltai vezérhajónak rontott, és elfoglalta úgy, hogy ezen csak három súlyosan sebesült lovag maradt életben; segítségére Gian Andrea Doria vezérhajója ment, itt szolgáltam én is századommal. Azt tettem, ami ily esetben kötelességem volt: átugortam az ellenséges hajóra, mely azonban e pillanatban eltaszította magát a másiktól, így katonáim nem követhettek, és én magamra maradtam ellenségeim között, s túlerejűkkel nem bírhattam. Végre több sebből vérezve lefegyvereztek. Amint már tudják, uraim, Uchali megmenekült egész hadastul, s én fogoly maradtam, egymagam szomorú, annyi örvendező között, egymagam rab annyi megszabadult között, mert e napon tizenötezer keresztény nyerte vissza várva várt szabadságát, akik a török hajóhadban evezők sorában sínylettek.

Konstantinápolyba vittek, ahol Szelim szultán az én gazdámat tengernaggyá tette, minthogy az ütközetben különösen kitüntette magát, s hősiessége jeléül elhozta magával a máltai rend lobogóját.”

Egy idő múlva mégiscsak bekövetkezett az, amitől a törökök nagy elbizakodottságukban még csak nem is féltek: a hajóikon lévő keresztény gályarabok, amikor már látták a csata kedvező kimenetelét, valamilyen módon elszabadították magukat az evezőpadoktól, a nagy harc és kavargás közben fegyvert kerítettek, és teljes erővel hátba támadták török uraikat. Diedo így írja le e drámai eseményeket:

„Az ellenséges hajókon a padok alatt meghúzódó keresztény gályarabok nagy része felismerte, hogy a törökök elvesztek. E szerencsétlenek öreik ellenére felugráltak, megsokszorozták erőfeszítéseiket, hogy megszökhessenek, és a mieink győzelmét segíthessék. Rövid időn belül mindenütt ott harcolnak, ahol csata folyik, példátlan bátorsággal. Harci lelkesedésüket a mindenhol hallatszó kiáltások tanúsítják: Miénk a győzelem!”

A keresztény hajók keresztény gályarabjai pedig már a csata kezdete óta részt vettek a harcban. Mindez a Liga flottája számára kedvezően befolyásolta a kizárólagos résztvevők számarányát. E gályarabok egyike, a már többször idézett Aurelio Scetti megrázóan írja le harcukat:

„A keresztény gályarabok egyre szenvedélyesebben fordultak Isten ellenségei ellen. Az összes gályarab a kétségbeesés energiájával harcolt, hogy megmutassák egy ilyen napon, mit érnek. Főleg azt remélték, hogy bátorságuk ilyen bizonyítása révén elnyerik annyira áhított szabadságukat: minden kapitány megígérte ezt nekik a győzelem esetére.

A törökök soraiban nagy volt a halálozás. Az ellenfél gályáira átugorva, az evezősök így kiáltottak: Meghalunk, vagy kivívjuk ma szabadságunkat! Semmitől nem féltek, sem az ellenség fegyvereitől, sem semmitől. Amíg csak tartott a csata, megszakítás nélkül ragyogó bátorságot tanúsítottak.

Többen voltak köztük olyanok, akik jövőjükön aggódva más hajókra menekültek, hogy többé ne verjék őket vásra. De a legtöbben saját hajóikra tértek vissza, bízva parancsnokaik szavában; én is ezt tettem. Kapitányom ígéretén kívül mindig reménykedtem Isten és hercegem kegyelmében. Azt mondtam magamban: az nem lehet, hogy egy ilyen győzelem után ne kapjuk meg azt, amit ígértek nekünk. Egyébként hogy még biztosabb legyek, két mór ejtettem rabságba, és azokat saját gályámra vittem: ha az első módon nem nyerném el a szabadságot, talán e másik úton megszerzem.”

A CSATA VÉGKIMENETELE

Ismét Diedo beszámolóját követjük:

„Mindenfelől hallható a kiáltás: »Miénk a győzelem!« A trombiták, a kasztanyettek és a dobok félelmetessé váltak, még inkább a puskák visszhangzó zaja és az ágyúk dörgése. A sokaság kiáltozása és zajongása olyan erős, hogy a zaj rémessé válik, és az embert soha nem tapasztalt borzalom keríti hatalmába. Vastag nyílfelhő és mesterséges tűzszőnyeg repül a légen át, és a sűrű füsttel együtt csaknem folyamatos árnyékot alkot, amely mindent elsötétít. Körös-körül csak hajókat látni, amelyek különböző és furcsa módon helyezkednek el, aszerint hogy számukra miként zajlott le a harc, és amelyek csaknem nyolcmérföldnyi távolságban szétszóródtak. A tengert teljesen elborították nem annyira az árbocok, a vitorlarudak, az evezők és törött hajóroncsok, mint inkább a holttestek megszámlálhatatlan sokaságban, ami a tengert olyanná teszi, mintha vérből volna.

Ami történik, az annyira különös és olyan minden eddig tapasztalttól eltérő látványt nyújt, hogy az embereket mintegy kivetkőzteti önmagukból, és úgy tűnik, mintha egy más világba kerültek volna át.

Ami a törököket illeti, azok, akik nem tudtak elmenekülni a partok felé, vagy akik nem akarták a vízbe vetni magukat, mint mások tették, azok olyan megátalkodottan harcolnak, hogy amikor már nem marad fegyverük, amellyel támadjanak minket, citromokat és narancsokat ragadnak fel és hajítanak hozzánk, amelyekből nagy mennyiséggel rendelkeznek, és más hasonló dolgokat, úgyhogy közülünk egyesek visszadobják nekik csúfolódásból. Ez a kavardás sok helyen annyira fokozódott, hogy éppúgy látni nevető, mint síró embereket.”

A csata résztvevője és megfigyelője ilyen megrendítően írja le azt a semmihez sem hasonlítható lelkiállapotot, amely e közben az óriási öldöklés közben elfogta a harcosokat.

Ebben a rendkívüli lelkiállapotban a katonák sokszor nem éreztek fájdalmat és félelmet. Csak így történhetek meg azok a bravúros hőstettek, amelyeket nagy számban jegyeztek fel a csata résztvevőiről. Egy Martin Muncz nevű őrmester például betegen feküdt a *San Giovanni* nevű szicíliai gályán. Amikor azonban hajójára betörtek a törökök, és lábdobogásukat hallotta a feje fölötti fedélzeten, kiugrott az ágyból, és felkiáltott: »Nem kell az embernek ágyban meghalnia!« Fegyvert ragadott, és négy ellenséges katonát megölt, a többit is az árboc felé kergette. Csak akkor rogyott le, amikor már kilenc nyíl fúródott a testébe, és egy golyó a lábát is eltalálta. Ekkor is buzdította bajtársait: ti is tegyetek meg ugyanennyit! Különben a török nyilak rossz hatékonyságát mutatja, hogy ez a katona nem is halt bele sok sebébe, hanem csak az egyik lábát kellett levágni.

Egy spanyol katona, akit a szemén talált a nyílvessző, megragadta azt és kirántotta - a szemével együtt. Vérző sebét bekötötte egy kendővel, és visszarohant a harcba: elsőnek ugrott át egy ellenséges hajóra, amelyet a saját gályája megtámadott.

Bátorság, hősiesség, könnyelműség, kalandorság sok embernél összemosódott. Egy El Marquesillo nevű gályarab például olyan vakmerő bátorsággal harcolt, hogy a tisztek nemcsak szabadon engedték, hanem még 300 aranyat is adtak neki jutalmul. Az így kapott nagy összeget azonban már másnap elkártyázta, és mi mást tehetett; visszaült az evezőpadjához.

Már csak kisebb csatározások folytak egyes hajók fedélzetén, a csata sorsa azonban eldőlt délután négy órára, alig négyórás küzdelem után, Uludzs Ali látva, hogy minden elveszett, felhasználta a nagy kavarodást, és mintegy harminc gyorsjárású hajójával áttört nyugati

irányban, és elmenekült. Hiába próbálták üldözni, sem Doria, sem Quirini vagy Santa Cruz nem érte utol a boszorkányos ügyességgel hajózó kalózt. Hiába is ágyúztak utána, nem találták el. Pedig sikeres menekülésének nagyon súlyos következményei lettek: a következő évben ő szervezte újjá és támasztotta fel halottaiból a török flottát.

A pokoli mészárlást túlélő, harctól, öldökléstől, füsttől, vértől megrészegeedett katonák most már felszabadultan rabolták, fosztogatták az ellenség hajóit és halottait. A rendkívüli csata után rendkívül nagy volt a zsákmány is, mert a jómódú törökök magukkal hordták drágaságaikat. Ali pasa török fővezérről egyesek tudni vélték, hogy amikor már nagyon szorongatott helyzetbe került, egy kis ládikát dobott a tengerbe mesés kincseivel, nehogy az ellenség kezébe kerüljön. De minden hajón találtak értékes arany- és ezüstitárgyakat, díszeket, drága ruhákat, fegyvereket és készpénzt. A török vezérhajón 500 000 aranydukátot és egy drágakövekkel, igazgyöngyökkel kirakott zászlót is leltek; ez utóbbi egymagában 40 000 dukátot ért. A tisztek csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták a harcban és a zsákmányolásban részt vevő, immár felszabadult gályarabokat rákényszeríteni arra, hogy visszaüljenek az evezők mellé; hiszen nem maradhattak a nyílt tengeren.

Elrendelték, hogy az összes szövetséges hajók, az elfogott ellenséges gályák úgyszintén, haladéktalanul térjenek a Scropha-fokon túli Petala nevű kis kikötőbe; ez volt a csata színhelyéhez legközelebb eső menedékhely. Szükség is volt arra, hogy a kimerült emberek és megrongálódott hajók némileg védett öbölbe kerüljenek, mert néhány óra múlva hirtelen vihar tört ki. A csata színterén összetorlódott hajóroncsokat, töredékeket, fadarabokat, a sok-sok ezer hullát tomboló szélvihar és óriási hullámcsapások dobálták szét, vetették partra, vagy sodorták be a mély tenger felé. A csaknem tizenöt kilométeres körzetben embervértől pirosuló tengervíz felhígult, megtisztult, elnyelte vagy kidobta az áldozatokat. A megejtő szépségű Földközi-tenger, amely annyi évszázad óta volt színtere az európai történelem drámai eseményeinek, és amelynek a birtoklásáért már annyian mérték össze erejüket, másnapra ismét megtisztultan, felségesen, sőt meghitten hullámozott. Mintha nem is lelték volna benne sok ezren a halálukat. Mintha nem is vált volna ismét nagyhatalmak drámai összecsapásának a színterévé.

A CSATA UTÁN

A győzelem első óráiban a túlélők felocsúdtak lázas lelkiállapotukból. Kitörő örömmel, boldogan és meghatottan ölelgették egymást. Az imént lezajlott megrázó események hatására teljes volt közöttük az egyetértés. Így a nemrég még halálosan megsértődött Veniero, valamint az annak önkényeskedése miatt felháborodott főparancsnok, Don Juan is elérzékenyülve békült ki egymással. Don Juan főparancsnoki hajójára hívatta a lábán súlyosan megsebesült idős velencei parancsnokot, melegen átölelte, és őszintén gratulált neki, mondván, hogy mind ő maga, mind spanyol tisztjei látták és csodálták Veniero és a velencei hajósok bátor küzdelmét. Veniero torkát az elfojtott könnyek szorongatták, meghatottságában válaszolni sem tudott.

Miután felkorbácsolt érzelmeik egy kissé elcsitultak, a parancsnokok igyekeztek mielőbb számba venni veszteségeik nagyságát és azt, hogy mennyi hajójuk, emberük maradt. Michel Lesure francia történész, a kérdés legutóbbi feldolgozója a következőkben foglalja össze a legvalószínűbbnek tekinthető számadatokat:

„A keresztények oldalán a mérleg körülbelül 7500 halottat és mintegy 20 000 sebesültet mutatott. Azt már nehezebb megállapítani, hogy ez a szám hogyan oszlott meg a pápai, a velencei és a spanyol erők között. Az itáliai Diedo egyedül a velencei flotta evezősei között 2300 halottat állapít meg, márpedig ezek nagyrészt görögök vagy török és barbár foglyok voltak. A spanyol Rosell 2000 spanyol, 800 pápai halottat mutat ki, a többi velencei.

Még nagyobb az ottomán veszteségekre vonatkozó bizonytalanság. Aszerint, hogy nyugati vagy pedig török forrásokról van-e szó, 20 000 és 30 000 halott vagy sebesült áldozat között váltakozik ez a szám. Manfroni olasz történész 8000-re teszi a török halottak számát. De ezeknek az értékeléseknek egyike sem veszi figyelembe azokat a menekülőket, akiket partra érésük után a szomszédos falvak keresztény lakossága ölt le, különösen Aetoliában. Ezt a helyi felkelést az ottomán hatóságok vizsgálata és szigorú megtorlása követte. (...)

A keresztény győzelem leglátványosabb következményeinek egyike annak a több mint 15 000, nagyrészt görög rabszolgának a kiszabadítása volt, akik az ottomán gályákon raboskodtak. A török foglyok száma a zsákmány felosztására vonatkozó hivatalos közleményekből ismeretes: 3486. Ugyanez a helyzet az elfogott hajók számával: 117 gályát, 13 galiótát, 117 nehézágyút, 256 könnyűágyút is zsákmányoltak. Egyébként 62 (keresztény) hajó veszett el a csatatéren, és további ötven-egynéhány nagyon megrongált hajót vittek Korfuba, ahol azután elégették vagy elsüllyesztették azokat.”

Sokan vizsgálták már, kinek az érdeme volt a lepantói győzelem kivívása. A tehetséges és lelkes, ugyanakkor erélyes főparancsnoknak, Don Juannak kétségkívül nagy része volt benne. De fontos szerepet játszott Doria ragyogó ötlete is, amikor a csata előtti napon lebontatta a gályák magas oromzatát, és ezáltal a keresztény hajókról sokkal kedvezőbb szögből tudtak löni, és sorra derékban találták az ellenséges gályákat. Emellett a Liga flottájának sokkal nagyobb volt a tűzereje, mint a török hajóhadnak. Igen jelentős szerepet játszottak a hatalmas velencei galeasszák is, ezek az úszóerődök. De a kiváló spanyol gyalogság szintén megtette a magáét ebben a „majdnem szárazföldi csatában”, ahol nem kis mértékben a hajófedélzeteken, kézitusával dőlt el a küzdelem sorsa. Ugyanakkor példamutató volt a nagyon fegyelmezett spanyol hajóhad is. Az is fontos szerepet játszott a végkimenetelben, hogy a törökök egy csaknem öthónapos harcban, fosztogatásban, a partmenti területek feldúlásában mégiscsak kifáradt legénységgel bocsátkoztak a harcba. Mindezek a tényezők együttesen eredményezték

a Liga hajóinak a győzelmét. Különben mindkét hadsereg hősieen, nagy érzelmi töltéssel harcolt egymás ellen.

A lepantói csata lényegében még a nagy ókori csatákra emlékeztetett. A gályákat ugyanis a csata folyamán nagyrészt evezőkkel hajtották és mozgatták, még nem a vitorla játszotta a főszerepet. Ez viszont meghatározta a csatarendet is: úgy kellett felállni, mint a szárazföldön, arcvonalba, amely derékhadra, jobb- és balszárnra tagolódott. Ugyanúgy hagytak tartalékot is, mint a szárazföldi ütközetekben. Már a közeljövőben, az 1588-as spanyol-angol ütközetben felhagytak ezzel a harcmóddal, hadrenddel, és az ellenfelek nem lapos arcvonalba sorakoztak fel egymás ellen, hanem nyomvonalba, egymás mellett haladtak el, és a hajók oldalán elhelyezett ágyúkkal a hajók teljes hosszát lőtték elvonulás közben. Lepantónál vívták az utolsó olyan nagy csatát, ahol az evezős hajók küzdöttek egymással, és szárazföldi gyalogoskatonák kézitusában viaskodtak a hajók fedélzetén. Már a közeljövőben is tengerészek küzdöttek a gyalogosok helyett. Lepantónál még hagytak tartalékot későbbi bevetésre, a rövidesen általánossá váló hadviselésmódnál ezt is megszüntették. Ha ugyanis az dönti el a harc kimenetelét, hogy az egymás mellett elhaladó hajók közül melyik tudja nagyobb tűzerejével, oldalról ágyúzva előbb elsüllyeszteni ellenfelét, akkor célszerű kezdettől fogva a lehető legnagyobb tűzerőt bevetni. A lepantói ütközetnél azonban új momentum volt a keresztények oldalán alkalmazott sok ágyú és puska felhasználása; ez már a jövő felé mutatott, és ennyiben mintegy átmenetet képezett a modernebb tengeri hadviselés felé.

A GYŐZTESEK ÜNNEPLÉSE

Tudatni kellett az európai közvéleménnyel a világraszóló győzelmet, hiszen lélegzet-visszafojtva várták a híreket. A velencei főparancsnok, Veniero ismét Don Juan megkérdezése nélkül, a saját hatáskörében cselekedett. Egy gyorsjárású hajót, a *Giustinianát* küldte Velencébe, hogy a szenátusnak megvigye az örömhírt. A máltai lovagok nagymestere, Santa Cruz márki a Szent Márk téren szállt ki hajójából, és térdre borulva jelentette az izgatottan eléje siető dózsénak: „Felséges Fejedelem, a legnagyobb győzelemről hozok hírt, amelyet a kereszténység valaha is aratott.” A dózse, a nemesség és a köznép a győzelem hírhezóival együtt azonnal a Szent Márk-székesegyházba sietett; itt hálaadó istentiszteletet tartottak, himnuszokat énekeltek. Velence, amely nemrégén még a törökök közvetlen támadásától rettegett, most boldogan és felszabadultán ünnepelt. A város sok-sok templomának a harangjai olyan erővel szóltak, hogy az emberek az utcán alig értették egymás szavát. Sírva-nevetve ölelkeztek össze ismerősök, ismeretlenek, ujjongtak, táncoltak, petárdákat dobáltak, egy héten keresztül mámorosan ünnepeltek. A hírhozó hajón egy sor török hadifogoly, fegyver, hadizsákmány, díszes török zászló is volt. Mindezt boldogan megcsodálták; a színpompás török zászlókkal feldíszítették a Szent Márk teret. A szegények között ingyen bort, lisztet és pénzt osztottak szét a győzelem örömeire.

Érthető volt ez a nagy boldogság, hiszen Európa hatalmai idáig egyre csak hátrálni kényszerültek a fenyegető törökök elől. Most pedig Lepantónál néhány óra alatt szétverték a török hajóhadat, és ezzel megsemmisítették ellenfelük tengeri hatalmát. A török sikereinek és ebből fakadó legyőzhetetlen hírének végső soron a keresztény hatalmak megosztottsága volt az oka; lám, ha egyszer valóban összefogtak, meg tudták verni a törököket. Ennek az egy-séges fellépésnek a végsőkéig elszánt harcosa volt V. Pius pápa és Don Juan.

A kortársak a csatát döntő fordulatnak tekintették. Ez a győzelem, amelyet szinte titokban is alig mertek remélni, csodálatosnak, hihetetlennek tűnt fel. Nem is pusztán emberi erőfeszítés, önfeláldozás és hősiesség következményének tartották, hanem isteni beavatkozás eredményét látták benne. Rövid idő alatt kialakult egy mítosz, amely szerint a csatában Krisztus aratott győzelmet a pogány törökök fölött; a csata vezérei - elsősorban Don Juan főparancsnok - pedig Isten küldöttei, kiválasztott hősök, akik a kereszténység ügyét diadalra vitték. Ez a felfogás általánossá vált. Még a szigorú, aszketikus V. Pius pápa is annyira magáévá tette ezt a véleményt, hogy egyenesen a Keresztelő Szent János küldetéséről szóló evangéliumi részletet alkalmazta az ugyan-csak János (Juan) nevet viselő hősre: „Isten egy férfit küldött el, akinek János volt a neve...”

A többi parancsnoknak is bőven jutott a lelkes ünneplésből. Colonna diadalmenetben, az antik hősök mintájára vonult be Rómába. A Porta Capenán, a Via Appián át Konstantin, majd Titus, végül Septimius Severus diadalívei alatt áthaladva vonultak a győztes csapatok a Capitoliumra, végül onnan a Vatikánba, a pápa elé. Előttük 170 török fogoly menetelt, kettesével összeláncolva. De felvonultatták a hadizsákmányt is, nagyszámú íjat, nyilat, dárdát, görbe török kardot, turbánt, továbbá evezőket, hajóalkatrészeket, ágyúkat, hadi jelvényeket. Mindezt szakadatlan harangzúgás, dobpergés között hordozták végig a városon. A felvonuló győztesekhez csatlakozott a pápai állam többi katonai alakulata, gyalogosok, lovasok egyaránt. Végül a római nemesség is részt vett a menetben: a gazdag arisztokraták aranyveretes, drágakövekkel ékesített ruhái és fegyverei csillogó pompájukkal emelték az ünnepség fényét. Colonnának később a Capitoliumon állított szobrot a hálás Róma.

A kortárs művészeket is magával ragadta a Lepantónál aratott nagy győzelem: dicsőítő versek, röpiratok, festmények, szobrok, emlékérmek, zeneművek, énekek beláthatatlan sokasága örökítette meg a nagy eseményt, és dicsőítette a főparancsnokokat, mindenekelőtt Don Juant, akinek legendássá vált alakja a XX. századig továbbélt a spanyol népköltészetben.

MAGYAR SZERZŐ DICSŐÍTŐ MUNKÁJA A LEPANTÓI CSATÁRÓL

Az ünneplés nemcsak a hadjáratban részt vevő államokra terjedt ki, hanem Európa szinte valamennyi országában dicsőítő versek és röpiratok jelentek meg, és a csata „valóságos történetének” hosszabb-rövidebb leírásai. Magyarország egyik fia, a nagyszombati születésű Zsámboki János (humanista nevén Sambucus), aki teljes szívéből kívánta a hazáját megnyomorító törökök vereségét, méltó irodalmi emléket állított a nagy győzelemnek.

Zsámboki János itáliai, francia és német egyetemeken tanult, és magas színvonalú humanista műveltségre tett szert; 26 évesen már egyetemi tanár lett Bolognában. Történeti műveket írt a törökök több magyarországi hadjáratáról, kiadta Mátyás király történetírójának, Bonfininak a munkáját, és elsőnek ő publikálta a magyar törvénytarat. Még sok egyéb kisebb tanulmányt is megjelentetett.

A csatát követő évben, 1572-ben, Antwerpenben jelent meg latin nyelvű könyvecskéje, az *Arcus aliquot triumphalis...* A korra jellemzően ókori mitológiai utalásokat és szimbólumokat tartalmaz mind a szöveg, mind pedig a kísérő képanyag.

Lássunk egyes részleteket a munkából, Majtényi Zoltán fordításában.

Ioannes Sambucus (Zsámboki János) művének címodala

EGYNÉMELY
DIADALÍV
ÉS MAGASZTALÁS

a tengeri győzelem emlékezetéül,
az

igencsak legyőzhetetlen és legnevezetesebb,

DON JUAN DE AUSTRIÁNAK,
a megpihenni nem szándékozó győztesnek tiszteletére.

SZERZŐJE
ZSÁMBOKI JÁNOS
MINDEZEKHEZ MELLÉKELTETIK

Hugo Favolinus
hasonló tárgyú Hősi Éneke.

...

ANTWERPENBEN

Filippus Gallaeusnál
1572.

Zsámboki János ajánlása Don Juan de Austria számára

AZ IGEN FÉNYESSÉGES HERCEGNEK,
DON JUAN DE AUSTRIÁNAK,
V. KÁROLY FIÁNAK,

az ő legkegyelmesebb urának,
Zsámboki János

Olyan nagy mindeneknek öröme, valamennyien tapsolnak, mit tegyek hát én mint magánember - szomorkodjam? Irigyeljem a hallatlan győzedelmet? Hallgassak? Ez távol, messze távol álljon tőlem, hiszen minden vágyam, imám, könyörgésem a kereszténység diadala és a szörnyű barbárság veresége körül forog. Amit tehát mások beszédek tömegével nyilvánítottak ki, s annyi ív és építmény tömkelege és nagyszerűsége szintúgy lépten-nyomon tanúsít - erre az útra kívánok lépni magam is szívvel és akarattal, s először saját falaimon belül jelenítem meg az összes diadalt, amiként bizonyos barátok által rábeszéltettem, hogy mások is láthassák és olvashassák e gondolatokat s bennük a közös hasznot és az én igyekezetemet. Ezen csekély munkácskával - remélem - nem sértek meg senkit sem, és hiszem, hogy Fényességednek nagyon kicsiny és ismeretlen, de nem hálátlan szolgája leszek, ha ezt az eseményt

a mi elbeszélésünk révén is az utódok valamikor majd tiszteletben tartják, ha majd a keresztény névre tátongó örvényt és annak veszedelmét teljesen megsemmisítitek. Úgy legyen.

Akinek kegyelmébe ajánlom
magamat.

Vienna, 1571. szeptember elején

Zsámboki János könyvéből Hugó Favolinus (?) költeménye

UGYANAZON GYŐZELEMRŐL

E nép Üvöltve s bőszen-fenyegetve dúlt,
zord kardvasával fúriaként bomolt,
s most Legfőbb Oltalmunk hatalma
porba vetette kevély uralmát.

Nem győz, nem ujjong senki gonosz soká,
szerény sikert ér el, s odavész hamar;
a szkíták¹ példája igencsak
erre tanít, s legyen intelem most.

¹ Szkítákon itt most már a törököket érti

Önámító, kit kárhozatos remény
vezet, s fakaszt vért rémületes dühe,
hoz vést hajóhadra s jogarra:
lábak alá lapul ott a zsarnok!

E nagy had ám s e nagyszerű győzelem
s e békekorszak még ne hevítse túl
az önhitt ember-észt: a Mennyet
s hálaadást nehogy elfeledje,
hanem köszöntse dallal az Ég Urát,
ki int, s aként lesz majd a legüdvösebb
minden: tengertől s baljelektől
íme, meging a szilaj Szelim már.

DAL

Mind ez a győzelem, Égi Atyánk, ki a békeidőket
visszahozod, tied, ím:
esdve dicsér a dalunk, hisz e sok ragyogó diadaljel
tégedet illet, Urunk!
Hadba te hívsz egyedül minket szkíták dühe ellen,
s széttiporod, mi csalárd.
Edzed erőnk. Védőnk, s a veszett török, ím, tovatűnik
most e vizek terein.
Porba bukik, ki öl ártatlant tűz-vassal, igával,
s számtalan eszköze van
irtani, gyűlöl, emészt, dul - azt soha sincs, aki mentse,
üdvözítő hatalom!
Nérea, néreiszek² soka dús vásznú hadigályák
tömkelegén seregel,
s tombol bőszen, háborúval fenyegetve világunk -
hol kötik őt meg ugyan?!

Pápa imája tévé s örök emlékü akarása:
s már, ime, társ, egyetért
mind a velenceiekkel, s hosszú nyugalmat epedve
összefog és kiegyez.
Ausztria ifjai sarja, vitéze csak Adria árján
küzdve arat diadalt?
Még mire képes? Az éveiben gyarapodva, jövődön
mily csoda műre merész?
Sárba tiporja a vad népet, s neve mint az Atyáé,
s mennyköveket vet e Hős!
S mind a jogos harag is, mellyel fölkelt az Oroszlán,³
rögtön erőre kapott!

² Itt: ártó tengeri erők

³ Velence szimbóluma, mivel az oroszláknak ábrázolt Szent Márk evangélista Velence védőszentje

Annyi becses név, büszke vezér a mi Krisztus urunkért
vajh mibe vág bele még,
míg ezer örvényen s zord szirteken át haditársként
rontva előrerohan?
Óvd meg e békét, Isten, s óvd e szilárd, e kemény, ám
jóra törő sziveket,
s hálaadón dícsérjen a pompás préda hozója,
mindeme nagyrabecsült!

1.
TENGERI GYŐZELMET

arattak a törökök felett, kiirtották a vízárról a rettegést, megtisztították az erőszaktól Trákia, a Peloponnészosz, Dalmácia, a Jón- és Épeiroszi-öböl partvidékeit, biztonságossá tették Afrika szegélyét Rhiustól és Antirhiustól, valamint a Hexamilius küszöbtől lefelé egészen a Hercules-szorosig⁴ és az atlanti Gadesig. Megtörték az isztambuli flotta záróláncát, az egész keleti hajóhad öt óra alatt, forgószelel gyorsaságával megsemmisült, a Földközi-tenger mindkét partja engedelmes lett. Ahaliust levágták, az Égei-szigetek előljáróit csaknem összes fiaikkal egyetemben szolgaság kötelére fűzték, alig maradt túlélő, hogy megvigye a vész hírért Szelimnek. Október hó 9-én,⁵ a gyors hadiszerencsének emlékezetül, kiszabadítottak százezer foglyot, lekaszaboltak és rabul ejtettek százezernyi ellenséget. Általában tönkretették a kártékony hajóhadat az 1571. keresztény esztendőben.

Üdv az olvasónak!

A BETHIAI VILLÁMNAK
AUSZTRIAI JÁNOSNAK,

aki egészen a szélső Gadestől, Bethia elkábításával,
egészen
a végső Káspi vidékig félelemben tart
ellenségeket, s
a csalárdságot irmagostul kiirtja. A magasságos
égi Triton oltalmában, a delfinek játékával,
az Oroszlán roppant haragjával, a közeli
veszélytől való óvásával most
az Antipodákat készülven fel-
kutatni, elefánton fölke-
rekedett.

HÁROMSZOROS JÓSLATÁVAL AZ ISTENEKNEK

⁴ Gibraltárig

⁵ 1571. október 7-én

8. SÍREMLÉK-ÉNEK

IL-
LES-
SEN NÉME-
LYEKET MIVEL A
FELFUVALKODOTT HÚTLENSÉG KÍSÉ-
RŐJE A BOLDOGTALAN FÁJDALOMNAK, A VILÁG SZÉ-
GYENE, A SZKÍTÁK⁶ ELEFÁNTOKBÓL TŰSTÉNT NEVETSÉGES
EGEREKKÉ VÁLTAK, S ITT LAKOLTAK MEG AZ ÉG ÁLTAL KIRÓTT
VEZEKLÉSKÉPPEN.

H. M. H. R. S.

9.

A TENGHER MINDENHATÓ URÁNAK

Mit tud kezdeni a tengerekkel az Északi-
sark napsugárban csillogó hava s a Don
folyó? Vajon nagyobb-e a kör az ívnél?
A villám az apró lándzsánál? A nyíl a
mennydörgésnél? Gyöngébb-e az igaz-
ságos ügy a gaztettekénél? Vajon
a harmat termékenysége, az
éhség és nyugtalanság,
a felhős és derült
ég nem a kettős
hatalmú Ianus-
tól való-e?

⁶ Itt: török

10.
AZ IFJÚSÁG ÉS ARANYKOR
HERCEGÉNEK

Szkíta,⁷ mi is viselünk fegyvert, s nem gyáva a szívünk!
Dúlsz, a halál hogy minket gyors-üldözve sebezzen?!
Lásd, a vitéz erejét az az ügy, mi csigázza s emészti:
veszt a vezér, ha csalárd, s úgy kései már az imádság...

⁷ Itt: a törökök

NÉZETELTÉRÉSEK A GYŐZTESEK KÖZÖTT

Az önfelelt ünneplés mégsem tudta elfedni azt a hajszálrepedést, amely a Szent Ligában egyesült szövetségesek egységén már a csatát követő harmadik napon jelentkezett, és amely hamarosan réssé, majd szakadékká szélesedett közöttük.

Alig tértek magukhoz a csata kábulatából és löporfüstjéből, amikor a veszteségek mellett a hadizsákmányt is számba vették. Veniero vádaskodása szerint Don Juan túl rövid idő alatt követelt jegyzéket a török hadifoglyokról, és az összes elfogott gályát is magának követelte. Később ehelyett mindenből (gályákból, hadifoglyokból, ágyúkból) a tizedrésztartó igényt mint főparancsnok. Veniero elviselhetetlennek érezte a spanyolok fölényességét. Fel is ajánlotta lemondását a velencei szenátusnak: nevezzenek ki helyette más főparancsnokot. A spanyolok ezzel szemben arról panaszkodtak, hogy az osztozkodásnál sok mindenben engedtek a velenceieknek, akik titokban nagyszámú rabszolgát loptak el maguknak. A zsákmányon való marakodás közben újra előtérbe kerültek a korábbi ellentétek. Miután teljesen világossá vált, hogy a hadsereg és a hajók leromlott állapotában és a késői évszakban nem gondolhattak további hadjáratra, vagy Morea (Görögország), esetleg valamelyik elvesztett velencei terület visszafoglalására, a szövetségesek hajói október 25-én, kedvező széljárás mellett szétváltak. A spanyolok és a pápai gályák Don Juan, illetve Colonna vezetésével visszatértek Messinába, Veniero pedig a velencei flottával Korfuban maradt.

Az ellentétek nemcsak a zsákmányon veszekedő harcosok között újultak ki, hanem az egyes kormányok eltérő politikai célkitűzései is újra szétváltak.

Ismét az agg V. Pius pápa dolgozott a legelszántabban és a legszívósabban azon, hogy a szövetségesek aknázzák ki a győzelmet, és folytassák a harcot a törökök ellen. Az ő alakját is már-már legenda vette körül. Feljegyezték róla, hogy az ütközet napján, október 7-én délután hirtelen megszakította munkáját, az ablakhoz lépett, és hosszan, elmerülten nézett ki rajta. Majd hirtelen felkiáltott: „Adjunk hálát Istennek, mert győzött a flottánk a törökök fölött!” Ezt az előérzetet, amely helyesnek bizonyult, égi jelként fogta fel, és mély belső tűzzel, de egyben meglepő gyakorlati érzéssel szervezte a Liga további tevékenységét. II. Fülöpöt felszólította, hogy mind a behajózandó csapatokat, mind pedig a hajókat készítse fel márciusig vagy legkésőbb április közepéig. Elismeri, hogy a flottának téli pihenésre van szüksége, különben az emberek megbetegszenek, vagy meg is halnak, ha viszont a következő tavaszra nem sikerül erős tengeri és szárazföldi hadsereget kiállítani, akkor időt adnak az ellenségnek arra, hogy összeszedje magát.

A továbbiakban Colonna terve is erős hatással volt rá. A pápai seregek fővezére 1572-ben 20 000 görög felfegyverzését és felkelését kívánta elérni, és a Liga további hadjáratát is a Földközi-tenger keleti medencéjébe akarta irányítani. Elsőnek Rodoszt és Euboeát kívánta visszafoglalni, azután véleménye szerint Konstantinápoly ellen lehetett volna fordulni. Ha pedig ez a terv még megvalósíthatatlannak bizonyulna, úgy Szaloniki visszafoglalását kellene megkísérelni. A pápa még a perzsa uralkodóhoz is levelet intézett, és igyekezett rábírni őt, hogy támadja hátba a törököket.

A velencei szenátus is azt remélte, hogy a nagy győzelemből messzemenő előnyöket kovácsolhatnak. Ezért három nappal a győzelmi jelentés vétele után parancsot küldtek Venierónak: haladéktalanul szervezze újjá és egészítse ki seregét, és kihasználva a törökök megzavarodását, vegye ostrom alá Konstantinápolyt, amely most védtelen, kevés hajó tartózkodik a közelében... Arra is utasították Venierót, hogy galeasszáit helyezze el Kandia és Ciprus között, hogy a ciprusi török seregek utánpótlását megzavarják. Ha viszont csak ennél sze-

rényebb tervekre gondolnak a főparancsnokok, legalábbis Moreában (Görögországban) vagy Euboeában, tehát a törökök által elfoglalt területeken folytassanak a télen hadműveleteket.

Ezek a teljesen naiv elképzelések egyrészt nem mérték fel a szövetséges erők veszteségeit, a katonák kimerültségét és a hajók megrongált állapotát, másrészt nem számoltak sem a spanyolok eltérő célkitűzéseivel, sem pedig a török erők újjászervezésével.

II. Fülöp eddig is nehezen szánta rá magát, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében bocsátkozzék nagyobb vállalkozásokba. Most már végképp semmi érdeke nem fűződött ahhoz, hogy elvesztett velencei területek visszafoglalásáért küldje harcba hadseregét. Ha további nagy pénzüsségeket költ flottájára, akkor csakis a Spanyolországgal szemben fekvő észak-afrikai török vazallusállamok megrendszabályozásáról lehet szó. Alapjában véve azonban most ez sem olyan fontos neki. A legszívesebben megbékélne a törökkel, hogy erejét másfelé fordíthassa. A hatalmas spanyol birodalom urának állandóan többfelé kellett tekintenie. A németalföldi szabadságharc változatlanul sok, sőt egyre több gondot okozott Fülöpnek, birodalmának anyagi helyzete is nyomasztóan nehéz volt - néhány év múlva ismét államszűkre került sor országában. Legnagyobb ellenfele, Franciaország veszélyesen közeledett Angliához, és így egymással megbékélve a két nagy ország minden korábbinál nagyobb fenyegetést jelenthet Spanyolország számára.

A nemzetközi politikát, országa bonyolult helyzetét ismerve Fülöp természetesen egyáltalán nem osztotta öccsének, Don Juannak lázas lelkesedését, amellyel az folytatni akarta a harcot, és győzelemre kívánta vinni a kereszténység ügyét. Fülöp józan hangon figyelmeztette arra, hogy elsősorban Spanyolország érdekeit köteles szem előtt tartani. A széles körű politikai áttekintés mellett különben bizonyos személyi féltékenység is közrejátszott Fülöp hűvös magatartásában. Miközben egész Európa mámorosan ünnepelte és magasztalta a győztes csata főparancsnokát, Don Juant, s a hadvezértársakat színpompás diadalmenetekkel tisztelték meg, Don Juan éppen saját hazája, uralkodója, testvére részéről nem kapott elismerést, ünneplést. Fülöp úgy döntött, hogy a spanyol flotta Messinában töltsen a telet. Ezzel egyben azt is megakadályozta, hogy öccse spanyol földre hazatérve, illő tiszteletadásban részesüljön. Don Juan csak a messinai kikötőben rendezett egy parádés bevonulást a helyi lakosság nagy lelkesedése mellett. Megérkezésekor maga után vontatta az elfogott török parancsnoki hajót. A város hálaadó istentiszteletet, tedeumot tartott, és drága ajándékokkal tisztelte meg Don Juant, többek között 30 000 arannyal is. Ő ezt részben hajója sebesültjei közt osztotta szét, részben pedig a kórház felszerelésének a javítására adományozta. Messina városa szobrot emelt Don Juannak, és azt a tartományi palota előtt állíttatta fel.

Királyi bátyjának rövid, tömör jelentésben számolt be a győzelemről, és külön felsorolta azokat, akik kiemelkedő hősiességgel harcoltak. Fülöp köszönőlevelet írt öccsének, és kitüntette mindazokat, akik a jelentésben szerepeltek. Maga Don Juan azonban nem kapott sem kitüntetést, sem adományt... Képzeltető, hogyan érintette ez a mellőzés a származása miatt amúgy is nagyon érzékeny embert! Egész télen Messinában kellett várnia Fülöp arra vonatkozó utasítását és engedélyét, hogy ismét harcba bocsátkozhassék. Ez az engedély pedig egyre késett.

A téli időszak során egyedül a velenceiek hajtottak végre bizonyos kisebb hadműveleteket. Az irreális utasításokra, amelyeket a velencei tanács többször is megismételt, Veniero kifejtette, hogy mennyire leromlott állapotban van a flottája, milyen hiányos rajtuk az emberállomány, különösen miután sietve szélnek eresztette a hajóira erőszakolt idegen katonákat. Így csupán egy kisebb hadműveletre, Margalits erődjének a megtámadására vállalkozott. 1572 januárjában háromnapos ostrom után el is foglalta. Pár nappal később Sopoto erődjé szintén a velenceiek kezébe került. Ez utóbbi helyről a török őrség elmenekült, az albán lakosság elfoglalta az erődöt, és átadta a velenceieknek. Ezzel azonban vége is szakadt a Lepanto után elért

katonai sikereknek. Veniero megpróbálta elfoglalni Leucantét (Szent Mórt) is, az egyetlen török kézen levő jón-tengeri szigetet. Ismét csak a környező szandzsákok keresztény lakossága volt a kezdeményező: azok kérték a főparancsnokot, hogy indítson támadást. Ez január 31-én meg is történt. A törökök azonban utánpótlást kaptak a szárazföldről, és a keresztény támadókat megfutamították. A velenceiek ráébredtek, hogy a törökök szárazföldi védelme még nagyon erős és hatékony. A támadással együttműködő, élelmet szállító lakosságot a mohamedánok kegyetlenül megbüntették: az idősebbeknek orrát, fülét vágták le, a férfiakat gályákra, a gyermekeket rabszolgának hurcolták el.

E rosszul sikerült vállalkozással Veniero végleg eljátszotta tekintélyét: a szenátus leváltotta fővezéri tisztségéből. De erre a lépésre nemcsak a téli csatározások kudarca miatt került sor, hanem elsősorban a Don Juannal kiélezett viszonya szolgáltatta rá az okot; a spanyol követek ismételten szorgalmazták leváltását a szenátusnál. Utódjául Jacopo Foscarinit nevezték ki.

A pápa szívós diplomáciai fáradozásainak eredményeként február elején Rómában összeült a konferencia, amelyen megújították a Ligát, és Spanyolország ismét kötelezte magát arra, hogy 200 gályával, 9 galeasszával, 40 hajóval és 40 000 emberrel részt vesz egy újabb keleti hadjáratban. Abban is megállapodtak, hogy az egyesült flotta március végén indul el. A szövetségesek nagy erővel építették újjá hajóikat, embereket toboroztak, élelmiszert gyűjtöttek. Don Juan kapcsolatot teremtett a görögökkel is, hogy összehangolják a hadmozdulatok és a lakosság felkelésének az időpontját. Az előkészületek persze sokkal tovább elhúzódtak, mint tervezték, és a hadjárat megindulása egyre csak késett.

Eközben jóvátehetetlen, súlyos csapás érte a Liga ügyét: 1572. május 1-én meghalt V. Pius pápa, a hadjárat fáradhatatlan és fanatikus szervezője, aki eddig minden ellentétet elsimított, és a vállalkozást már több holtpontról kimozdította. Környezete már vagy két hónapja tudta, hogy a fanatikus erőfeszítéssel súlyos betegen is a Liga szervezésének a szolgálatába állított élet hamarosan el fog lobbanni. Április 30-án, amikor érezte halála közeledtét, Pius egyszerű dominikánus szerzetesi ruhába öltöztette magát, és nyugodtan, méltósággal fogadta a halált. Halálhíre óriási megdöbbenést váltott ki világszerte. Utóda, XIII. Gergely, noha azonnal meghirdette, hogy Pius pápa célkitűzéseit kívánja folytatni, már távolról sem rendelkezett annak óriási tekintélyével és szívósságával, minden nehézséget leküzdő fanatikus akaraterejével.

II. Fülöp rögtön ki is használta az új helyzetet, és megtiltotta Don Juannak, hogy Messinát elhagyva, a megállapodás szerint keletre hajózzék. Ismét megvalósíthatónak látta kedvenc tervét, azt, hogy flottáját Észak-Afrikában használja fel. A spanyolok taktikázása végleg elvesztegette a drága időt. Marc-Antonio Colonna nem volt hajlandó tovább várni, és a spanyolok csatlakozása nélkül július 3-án a pápai gályákkal kelet felé hajózott, és egyesült a Foscarini vezette velencei hajóhaddal. Közben a velenceiek harci kedve is olyan arányban csappant meg, amint elmúlt fejük fölől a közvetlen veszély. Fülöp végül július 12-én mégis engedélyt adott Don Juannak arra, hogy kövesse a szövetséges hajókat. V. Pius pápa halálával a szövetségesek magatartása láthatóan megváltozott. De lényeges változás következett be a törökök táborában is néhány hónap leforgása alatt.

A TÖRÖK HADERŐ ÚJJÁSZERVEZÉSE

A lepantói csatavesztés híre óriási pánikot keltett Konstantinápolyban. Szinte fel sem tudták fogni a hírt, hogy a győzhetetlen flotta csaknem teljesen elpusztult. Alig merték közölni a szultánnal. Amikor végre tudomására jutott az ijesztő valóság, a szűk látókörű uralkodó első haragjában kardélre akarta hányatni a Konstantinápolyban nagy számban élő keresztény lakosságot. Szokolli Mehemed csak teljes rábeszélőképességével tudta eltéríteni ettől az értelmetlen kegyetlenkedéstől.

Az első időkben azt sem tudták, hogy a keresztény flottának van-e ereje további támadásra. Sok ezer kilométernyi tengerpartjuk maradt hadihajók védelme nélkül, és fogalmuk sem volt róla, hogy hol várható támadás, esetleg partraszállás. A meghódított balkáni országok lakosságának a tömeges felkelései szintén katasztrófahangulatot teremtettek. Az egész török birodalom, Kisázsától az albán partokig mély válságba jutott.

A lepantói csata napján és azt követően a Patraszi-öblöt környező vidék lakossága kitörő örömmel ünnepelte a győzelmet, és maga is részt vett a menekülő törökök elfogásában és megölésében. A következő hónapokban messzi vidékekre kiterjedtek a spontán megmozdulások. Tavaszra a Peloponnészosz félsziget déli része szinte teljesen kicsúszott a törökök ellenőrzése alól; egyre több helyen tagadták meg az adófizetést és az evezősök állítását. Mind gyakrabban fordult elő, hogy egy-egy keresztény kalózhajó jelent meg valamelyik szigeten vagy part menti településen, kapcsolatba lépett a keresztény lakossággal, együtt ünnepeltek, vigadtak, majd együttesen támadtak rá a közelben levő muzulmánokra. Persze a kalózok elvitorláztak gyorsjárású hajóikon, a helybeli lakosságnak viszont szembe kellett néznie a törökök bosszújával. Epiruszban, Macedóniában, Albániában, Hercegovinában is nagyarányú megmozdulásokra került sor; ez utóbbi helyen török mecseteket gyújtottak fel, állatokat vettek el a mohamedánoktól. A spontán megmozdulások széles körű elterjedtségéből mindenestre következtetni lehet arra, hogy milyen nagyarányú tömegfelkelés tört volna ki, ha a keresztények komoly erőkkkel szálltak volna partra a megszállt balkáni országokban.

Egy helyütt, a görögországi Manya környékén szervezettebb vállalkozásra is sor került: a felkelő lakosság itt kapcsolatba lépett Velencével. Makariosz Melisszinosz epidauroszi görög érsek testvérével, Theodorral a felkelők élére állt, és segítséget kért Spanyolországtól. Azt állította, hogy képesek néhány nap alatt 25 000 embert felkelésre bírni. 1572 februárjának a végén tárgyaltak is Don Juan egy megbízottjával. A kapcsolatokat hónapokon át fenntartották, a manióták azonban egyre nyugtalanabban tapasztalták, hogy a szövetségesek partraszállása késik. Amikor Don Juan 1572 nyarán végre behatolt a Koroni-öbölbe, ezt nem azért tette, hogy megsegítse a felkelésre kész görögöket - ezt nem is tehette volna, hiszen e hadműveletnek nem értek meg az előfeltételei -, hanem azért ment az öbölbe, hogy friss ivóvizet vegyen hajóira. A hosszú hónapok óta szervezkedő, harcra készülődő lakosság reményét veszítve látta, mint úsznak ki méltóságteljesen az öbölből a spanyol és a velencei gályák... Magukra maradtak, a törökök haragjának és megtorlásának kitéve. Felszabadulásukra csak hosszú évszázadok múlva került sor.

A török birodalmat elsősorban Szokolli Mehemed és Uludzs Ali erélyes és hatékony intézkedései segítették át azon a mély válságon, amelybe a lepantói csatavesztés sodorta. Mindenekelőtt leplezni próbálták a vereség súlyosságát, hogy a pánikhangulatot megszüntessék. A kalózvezér úgy vonult megmaradt gályáival a konstantinápolyi kikötőbe, hogy az útközben fellelhető valamennyi part menti bárkát magával vitte; így mégiscsak jelentős számú hajót tudott összeszedni. Diadalmasan mutatta Konstantinápoly népének a máltai lovagrend vezér-

hajójáról zsákmányolt díszes zászlót. Igyekezett úgy viselkedni, mintha győztesként vonulna haza. Az elkövetkező hónapokban azután óriási energiával szervezte újjá a török hajóhadat.

A legfontosabb ember mégis Szokolli Mehemed volt. Nemcsak a kétségbeesett szultánnak adta vissza az önbizalmát, hanem nagyarányú belső szervezésbe is fogott. A vereség hírének megérkezését követő napon máris elrendelte, hogy tavaszig 100 új gályát kell építeni, és sok ágyút kell önteni. Diplomáciai vonalon is mindenütt igyekezett csökkenteni a vereség hatását. Velence konstantinápolyi követének például fölényesen mondta el hasonlatát: „Nagy különbség van a ti veszteségetek és a miénk között. Töletek egy királyságot ragadtunk el, Ciprust, egy karotokat vágtuk le. Ti viszont leverve flottánkat, csak a szakállunkat borotváltátok le. Egy levágott kar nem nő ki többet, a leborotvált szakáll viszont igen, még nagyobb erővel.”

Az első hónapokban, körülbelül decemberig a védelmet szervezte. Utasítások százait adta ki, és higgadtan, átgondoltan erősítette meg a parti védelmet, feltöltötte a raktárakat, csapaterősítéseket küldött a leginkább fenyegetett Görögországba és Albániába. Széles körű toborzással feltöltötte a helyőrségek hiányos emberlétszámát.

Amint azonban lassanként kiderült, hogy a tél folyamán nem kell tartaniuk a Liga további támadásaitól, a törökök nagy riadalma is fokozatosan csökkent. Most már nem csupán a pillanatnyi védekezésre gondoltak, hanem átgondoltan, tervszerűen fogtak hozzá flottájuk újjáépítéséhez. Uludzs Ali elnyerte a szultán teljes bizalmát és támogatását, ezért Szokolli Mehemed minden féltékenysége ellenére is kénytelen volt őt támogatni. Ali naponta személyesen ellenőrizte, hogyan készülnek a konstantinápolyi arzenálban az új hajók. De a birodalom többi hajóépítő műhelyében is teljes erővel készítették a gályákat. Az új flottához a faanyagon kívül óriási mennyiségű vitorlavászon, kötélzet, vaslánc, horgony s egyéb felszerelés is kellett, a hatalmas birodalom legtávolabbi vidékeit is mozgósították mindennek az előteremtésére és összegyűjtésére.

A török vezetők okultak az elszenvedett vereségből, és egyben modernizálták is új flottájukat. Nyolc galeasszát építettek, és nagyszámú ágyúval látták el őket; általában erősítették tüzerességüket.

A gyors munkának azért káros mellékhatásai is voltak: a hirtelen felállított új hajóhadat frissen kivágott nyers fákból építették, ami sokat rontott a hajók minőségén. A legnagyobb nehézséget mégsem ez jelentette, hanem a kellő számú képzett tengerész és harcos összegyűjtése. A görögökben a felkelések után nem nagyon bízhattak; el is rendelték, hogy olyanokat ne kényszerítsenek a hadseregbe, akik nem akarnak harcolni.

Ha nem is könnyen, de azért összeszedték a legénységet. Igaz ugyan, hogy ez nagyrészt olyan újoncokból állott, akik még soha nem húztak evezőt, soha nem sütöttek el egy ágyút. Újonnan öntött ágyúikhoz lázas sietséggel igyekeztek új tüzéreket is kiképezni. Mindenesetre hét hónappal a nagy vereség után 250 gályájuk, 8 galeasszájuk és egy sor kisebb hajójuk szállt tengerre! A francia követ őszinte ámulatát fejezte ki az új hajóhad láttán: „Sohasem hittem volna, hogy ilyen hatalmas ez a monarchia, ha nem láttam volna saját szememmel!”

AZ 1572. ÉVI HADMŰVELETEK. VELENCE BÉKÉT KÖT

A szultán Uludzs Alit nevezte ki az újjáépített török flotta főparancsnokává. A kalózvezérből lett főparancsnok szerette volna nagyszabású támadó hadjáratban bizonyítani kiváló képességeit. Néhány kisebb velencei szigetet feldúlt, megbüntette a manyai felkelőket, majd Korfu szigetén akart partra szállni.

A Liga hajóhada, amint láttuk, nem tudott újra egybegyűlni. Csak a velencei és a pápai hajók indultak keletre, Don Juan még nem csatlakozott hozzájuk a spanyol flottával. A török hajóhad 1572. augusztus 7-én Görögország legdélibb részénél, a Cerigo körüli nyílt tengeren találkozott a keresztények hajóhadával. A spanyolok távolléte miatt Uludzs Ali flottája számbeli fölényben volt a keresztényekkel szemben. Fő célkitűzése az volt, hogy megakadályozza a szövetségesek esetleges partraszállását Görögországban. Colonna és Foscarini, a keresztény hajóegységek parancsnokai ismét a lepantói csatánál alkalmazott harcrendben állították fel hajóikat: előreküldték a galeasszákat és a nagy kerek hajókat, amelyeket roskadásig megraktak ágyúkkal és harcosokkal. A kezdeményezést azonban mindvégig a mozgékony török kalózhajók ragadták magukhoz. Uludzs Ali úgy akarta megvívni a harcot, hogy gálya szálljon szembe gályával, de a keresztények előreküldött galeasszái ezt a tervet megakadályozták. A török főparancsnok erre egyszerűen abbahagyta a csatát: tüzéségével teljes erővel vakon lövetett, s az így létrehozott füstfüggöny védelme alatt kisiklott a szövetségesek hatóköréből.

Hasonló kísérletet tett az ütközetre augusztus 10-én is, de mivel a keresztények előretolt úszóerődjeikkel ismét megakadályozták a kalózvezér kedvére való csata kibontakozását, mozgékony gályáival újra olyan könnyedséggel hagyta el a még csak kibontakozó csata színterét, ahogyan kedve diktálta. A nehézkesen mozgó szövetséges hajók nem tudták ebben megakadályozni, és üldözésére is képtelenek voltak. Uludzs Ali a Matapan-fok mögötti védettebb tengerrészre vonult vissza.

Augusztus 10-én végre Korfuba érkezett Don Juan, a kijelölt gyülekezőhelyre. A közben kialakult helyzet miatt azonban egyetlen hajót sem talált itt, még üzenetet sem hagytak a számára. Óriási haragra lobbant, már-már vissza akart térni Szicíliába, ezt persze mégsem tette meg. Végül hosszas időfecsérlés után, szeptember 1-re sikerült Korfuba összegyűjtenie a Liga flottáját. A parancsnokok mélységes bizalmatlansággal voltak egymás iránt. Foscarini és Colonna, tehát a velencei és a pápai hajók parancsnokai nem igazodtak el Don Juan célkitűzésein: szeptember 15-én két kedvező alkalmat is elszalasztott Navarino mellett az ütközetre. Nyoma sem volt benne az előző évi harci vágnak; úgy látszik, felülkerekedett benne az óvatosság. Koronban, ahol a keresztény hajósok vizet kerestek, majd Navarinóban, amelyet ostromolni próbáltak, azonnal erős török janicsár és szpáhi hadakkal találták szemben magukat, és gyorsan vissza kellett vonulniuk.

A Liga reményei megghiúsultak. Október 7-én, a lepantói csata évfordulóján a velenceiek hiába próbálták rábeszélni Don Juant arra, hogy ostromolják meg Modont, ahová a török flotta behúzódott. Ezt a tervet Colonna sem tartotta ésszerűnek, mert a keresztény flotta gyengén volt ellátva élelemmel, és attól tartott, hogy ha elromlana az időjárás, nem érhetnének el utánpótlást nyújtó keresztény területre. Az előző évben merész harci kedvtől égő Don Juan most egyebet sem tesz, mint óvatosan mérlegel. Uludzs Ali ugyancsak igyekszik felmérni ellenfelei erejét, és kitér a döntő összecsapás elől. Úgy látszik, hogy kölcsönösen félnek egymástól. Az élelemhiány különben megpecsételi az 1572. évi hadjárat sorsát: a spanyolok már semmiféle támadásra nem vállalkozhatnak. A parancsnokok között lefolyt

heves vita után Don Juan végül úgy döntött, hogy ütközet nélkül visszatér nyugatra. Október 24-én Foscarini, a velencei parancsnok ismét egyedül maradt. Valamennyien keserűen hibáztatták Don Juant, hogy határozatlansága miatt elfecsérelték az időt, és elmulasztották az ütközetre alkalmas pillanatokat.

Pedig nem Don Juan személyén múlt, hogy 1572-ben így alakult a helyzet. A keresztény harcosok ez évben sokkal rosszabb helyzetbe kerültek, mint az előző évben voltak: saját utánpótlási bázisaiktól messze, a törökök, illetve Uludzs Ali által megválasztott tengerrészen, nagyon megerősített török szárazföldi erődök közelében kellett volna felvenniük a harcot. A főparancsnok erre nem vállalkozott; nem akarta tragédiába sodorni hajóhadát.

XIII. Gergely pápa igyekezett megbékíteni a Liga tagjait, és újabb terveket szőtt az 1573-as évre. Velence azonban csalódott, elárultnak, kijátszottnak érezte magát. Hiába viselte három éven át a hadjárat óriási terheit, néhány kis helyőrség megszerzésén kívül semmi tényleges előnye nem származott belőle. Ciprust végleg elvesztette, a Ligától pedig nem várhatott további eredményeket. Csoda-e, ha ezek után béketárgyalásokat kezdett a török portával? 1573 tavaszán különbékét kötött.

Konstantinápolyban olyan súlyos békefeltételeket szabtak, mintha a lepantói csatát a törökök nyerték volna meg, és Velence ezt mégis kénytelen volt elfogadni. Ciprus természetesen a törököké maradt, a velenceiek visszaadták Sopoto erődjét, 300 000 aranydukát kártérítést fizettek készpénzben, és még egyéb kisebb terheket is vállaltak. Ezzel szemben egyetlen, de életfontosságú eredményük az volt, hogy a törökök továbbra is biztosították a velencei kereskedők sértetlen, szabad mozgását.

Velence elkerülhetetlenné vált békekötése óriási felháborodást váltott ki az európai udvarokban. Árulásnak, a keresztény ügy elhagyásának minősítették a köztársaság kiválását a közös harcból. A körülményeket figyelembe véve azonban Velence nem tehetett mást. A velenceiek pedig II. Fülöpöt vádolták önzéssel, aki nem hajlandó kellő súllyal támogatni a törökellenes harcot a velencei érdekeltségű területeken. Ismerve azonban a spanyol birodalom belső nehézségeit, a németalföldi szabadságharc miatt súlyosbodó problémáit, fenyegetővé váló külpolitikai helyzetét, érthetővé válik, hogy Fülöp nem folytathatta tovább a Földközi-tenger keleti felén költséges hadjáratait.

Egyébként az a hír terjedt el, hogy a török hajóhad 1573-ban ismét nyugati vizekre fog merészkedni, ott fog támadni. Don Juan most már arra törekedett, hogy megakadályozza a török hajók nyugati előnyomulását. Hogy több oldalról is biztosítsa a tengeri utakat, Észak-Afrikában akart biztos támaszpontokat szerezni. Ezért 1573. október 9-én La Golettánál 13 000 itáliai, 9000 spanyol és 5000 német katonát tett partra. Flottája 107 gályából és számos kisebb hajóból állott. Tunisz lakói elmenekültek a partra szállt keresztény katonák elől, így október 10-én minden nehézség nélkül foglalta el a várost, ahol csak öregeket talált. 8000 főnyi helyőrséget hagyott hátra a könnyen meghódított városban, és ezután Bizertába is hasonló gyorsasággal vonult be. Don Juan harci buzgalmát fokozta titkos terve: ha egy új országot hódít meg, talán királya is lehet annak, s így végre egyenrangúvá válik a többi, nem törvénytelen származású uralkodóval. Győzelmes, könnyű hadjárata után kérte bátyját, II. Fülöpöt, adja neki Tuniszt királysággal, de Fülöp ezt a kérését megtagadta.

És itt megint nemcsak Fülöp féltékeny szűkkeblűségéről volt szó, amely Don Juannal szemben többször is megnyilvánult, hanem a birodalom helyzetéről. Egy gyors hadjárattal könnyen elfoglalták ugyan a felkészületlen országot, de annak megtartása már sokkal nehezebb feladatnak bizonyult. Csak a helyőrségül hagyott 8000 embernek élelemmel, lőszerrel, zsolddal való folyamatos ellátása méregdrága feladatnak bizonyult. II. Fülöp pedig olyan katasztrofális anyagi nehézségekkel küzdött, hogy azok a következő évben újabb államcsődhöz vezettek. Ilyen körülmények között nem lett volna célszerű Tunisz megtartására nagy

erőket fordítani. A hódítással tehát nem tudott mit kezdeni, terveit kénytelen volt megváltoztatni. Ezért 1574. április 16-án parancsot adott Don Juannak, hogy térjen vissza Genovába. Mindez Don Juan elképzeléseinek a tökéletes figyelmen kívül hagyását jelentette. Hogy valamennyire enyhítse a döntés keménységét, féltestvérét kinevezte itáliai helytartójává.

A nagy pénztelenség következtében a spanyol flotta is siralmas állapotba jutott. Így amikor nem sokkal Don Juan személyes távozása után, 1574. július 11-én Uludzs Ali 230 gályával és 40 000 emberrel Észak-Afrika partjaihoz érkezett, rövid idő alatt visszafoglalta La Golettát, majd Tuniszt is. Igaz ugyan, hogy járvány következtében óriási veszteségeket szenvedett, de győztesen tért vissza hajóhadával Konstantinápolyba. Ez a győzelem visszaadta a törökök önbizalmát. Ők sem tudhatták, hogy egyben ez volt a török hajóhad utolsó jelentős győzelme...

A spanyol és az itáliai közvélemény kétségbeesett az újabb török előnyomulás hírére. Félelemmel töltötte el valamennyiüket, hogy a lepantói csata után egy-két évvel a korábbinál sokkal erősebb hajóhadat tudtak felállítani a törökök, most már akár 300 gályát is össze tudnak szedni, annyi emberrel megrakodva, hogy nincs az az erőd, amely ellenállhatna nekik. Már-már spanyol területek elvesztésétől, a török közvetlen támadásától tartottak. Az aggodalom óvatosságot diktált: valamennyi spanyol erődítményt felülvizsgálták. XIII. Gergely pápa pedig megkísérelte rábeszélni Velencét a Liga feltámasztására, próbálkozása azonban nem járt sikerrel.

Íme, három évvel a nagy lepantói győzelem után Spanyolország teljesen egyedül maradt, és már saját területeinek a megtámadásától rettegett, mint Velence közvetlenül a lepantói csata előtt!

A lepantói csata hőségének, Don Juannak a pályafutása is véget ért néhány éven belül. II. Fülöp 1576-ban békítő szándékkal, hadsereg nélkül küldte Németalföldre, hogy Alba herceg rémuralma után szelídebb eszközökkel próbálja nyugalomra, a spanyol uralom eltűrésére rábírni a „lázadókat”. Természetesen itt sokkal nagyobb ellentétéről volt szó annál, mintsem hogy Németalföld polgárai a népszerű herceg kedvéért lemondtak volna szabadságtörekvéseikről. Ismét fegyveres harc robbant ki, amelynek során Don Juan - természetesen a spanyolok vezéréként - 1578. január 31-én Gembloux mellett nagy győzelmet aratott a felkelőkön. A helyzetével örökké elégedetlen herceg új sikerén felbátorodva fantasztikus terveket szőtt. Arról ábrándozott, hogy kiszabadítja a katolikus skót királynőt, Stuart Máriát, akit Erzsébet angol királynő tartott fogságban, és megszerzi magának mind a skót, mind pedig az angol koronát... Valódi koronát és valódi trónt akart, akkor majd talán minden fenntartás nélkül tisztelni fogják! II. Fülöpöt természetesen bosszantották öccsének ezek a hóbortos elképzelései és tervei, amelyeket az ő megkerülésével szövögetett. Hogy rövidebb gyeplőre fogja, csökkentette az öccsének nyújtott katonai támogatást, így a herceg mozdulni sem tudott nagyratörő tervei irányában. A sors különben hamarosan véget vetett ennek a regényes életútnak: Don Juan a namuri táborban pestisjárványban meghalt, 1578. október 1-én, 31 éves korában.

A LEPANTÓI CSATA JELENTŐSÉGE

Ez a látványos tengeri győzelem évszázadokon keresztül foglalkoztatta a történészeket, és a legszélsőségesebb értékelések születtek meg a csata döntő voltát, illetve eredménytelenségét, haszontalanságát hangsúlyozva. Valóban, a lepantói csata volt a mediterráneumban a leglátványosabb XVI. századi esemény. De a technikának és a bátorságnak ezt a hatalmas győzelmét nehéz elhelyezni a történelem szokásos perspektívájában. Nem illett bele a törökökkel folytatott korábbi harcok sorába. Viszont nem is oszthatjuk Don Juan legutóbbi életrajzírójának, F. Hartlaubnak a véleményét, aki hősenek szinte emberfeletti szerepét hangsúlyozza; szerinte a tehetséges ifjú főparancsnok szinte kierőszakolta a sorstól ezt a nagy győzelmet.

Azt is meglepőnek tartották - Voltaire gúnyolódott is rajta -, hogy ennek a váratlan és nagy győzelemnek annyira kevés következménye volt. A lepantói csata 1571. október 7-én játszódott le; a következő évben a szövetségesek csődöt mondtak Modonnál. 1573-ban Velence kimerülten abbahagyta a harcot, és különbékét kötött. Don Juan könnyű hódításai után pedig, 1574-ben a törökök győzedelmeskedtek La Golettánál és Tunisznál. És a keresztes háborúra irányuló valamennyi álmot széjjelfújták az ellentétes irányú szelek.

Fernand Braudel a mediterráneumról írt nagy összefoglaló munkájában, e korunk történetírásában új fejezetet nyitó remekműben (*La Méditerranée et le monde méditerranéen sous Philip II. I-II. Paris, 1949, 1965.*) ennek a két-három évnek az eseményein túlmutatva, távolabbi összefüggésekben vizsgálja a lepantói csata jelentőségét. Mi is az ő véleményét osztjuk az esemény fontosságának megítélésében.

Lepantónál végül is megtört a törökök hatalmának a varázsa, amely addig szinte megbilincselte a keresztény közvéleményt. Kiderült, hogy a törökök sem legyőzhetetlenek. Mind a keresztény, mind pedig a török gályákon a gályarabok tízezrei szabadultak fel, évekre új mozgósítható erővel látva el a hajókat. Mindenütt újra feltűnt és megerősödött a keresztények aktív vállalkozó-kedve.

Ez a győzelem a legnagyobb reménységekre jogosított, akkor is, ha pillanatnyilag nem lettek stratégiai következményei. A szövetséges flotta nem üldözte a visszavonuló ellenséget, saját veszteségei és a rossz időjárás miatt; mindez talán megmentette a védtelenné vált török birodalmat. Don Juan megkísérelt volna egy azonnali expedíciót a Dardanellákba, hogy elreteszelve a tengersizort. Ehhez azonban hiányoztak az emberek és az élelem. II. Fülöp józanul látta, hogy nem bocsátkozhatnak felelőtlen kalandba, amikor hiányoznak a további hadviseléshez szükséges előfeltételek. Úgy döntött, hogy a gályák teleljenek Itáliában.

A történészek nagy egyöntetűséggel vonták le a következtetést: a lepantói győzelem, mint Braudel is írja, zajos győzelem volt, következmények nélkül. „De ha nemcsak arra figyelünk, hogy mi következett közvetlenül Lepanto után, hanem arra is, hogy mi előzte meg azt, akkor a győzelem úgy tűnik, mint egy nyomorúságnak a vége, a keresztény erők valóságos kisebbségi komplexusának és a törökök nem kevésbé valóságos felsőbbrendűségi tudatának a vége. A keresztény győzelem egy nagyon komornak ígérkező jövő útját állta el. Ki tudja, mi történik, ha elpusztult volna Don Juan flottája. Talán megtámadták volna Nápolyt, Szicíliát, az algíriak megkísérelték volna ismét lángba borítani Granadát vagy Valenciát. Mielőtt Voltaire nyomán ironizálnánk Lepantón, talán érdemes a nap jelentőségét fölmérni. Ez óriási volt.

Egyvalamit le kell szögeznünk: Lepanto csak tengeri győzelem volt, és ebben a tengeri világban, amelyet szárazföldek vesznek körül és határolnak, nem lehetett elég ahhoz, hogy szétrombolja a törökök gyökereit, ezeket a mély, szárazföldi gyökereket. A Liga sorsa éppen

annyira Bécsben, az új lengyel fővárosban: Varsóban, Moszkvában dőlt el, mint amennyire Rómában. Ha a török birodalmat ezeken a szárazföldi frontokon is megtámadták volna... De lehetséges volt ez?”

A kérdésfeltevésben benne van a nemleges válasz: a XVI. század megosztott Európája nem tudott eléggé összefogni ahhoz, hogy a hatalmas erőt képviselő török birodalmat leverje.

Azzal az érveléssel kapcsolatban pedig, hogy a lepantói győzelemnek nem volt közvetlen következménye, Braudel leszögezi, hogy ugyanakkor a törökök tuniszi győzelme sem volt döntő. Sőt ez az 1574. évi tuniszi győzelem az ottomán hajóhad utolsó jelentős tengeri győzelme volt. (Szárazföldön még igen hosszú ideig nagy sikereket értek el.)

„Tény, hogy Törökország tengeri (hangsúlyozom, *tengeri*) hanyatlása ha nem is 1574, de legalábbis 1580 után rohamossá válik. És brutális lesz. Lepanto ennek bizonyára nem közvetlen oka, noha ez a csapás szörnyű volt egy olyan birodalom számára, amelynek az erői nem voltak kimeríthetetlenek, csak a történészek képzeletében, Európa félelmeiben vagy a törökök hetvenkedéseiben tűntek annak. Az ottomán tengerészetet a cselekvés hiánya, a mediterrán béke ölte meg, amelynek a küszöbére... elérkeztünk. A két mediterrán politikai óriás, a Habsburgok birodalma és az oszmánoké... hirtelen lemondott a harcról... Amit Lepantonak nem sikerült teljesen elérnie, azt a béke néhány év alatt véghezvitte. Hamarosan megöli a török flottát. Ez a törekeny szerkezet, ha nincs működésben, ha nem újítják meg és nem tartják jó karban, saját magától eltűnik. Nincsenek többé felfogadható tengerészek, sem jó evezősök a padok mellé. A gályatestek az arzenálokban korhadnak el...

De ha Spanyolország nem hagyta volna el a Földközi-tengert, akkor a török flotta is folytatta volna ott erőfeszítéseit. Az ellenfelek kölcsönös eltávozása hozta létre a békét, a század végének álbékéjét.”

Hogy a lepantói csata miért nem vált a törököket megsemmisítő győzelmek első láncszemévé, annak a kulcsa Spanyolország kezében volt.

„Spanyolország nem kötelezhette el magát a Földközi-tengeren olyan hosszú ideig és annyira teljesen, mint amennyire kellett volna. Itt a lényeg. Lepantonak valószínűleg lettek volna következményei, ha Spanyolország elszántan folytatta volna a harcot.

Azt sem mindig veszik számításba, hogy maga a lepantói győzelem is csak azért vált lehetővé, mert Spanyolország egy alkalommal komolyan elkötelezte magát. A körülmények kedvező összejátszása folytán átmenetileg összes nehézségei enyhültek az 1570-71-es években... Spanyolország hirtelen megszabadult külső terheitől. Ezt arra használta fel, hogy a Földközi-tengeren cselekedjék... Spanyolország tehát a nyugati ellenfeleivel bekövetkezett fegyvernyugvást arra használta fel, hogy Keleten sújtson le. De ez csak pillanatnyi szünet volt. Soha nem tehetett többet, mint hogy egyszer balra, másszor jobbra üssön, inkább a körülmények, mint saját elképzelései szerint. Soha nem nyílt rá lehetősége, hogy minden erejét egyetlen helyen összpontosítsa. Ez a magyarázata »következmény nélküli győzelmeinek«.”

A két földközi-tengeri nagyhatalom, Spanyolország és a török birodalom közül egyik sem tudott döntően fölébe kerekedni a másiknak. Kölcsönös megkönnyebbüléssel fordultak el egymástól, annál is inkább, mert mindkettőnek óriási gondokkal, nehézségekkel kellett szembenéznie más vidékeken. Spanyolorzágtól fokozatosan, részletekben, de feltartóztathatatlanul szakadtak el azok a németalföldi tartományok, amelyek Hollandia néven egyesültek. A spanyol flottát pedig immár az Atlanti-óceánon kellett bevetni az egyre hatalmasabbá váló angol ellenféllel szemben, amelyiktől 1588-ban döntő vereséget szenvedett. Spanyolország hatalma ettől kezdve rohamos hanyatlásnak indult.

A törökök az eddig váltakozó tengeri és szárazföldi hadviselés helyett most már minden erejüket a szárazföldi harcokra összpontosíthatták. Ez egyben azt is jelentette, hogy még mindig félelmes erejükkel fokozták a nyomást a Habsburgok osztrák ágára, amit az így elszigetelődő spanyol Habsburgokkal leszámolni akaró nyugati államok nem is mindig bántak.

Törökország felszabadult erőit először keleti szomszédja, Perzsia ellen fordította. Az osztrák Habsburgokkal hosszú éveken át „békében” élt, ami persze nem zárta ki a szüntelen kisebb-nagyobb csatározásokat, végvári harcokat. De ennek a békének 1593-ban vége szakadt, és a Bécsre célzó nagy török hadjáratok útjában fekvő kis Magyarországra hatalmas hadseregek özönlöttek. A „tizenöt éves háború” ezt az országot tette a törökök és a különféle európai államokban toborzott hadak fő ütközőterévé. Magyarok és nyugati csapatok az egyik oldalon, a török hadak a másikon másfél évtizeden át viaskodtak egymással, pusztasággá téve az országot. Bár a török birodalom ereje sem volt már a régi, ismét nem tudott egyik fél sem fölébe kerekedni a másiknak itt, a szárazföldön sem, mint évtizedekkel korábban a tengeren. A törökök ereje még mindig félelmesen nagy volt... A kis Magyarország népe pedig makacs kitartással, találékonysággal, hol elkeseredve, hol reménykedve, de elszántan küzdött az ellen, hogy a balkáni népek tragikus végzete őt is utolérje.